

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**LUTHERCİ PROTESTAN TEOLOJİDE KADININ
YERİ VE REFORM SÜRECİNDEKİ ROLÜ**

**HURİYE ABAYDIN
2501140179**

**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ŞİNASI GÜNDÜZ**

İSTANBUL - 2017

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : HURİYE ABAYDIN Numarası : 2501140179
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ Danışmanı : PROF. DR. ŞİNASİ GÜNDÜZ
Tez Savunma Tarihi : 22.08.2017 Saati : 10:30
Tez Başlığı : "LUTHERCI PROTESTAN TEOLOJİDE KADININ YERİ VE REFORM SÜRECİNDEKİ ROLÜ"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / **ÖYÇÖKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. ŞİNASİ GÜNDÜZ		KABUL
2- PROF. DR. İSMAIL TAŞPINAR		KABUL
3- YRD. DOÇ. DR. MAHMUT SALİHOĞLU		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. HAKAN OLGUN		
2- DOÇ. DR. RAMAZAN YILDIRIM		

ÖZ

LUTHERCİ PROTESTAN TEOLOJİDE KADININ YERİ VE REFORM SÜRECİNDEKİ ROLÜ

Bu çalışmada, XVI. yüzyılda Alman topraklarında ortaya çıkan Lutheran Reformu kapsamında dönemin önde gelen kadınlarının sosyal ve dinsel konumları açısından değişen şartları ele alınacak ve Martin Luther'in, kadınların konumuyla ilgili ne gibi değişiklikler getirdiği üzerinde durulacaktır.

Reform hareketi bağlamında, Katolisizm'i birçok açıdan eleştiren Luther, kiliseyi kadına bakışı hususunda da eleştirmekten geri durmamıştır. Ortaçağ Katolik Kilisesi'nin kadın için en uygun ve gınahtan ari gördüğü manastır hayatı hakkında ağır tenkitlerde bulunmuş ve kadın-erkek herkes için manastır hayatını Tanrı Sözü'ne karşı isyankâr bir tutum olarak değerlendirmiştir. Bu noktada kadınların manastırlara kapatılmasını değil, onların Tanrı'nın da emrettiği şekilde anne ve eş olarak hayatlarını sürdürmeleri gerektiğini söylemiştir.

Katolik Kilisesi'ne karşı getirdiği bir diğer önemli eleştiri ise "Tüm inananların din adamı olabilmesi" ilkesidir. Her ne kadar teoride, bu ilkeyi temellendirirken kadın-erkek ayrımı gözetmediği dikkat çekse de pratikte bu ifadenin erkekler için söylendiği görülmektedir. Fakat buna rağmen Luther dönemi ve sonrası da dahil olmak üzere birçok kadın bu ilkenin kendilerine tanıdığı hakla, dinsel anlamda da varlık göstermeye gayret etmiş ve bunun sonucunda da yaşadıkları topraklar üzerinde Protestan öğretiyi sabit kılmak için mücadele vermişlerdir. Bu etkin mücadelelerinde Luther'in onlara karşı herhangi bir eleştirisi bulunmadığı, aksine sergiledikleri yürekli tavırlarından dolayı yeri geldiğinde tebrik ettiği görülmektedir. Tüm bunlara rağmen günümüz Lutheran kilisesi de dâhil olmak üzere neredeyse her dönemde kadının yeri meselesi konu edinildiğinde, yaşadıkları sosyal ve siyasal şartlardan ayrı düşünülmemeleri son derece önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Martin Luther, Lutheranizm, Kadın, Katolisizm, Ortaçağ, Katharina von Bora, Reform.

ABSTRACT

**WOMEN'S PLACE IN THEOLOGY OF LUTHERAN
PROTESTANT AND HER ROLE OF REFORM PROCESS**

This thesis will attempt to answer the question of how the circumstances changed for the pioneering women of the epoch in terms of social and religious positions after Lutheran Reform that emerged in German lands, in 16th century and will focus on how Martin Luther has amended the conditions of women of his time.

Luther who criticizes Catholicism in regard to Reform movement from numerous aspects did not hesitate to include ecclesiastical approach to women within his critiques. He denounced medieval Catholic Church's promotion of monasticism for Christian women as the most pious way of life and regarded it as a rebellious position against the Word of God. Therefore he declared that women should not be imprisoned in monasteries but maintain a life as mothers and wives.

Another important critique held by Luther against Catholic Church is on the principle of "Priesthood of all believers". Although hypothetically this principle observes equal opportunity for men and women for church service; practically this statement covers only males. On the other hand, during and after Lutheran phase, using the right came by this principle; women exhibited existence in missionary activities and struggled for the survival of Protestant doctrines in their regions. We observe that Luther did not criticize them for their active involvement within the ecclesiastical matters but even congratulated them for their brave conducts. Our primary concern is that whenever the question of the state of women raised, either in Lutheran time or today, the social and political circumstances that women are subject to should be taken into account.

Keywords: Martin Luther, Lutheranism, Woman, Catholicism, Middle Ages/Medieval, Katharina von Bora, Reform.

ÖNSÖZ

Hıristiyanlığın bir alt mezhebi olarak kabul edilen Protestanlık, Martin Luther öncülüğünde Alman topraklarında ortaya çıkmış ve kısa süre içerisinde tüm Avrupa'yı sarmış ve destek bulmuştur. Böylece XI. yüzyıldan sonra mezhepsel olarak ikinci büyük bölünmeyi yaşayan Hıristiyanlık, bu yeni mezheple sadece üçe bölünmemiş, "Kutsal Kitap"ı herkesin okuyup anlayabileceği yorumuyla kendi içinde birçok kola da ayrılmıştır. Bu bölünmenin resmi olarak başlatıcısı kabul edilen Martin Luther ve Lutheran Teolojide kadının yerini tespit etmeye gayret ettiğimiz bu çalışmada yaşanan bu dinsel reformun onların hayatlarında neleri değiştirdiği vurgulanmaya çalışılmıştır.

Tüm bu araştırmalar yapılırken emeği geçen hocalarımın katkısı büyük. Bu bağlamda tezimi üstlendiği andan itibaren titiz eleştirileri ve yapıcı tenkitleriyle metnin olgunlaşması için elinden geleni yapan, yoğunluğuna rağmen her daim zaman ayıran danışmanım, muhterem hocam Prof. Dr. Şinasi Gündüz'e ve tez konusunun belirlenmesinden, kaynakların temin edilmesine, tez alt başlıklarının tespit edilmesine kadar her noktada desteğini esirgemeyen ve tezimin ilk danışmanlığını da yapan kıymetli hocam Prof. Dr. Hakan Olgun'a şükranlarımı sunarım.

Tez konumun önemi konusunda engin bilgileriyle beni aydınlatan ve yazma konusunda uzun süredir eleştirileriyle destek olan değerli hocam Hasanali Yıldırım'a da teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tezimin başlangıç aşamasından son noktasını koyduğum ana kadar maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen ve tezimi satır satır okuyarak gerekli düzeltmeler konusunda beni yönlendiren, her daim yanımda olan arkadaşım Ayşe Yılmaz'a da bilhassa teşekkür ederim. Yardımlarından ve katkılarından dolayı Sayın Zeynep Kot Tan'a da çok teşekkür ederim.

Tez yazım süreci boyunca ihmal ettiğim ailem ve arkadaşlarıma, bu dönemlerimde beni sabırla destekledikleri için şükranlarımı sunarken bilhassa hayatta en önemli uğraşının ilimle meşguliyet olduğunu öğütleyen ve ilim öğrenme konusunda hayatları boyunca her daim destek olan merhum ebeveynime de bu vesileyle Allah'tan rahmet dilerim.

İstanbul – 2017
Huriye ABAYDIN

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ORTAÇAĞ KATOLİK KİLİSE TOPLUMUNDA KADIN

1.1. Dinsel Hayatta Kadın	10
1.1.1. Manastır Hayatına Katılmaları ve Kilise'deki Görevleri	12
1.1.2. Azizelik ve Mistisizm	17
1.2. Aile Hayatında Kadın.....	21
1.2.1. Evlilik Kurumu	21
1.2.2. Evli Kadının Sosyal Konumu.....	26
1.2.3. Evlilikte Sadakat	29
1.3. Sosyal Hayatta Kadın.....	31
1.3.1. Ekonomide Kadının Katkısı	36
1.3.2. Eğitim ve Öğretim Hayatında Kadın.....	38
1.3.3. Toplumsal Olaylarda Kadının Rolü	39

İKİNCİ BÖLÜM

KADIN BAĞLAMINDA MARTİN LUTHER'İN KATOLİSİZM ELEŞTİRİSİ VE GETİRDİĞİ YENİLİKLER

2.1. Martin Luther'in Hayatı ve Teolojisi	51
2.1.1. Luther'in Teolojisinde Kadın.....	54
2.1.2. Asli Günah Anlayışı.....	55
2.1.3. Mutlak Bekâret ve Monastik Hayat Tarzı Eleştirisi.....	58
2.1.4. Evliliğe Teşvik ve Aile Kurumu	60
2.2. Luther'in Kadının Hakları Konusunda Vurguladığı Hususlar	64
2.2.1. Annelik Vurgusu	64
2.2.2. Kadının Hukuki Hakları.....	68
2.2.3. Kadının Eğitim ve Din Hizmeti Sunma Hakkı	74

2.3. Luther'in Evliliği ve Aile Hayatı	78
2.3.1. Katharina von Bora	79
2.3.2. Evlilik Yaşantılarına Dair Bilgiler ve Karşılaştıkları Tepkiler	83
2.3.3. Luther Çiftinin Çocuklarıyla İlişkisi	88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADINLARIN REFORM SÜRECİNDEKİ ROLÜ

3.1. Reform Sürecinde Rolü Olan Kadınlar	94
3.1.1. Argula von Grumbach.....	95
3.1.2. Elisabeth von Brandenburg	99
3.1.3. Elisabeth von Braunschweig	103
3.1.4. Katharina Schütz Zell.....	107
3.2. Kadınların Protestanlığı Tercih Etme Sebepleri	111
3.2.1. “Bütün İnananların Din Görevlisi Olması” İlkesi	113
3.2.2. Kadınların Luther'in Katolik Kilisesi Eleştirilerine Katılmaları	115
3.2.3. Kutsal Kitabı Anadilde Okuyabilmeleri.....	118
3.3. Mezhep Değiştiren Kadınların Karşılaştıkları Sorunlar.....	120
3.3.1. Protestan Kadınlar ve Katolik Eşleri.....	125
3.3.2. Yeni Bir Statü: Pastör Eşleri	128
SONUÇ.....	133
KAYNAKÇA	137
EKLER.....	150

KISALTMALAR LİSTESİ

1Ko.	: Pavlus'tan Korintliler'e Birinci Mektup
1Se.	: Pavlus'tan Selanıkliler'e Birinci Mektup
1Ti.	: Pavlus'tan Timoteos'a Birinci Mektup
Bkz.	: Bakınız
Böl. Ed.	: Bölüm Editörü
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
Ef.	: Pavlus'tan Efesliler'e mektup
Elç.	: Elçilerin İşleri
Gal.	: Pavlus'tan Galatyalılar'a Mektup
Haz.	: Hazırlayan
Luk.	: Luka
Mar.	: Markos
Mat.	: Matta
M.Ü.İ.F.D.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
No:	: Numara
Rom.	: Pavlus'tan Romalılar'a Mektup
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
Trans.	: Translated
v.b.	: ve bazıları
v.d.	: ve diğerleri
Vol.	: Volume
Yar.	: Yaratılış
Yoe.	: Yoel

GİRİŞ

Tarihin belli dönemleri taşıdıkları öneme binaen “kırılma noktaları” şeklinde ifade edilen zaman birimlerine işaret etmektedir. XVI. yüzyıl, dinsel kırılma ve bölünme hadisesinin yaşandığı önemli bir dönem olarak karşımıza çıkar. Zira bu sırada meydana gelen dinsel reform, yalnızca Katolik Kilisesi gibi köklü bir dinsel geleneği sorgulamakla kalmamış, aynı zamanda getirdiği birtakım yeniliklerle o döneme kadar kilise merkezli hayat algısına sahip din anlayışını, bir süre sonra insan-merkezli bir hayat algısına dönüştürmüştür.

Genel olarak Martin Luther’in 31 Ekim 1517’de, Wittenberg Kilisesi’nin kapısına astığı Doksan Beş Tezi ile başlatılan Reform Hareketi toplumsal düzeyde kadın-erkek herkesin hayatını değiştirmiş ve Katolik Kilisesi’nin hegemonyasından kurtulmak amacını güden birçok kişi de bu yeni oluşuma katılmıştır. Katılma sebepleri cinsiyetlere göre değişse de ortak kanaat Ortaçağ’daki baskıcı ve bireyi yok sayan Kilise yapılanmasına karşıtlık şeklinde özetlenebilir. Zira Katolik Kilisesi, papanın yanılmazlığı ve ruhban sınıfının toplumsal hayatta üstünlüğü gibi unsurlarla halk üzerinde ağır ve sorgulanamaz bir otorite kurmuştur. Bu sebeple yeni harekete katılımı sağlayan en önemli unsur Luther’in “Tüm inananların din adamı olabilmesi” ilkesidir.

Reform dönemi, farklı açılardan birçok çalışmaya konu olmasına rağmen, özellikle reformun kadınlar açısından değerlendirilmesine dair çalışmalar ülkemizde yapılmamıştır. Tarihin dönüm noktalarından biri sayılan bu vakadan kadınların iyi veya kötü nasıl etkilendiği, ne şekilde tepki gösterdiği ve bu sürece ne kadar katılımında bulunduğu önemli bir konudur. Bu çalışma, bu alandaki boşluğu doldurmak için Protestanlığın başlangıç aşamasında Martin Luther ve Lutheran Teolojide kadının yerini tespit etmek ve reform sürecindeki katkılarını belirlemek amacını taşımaktadır.

Araştırmanın Tarihçesi

İfade ettiğimiz gibi Türkiye’de Martin Luther ve Lutheran teoloji ile ilgili çalışmalar varolmakla birlikte Luther’in kadınlarla ilgili görüşleri üzerine yapılmış

herhangi bir tez çalışması bulunmamaktadır. Batıda Lutheranizm’de kadının yeri ve reform hareketindeki rolleri üzerine birçok çalışma mevcuttur. Bu çalışmalardan en çok dikkat çekenler arasında Roland Bainton’ın *Women of the Reformation in Germany and Italy* adlı kitabı, Martha Skeeter Behrens’in *Martin Luther’s View of Woman* adlı tezi, Kirsi Stjerna’nın *Women and the Reformation* adlı kitabı sayılabilir.

Protestanlık ve kadın bağlamında çalışmalar olmasa da genel olarak Hıristiyanlık ve kadın konusunda 1994’te Hasan Ali Gökdemir tarafından yapılan **“Hıristiyanlıkta Kadın”**¹ başlıklı bir yüksek lisans tez çalışması bulunmaktadır. Ancak bu tez tarih öncesi kadın düşüncesinden başlayıp genel bir bakış açısıyla Hıristiyanlıkta kadın konusunun tamamını anlatmaya çalıştığı için Protestanlığa dair bölüm çok kısa bir şekilde geçilmiştir. Yine Fatmagül Berktaş’ın **“Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın: Hıristiyanlıkta ve İslamiyette Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım”**² adıyla 1994 yılında yaptığı bir doktora tezi vardır. Fakat Berktaş’ın tezinde de İslam ve Hıristiyanlıkta kadın konusu karşılaştırmalı olarak çalışıldığından, Luther’in kadın üzerine görüşlerine çok kısa değinilmiştir. Bunların dışında doğrudan konumuzla alakalı, Luther ve kadın üzerine veya Protestanlık ve kadın üzerine bir çalışma mevcut değildir.

Kaynaklar ve Yöntem

Ortaçağ Katolik Kilisesi ile kıyaslamalı olarak Martin Luther ve Lutheranizm’in kadına dair görüşlerini ele aldığımız bu tezimizde mümkün olduğunca ilk elden, zaman zaman da ikincil kaynaklardan faydalanılmıştır. Özellikle Luther’in kadına dair görüşlerini incelemek için 55 ciltlik **“Luther’s Works”**³ serisinden yararlanılmıştır. Bu seri Luther’e ait kabul edilen bütün kaynakların bir araya getirilmiş ve CD’ye aktarılmış halidir. İlk elden kaynak olarak başvurduğumuz bir diğer metin 2003 yılında Susan C. Karant-Nunn ve Merry E. Wiesner tarafından

¹ Hasan Ali Gökdemir, **Hıristiyanlıkta Kadın**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Dinler Tarihi Anabilim Dalı, 1994.

² Fatmagül Berktaş, **Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın (Hıristiyanlıkta ve İslamiyette Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım)**, Ankara Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, 1994.

³ Luther, Martin, **Luther’s Works**, Ed. J. J. Pelikan, H. C. Oswald & H. T. Lehmann, Philadelphia, Fortress Press, (1999, c1967)

Luther'in kadın görüşlerinin derlendiği "**Luther on Women: A Sourcebook**"⁴ kitabıdır. Bu iki ana kaynak Luther'in kadına dair görüşlerini ilk elden sağlamaktadır. Bunların yanı sıra üçüncü bölümde ele alınan önde gelen Lutherci kadın figürlerin kendi metinlerine de ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Katharina Schütz Zell'in yazılarının derlendiği "**Church Mother**"⁵ kitabına da başvurulmuştur.

İlk elden kaynaklardan başka konuyla doğrudan alakalı tespit ve bilgileri içeren ikincil kaynaklar da kullanılmıştır. Özellikle üçüncü bölümde kadınların reform sürecindeki rolleri tespit edilirken İngilizce yayınlanmış ve bu dilde zengin bir arşiv bulunan kaynaklardan faydalanılmıştır. Bu bölümde daha önce de belirttiğimiz gibi Roland H. Bainton'ın "**Women of the Reformation in Germany and Italy**"⁶ kitabı bu alandaki en önemli ve eski kaynak eserlerden biridir. Bainton, Reformasyon konusunda en fazla eser vermiş ve XX. yüzyılda Luther ve reform dönemiyle ilgili önemli bilgilere ulaşılmasını sağlamış bir yazardır. Bu kitabı da Reform döneminde adı geçen kadınlar üzerine ilk elden kaynaklardan faydalanarak hazırlayıp İngilizce'ye çevirdiği önemli bir başvuru kitabıdır.

Çalışmamızda Kitab-ı Mukaddes alıntılarında Kutsal Kitap yayınları tarafından basılı olan çeviri⁷ kullanılmıştır. Ayrıca tezde kullanılan tüm kısaltmalarla birlikte Kitab-ı Mukaddes referansları konusunda yapılan kısaltmalar da tezin kısaltmalar kısmında verilmiştir. Bu çalışmada ele aldığımız konu genelde deskriptif bir yöntemle incelenmeye çalışılmış, zaman zaman analizlere başvurularak konu üzerinde çeşitli değerlendirmeler ve çıkarımlar da yapılmıştır.

"Lutherci Protestan Teolojide Kadının Yeri ve Reform Sürecindeki Rolü" başlıklı tezimiz üç ana bölümden oluşmaktadır. "Ortaçağ Katolik Kilisesi Toplumunda Kadın" başlıklı birinci bölümde kadın, mezkur dönemdeki dini, ailevi

⁴ Susan C. Karant-Nunn, Merry Wiesner-Hanks, Ed. and Tr. by, **Luther on Women: A Sourcebook**, New York, Cambridge Press, 2003

⁵ Katharina Schütz Zell, **Church Mother**, Ed. Trans. Elsie McKee, The University of Chicago Press, 2006.

⁶ Roland H. Bainton, **Women of the Reformation in Germany and Italy**, Boston, Beacon Press, 1974.

⁷ **Kutsal Kitap: (Tevrat, Zebur, İncil) Yeni Çeviri**, Kitab-ı Mukaddes Şirketi & Yeni Yaşam Yayınları, Kore, Ekim 2014.

ve sosyal statüsü bağlamında incelenmiştir. Bu inceleme sonunda kadına Katolik Kilisesi tarafından ne gibi haklar tanındığı ya da mahrum bırakıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

“Kadın Bağlamında Martin Luther’in Katolisizm Eleştirisi ve Getirdiği Yenilikler” başlıklı ikinci bölümde Martin Luther ve Lutheran teoloji açısından kadının yeri belirlenmiştir. Bu yeni anlayışın kadın için eski durumuna nazaran daha iyi bir konum sağladığını düşünenler olmakla birlikte, onun durumunu daha da kötüleştirdiği görüşünde olanlar da vardır. Bu iki ayrı yaklaşım ve aralarındaki farklar da mevcut kaynaklar ışığında vurgulanmıştır.

Tüm bu hususların bir de kadınlar cephesinde nasıl karşılık bulduğu konusu var ki kanaatimizce konunun en önemli kısmı burasıdır. Yıllardır Katolik Kilisesi’ne bağlı kadınların bir anda hayatlarını tehlikeye atma pahasına, şimdiye kadar duymadıkları farklı şeyler söyleyen bir kişinin peşinden gitmeleri ve onun takipçisi olmaları acaba hangi sebeplere dayanmaktadır? “Kadınların Reform Sürecindeki Rolü” başlıklı üçüncü ve son bölümde reform döneminde kadınların konumları ve sürece katkıları, Lutheran öğretiyi benimseyen Alman toplumu üzerinden incelenecektir. Kadınların reformdan ne şekilde etkilendikleri belirlenmeye çalışılırken buldukları konumu terk etmelerine, hayatlarını riske atmalarına hatta ölümü bile göze almalarına sebebiyet veren durumlar ele alınacaktır. Bu bağlamda, dört kadın özelinde, çektikleri tüm sıkıntılara rağmen reforma katkı sağlamalarına hangi saiklerin vesile olduğunun altı çizilecek ve bununla birlikte kadınların reforma katkılarının ne açıdan ve ne ölçüde olduğu da irdelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ORTAÇAĞ KATOLİK KİLİSE TOPLUMUNDA KADIN

Ortaçağ Avrupası'nda dini düşüncenin kendini hissettiren baskın rolü nedeniyle bu dönem Katolik Kilisesi'nden, dolayısıyla dinden ayrı düşünülemez. Bu açıdan dini inanışlar ve pratikler de her statüden insan için geçerli ve zaruri görülmektedir. Bu uygulamaların takibini yapan ve herhangi bir eksiklik gördüğünde dini yaptırımlarda bulunan ise yine Kilise hukukudur. Bu sebeple de Ortaçağ Avrupası'nda cinsiyet ayrımı yapılmaksızın ya da sosyal statüsüne bakılmaksızın herkesten dini pratiklere ve inançlara uyması beklenmiştir.

Bu bölümde Ortaçağ'da, özellikle Geç Ortaçağ diye adlandırılan XI. asır sonrasında, Hıristiyanlığın hüküm sürdüğü çevrelerde, kadınların, yaşadıkları toplumdaki yeri tayin edilmeye çalışılacaktır. Kadınlar hakkındaki düşüncelerin kaynağı Kutsal Kitap merkezli olması hasebiyle bu konu bilhassa kilise ve din bağlamı açısından değerlendirilecektir. Fakat bu değerlendirmeye geçmeden önce Kitab-ı Mukaddes'teki Yaratılış bahsinde geçen ve asli günah doktrinine kaynaklık eden anlatı üzerinde durulacaktır. Çünkü bu anlatı kadının Hıristiyanlıktaki yerini belirlemesi açısından önemli bir veri olduğundan öncelikle bu konudan başlanacaktır.

Kadının Hıristiyanlıktaki yeri tespit edilmek istendiğinde Hıristiyanlığın varlık sebebi haline gelmiş⁸ asli günah doktrinine başvurmaksızın konuya doğru bir açıklama getirmek mümkün değildir. Asli günah doktrini Kitab-ı Mukaddes'teki Âdem ile Havva anlatısına dayanmaktadır. Hikâye Yaratılış kitabında şöyle anlatılır:

“RAB Tanrı'nın yarattığı yabanıl hayvanların en kurnazı yıldı. Yılan kadına, “Tanrı gerçekten, ‘Bahçedeki ağaçların hiçbirinin meyvesini yemeyin’ dedi mi?” diye sordu. Kadın, “Bahçedeki ağaçların meyvelerinden yiyebiliriz.” diye yanıtladı. “Ama Tanrı, ‘Bahçenin ortasındaki ağacın meyvesini yemeyin, ona dokunmayın; yoksa ölürsünüz’ dedi.” Yılan,

⁸ Cengiz Batuk, **Mitoloji ve Tarihsellik: Hıristiyanlığın Asli Günah Mitinin Tarihsel Dönüşümü**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2006, s. 24.

“Kesinlikle ölmezsiniz” dedi, “Çünkü Tanrı biliyor ki, o ağacın meyvesini yediğinizde gözleriniz açılacak, iyiyi kötüyü bilerek Tanrı gibi olacaksınız.” Kadın ağacın güzel, meyvesinin yemek için uygun ve bilgelik kazanmak için çekici olduğunu gördü. Meyveyi koparıp yedi. Yanındaki kocasına verdi, o da yedi. İkisinin de gözleri açıldı. Çıplak olduklarını anladılar. ...

RAB Tanrı Âdem’e, “Neredesin?” diye seslendi. Âdem “Bahçede sesini duyunca korktum. Çünkü çıplaktım, bu yüzden gizlendim.” dedi. RAB Tanrı, “Çıplak olduğunu sana kim söyledi?” diye sordu. “Sana meyvesini yeme dediğim ağaçtan mı yedin? Âdem, “Yanıma koyduğum kadın ağacın meyvesini bana verdi, ben de yedim.” diye yanıtladı.⁹

Pavlus, Kitab-ı Mukaddes’te anlatılan bu hikâyeden yola çıkarak, “Günah bir insan aracılığıyla, ölüm de günah aracılığıyla dünyaya girdi. Böylece ölüm bütün insanlara yayıldı. Çünkü hepsi günah işledi.”¹⁰ sözleriyle asli günah doktrininin temellerini atar. Aslında Pavlus burada ilk günahattan Âdem’i, yani erkeği sorumlu tutar. Âdem’in itaatsizliği sebebiyle insan yeryüzüne düşmüştür.¹¹ Fakat sonrasında gelen Kilise Babaları ve ilahiyatçılar, günahın yayılmasında her ne kadar Âdem sorumlu tutulsa da onu asıl bu günaha iten Havva, yani kadındır demişlerdir. Tanrı’nın “Yaklaşmayın!” dediği ağacın meyvesini ilk yiyen, yılanı ilk kanan “kadın”dır. Zira Yaratılış bahsindeki anlatıda da belirtildiği gibi Âdem, “Yanıma koyduğum kadın ağacın meyvesini bana verdi, ben de yedim.” sözleriyle bu durumda etkin bir rolünün bulunmadığını, aksine bir kurban olduğunu ifade eder. Burada günaha sebebiyet veren asıl müsebbip kadındır. İtaatsizlik etmiş, kanmış ve eşini de kandırmıştır.

Pavlus, asli günah doktrininin temellerini atmakla birlikte onun asıl adını koyan ve asli günahın kuşaktan kuşağa geçerek insanlara aktarılmasını ve bir kilise doktrini olmasını mutlak bir şekilde sağlayan Augustinus’tur (ö. 430).¹² Batı Hıristiyanlığının V. yüzyılda yetiştirmiş olduğu en büyük ilahiyatçı kabul edilen

⁹ Yar. 3.1-12.

¹⁰ Rom. 5:12.

¹¹ Şinasi Gündüz, **Pavlus: Hıristiyanlığın Mimarı**, Ankara Okulu Yayınları, 2004, s. 119.

¹² **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, Çev. Dominik Pamir, Ağustos, 2000, s. 110.

Augustinus,¹³ Hıristiyanlığın Roma Devleti tarafından resmen tanındığı ilk dönemlerinde yaşamış, bu doktrini temellendirmiş ve ondan sonra Hıristiyanlıkta asli günah ve kefarete anlayışı tamamen değişmiştir. Augustinus'un anlayışına göre kadın, erkeği günaha düşürerek onun saflığının bozulmasına sebep olmuştur.¹⁴ Dolayısıyla asli günah anlayışı üzerinden Hıristiyanlığı yeniden yorumlarken burada kadını asıl suçlu göstererek Ortaçağ boyunca kadınla ilgili önyargıların oluşmasına dayanak sağlamıştır. Yine Augustinus'un çağdaşı ve akıl hocası Kilise Babası Milano'lu Ambrosius (ö. 397) da kadının günahındaki payından bahsederken "Kadın, erkeğin günaha düşüşünün failiydi, erkek kadının değil." demiştir.¹⁵

Hâlbuki İsa Mesih'in asli günah ve bu konuda kadınların suçlu olduğuyla ilgili İnciller'de kaydedilen doğrudan veya dolaylı herhangi bir iması söz konusu değildir. Yine Eski Ahit'te, Yaratılış bahsinde "Tanrı insanı kendi suretinde yarattı, onu Tanrı'nın suretinde yarattı. Onları erkek ve dişi olarak yarattı."¹⁶ şeklinde kadın ve erkeğin en azından başlangıçta eşit yaratıldığına işaret edilmesine rağmen Pavlus'un, "O (erkek), Tanrı'nın benzeri ve yüceliğidir. Kadın da erkeğin yüceliğidir."¹⁷ ifadesiyle Tanrı'nın suretinde yaratılma özelliği sadece erkeklere hasredilir; kadınlarsa dolaylı bir özellik, erkeğin üzerinden yansıyan ikincil bir yücelik verilir.¹⁸

Kutsal Kitaptan hareketle kadın konusuna bakıldığında bir tarafta asli günah ve Havva figürü varken diğer tarafta iyiliğin timsali, İsa Mesih'in annesi Meryem figürü vardır. Buna rağmen Hıristiyan geleneğinde kadınlar Meryem'den çok Havva ile kıyaslanmakta ve böylece ilk günahın müsebbibi, dünyaya ölümü getiren kişiler olarak düşünülmektedirler. Hıristiyan teologlarca bu konu Ortaçağ döneminde uzun uzun tartışılmıştır. Hatta XII. asırda asli günah konusu ile ilgili şüpheleri olan bazı

¹³ Annemarie Schimmel, **Dinler Tarihine Giriş**, İstanbul, Kırkambar Yayınları, 1997, s. 187.

¹⁴ Bu konudaki bir tartışma için bkz. Batuk, **Mitoloji ve Tarihsellik**, s. 131.

¹⁵ Milano'lu Ambrosius'tan naklen bkz. Jacques Dalarun, "Ruhban Bakış, **Kadınlara Tarihi II. Cilt**, Ed. Georges Duby, Michelle Perrot, Böl. Ed. Christiane Klapisch-Zuber, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s. 29.

¹⁶ Yar. 1:27.

¹⁷ 1Ko. 11:7.

¹⁸ Burada Kitab-ı Mukaddes'in bir başka yerinde de kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığını ifade ettiği kısım da hatırlanmalıdır. Yar. 21-22. Bu noktada kadına verilen ikincilliğin buradaki ifadeden kaynaklandığı düşünülebilir.

Ortaçağ teologlarının, “Meryem, İsa Mesih’in cisimleşmedeki rolünden dolayı Havva’nın yaptıklarını telafi etmiştir.”¹⁹ demelerine rağmen cennetten düşüş teolojik açıdan etkili bir konu olmaya devam etmiştir.

Augustinus, asli günahı doktrinleştiren ilahiyatçı kabul edilse de kadının kiliseden uzaklaştırılmasına ilk sebep olarak Pavlus’un ifadelerinin gösterildiği daha önce belirtilmişti. Pavlus mektuplarında “Kadın sükûnet ve tam bir uysallık içinde öğrensin. Kadının öğretmesine, erkeğe egemen olmasına izin vermiyorum; sakın olsun.”²⁰ diyerek kadının kilisedeki yerini ve konumunu işaret eder. Böyle bir ifade kullanmasını açıklarken ileri sürdüğü argümanlar da bir hayli dikkat çekicidir: “Çünkü önce Âdem, sonra Havva yaratıldı; aldatılan da Âdem değildi, kadın aldatılıp suç işledi. Ama doğum yapıp kurtulacaktır; yeter ki, sağduyuyla iman, sevgi ve kutsallıkta yaşasın.”²¹

Pavlus’un bu sözleri oldukça tartışılmış, kadınların kilisedeki konularının değişmesi noktasında önemli rol oynamıştır. Hatta bu ifadelerin Pavlus’a değil, onun yanında olan ve bu satırları yazan birilerine ait olabileceği bile iddia edilmiştir. Örneğin, Aziz Pavlus Üniversitesi profesörlerinden W. Klassen, bu ifadelerin Pavlus’un diğer öğretileriyle çakıştığını ve onun özgürlükçü yaklaşımlarını kabul edemeyen birisinin bu satırları sonradan eklediğini iddia ederek bu fikirlerin Pavlus’a ait olamayacağını söylemiş ve bu düşüncelerin kilise tarihine çok büyük zararlar verdiğini belirtmiştir.²²

Bu noktada Pavlus’un Yeni Ahitte kadınlarla ilgili farklı ifadelerinin olduğu da hatırlanmalıdır. Çoğu zaman kadınlarla ilgili sert ve eleştirel bir dil kullanmasına rağmen, yeri geldiğinde mektuplarında Fibi adında bir kadını hizmetlerinden dolayı övmüş ve yine aynı mektupta Yunya adında bir kadını da “Mesih’in elçileri arasında tanınmış”²³ bir kişi olarak tavsif etmiştir.

¹⁹ Naim Attallah, **Women**, London, Quartet Books Limited, 1987, s. 46.

²⁰ 1Ti. 2:11-12.

²¹ 1Ti. 2:13-15

²² William Klassen, “Musonius Rufus, İsa ve Pavlus: İlk Asrın Üç Feministi”, **Pavlus’u Düşünmek** Ed. Cengiz Batuk, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2006, s. 429.

²³ Rom. 16:1,7.

Pavlus'un kadınlarla ilgili çelişkili sözleri kanaatimizce yaşadığı çalkantılı dönemin şartlarıyla alakalıdır. Bir Yahudi olarak kadınlarla ilgili olumsuz düşüncelerini Yahudi kültüründen devralmış ama buna rağmen kendisine yardım eden, yeri geldiğinde onunla birlikte hapse giren kadınların varolduğu gerçeğini de yok saymamış ve nihayetinde çelişkili gibi görünen bu durum ortaya çıkmıştır. Katolik Kilisesi'nin erkek yetkilileri de Pavlus'un bu istisna sözlerini değil, Yahudi geleneğinden devam ettirdiği kadının konuşmaması, öğretmemesi gereken sözlerini dikkate almaya meyletmiştir.

Pavlus ile başlayan kadınla ilgili bu olumsuz görüşler zaman içinde dozunu arttırarak devam etmiştir. Ondan iki asır sonra yaşayan Kilise Babası Tertullianus (ö. 240) kadınların her birini Havva ile özdeşleştirerek onları "cennetten düşüş"ün sorumlusu kabul etmiş ve bütün kadınları Havva'nın suçuna ortak etmiştir. Yaratılış kitabında Tanrı'nın kadını daha fazla zahmet çekerek²⁴ cezalandıracağıyla ilgili pasajı aktararak kadınların Tanrı katındaki mesuliyetini bildirir, onları "şeytanın kapısı" şeklinde tarif eder. Henüz bir dogma haline gelmemiş asli günahdaki paylarından dolayı da eleştirir: "Sizler şeytanın saldırısına yiğitçe karşı koymak yerine hemen ona kandınız ve Tanrı'nın imajını kolayca yok ettiniz. Sizin arzunuz, tutkunuz yüzünden İnsan Oğlu (Mesih) bile ölmek durumunda kaldı. Ve buna rağmen sizler üstünüzü başınızı düzeltmekle, elbiselerinizle meşgul değil misiniz?"²⁵ diyerek onları İsa Mesih'in ölümünün sorumluluğuyla ve buna kayıtsız kalmaları sebebiyle suçlar.

Din adamlarının ve teologların kadınlarla ilgili görüşleri değişiklik arz etmektedir. Her ne kadar Tertullianus gibi, kadınlar hakkında ağır bir dille konuşanlar varsa da Arles'lı Caesarius (ö. 542) ve Büyük Gregorius (ö. 604) gibi olumlu görüş serdedenler de vardır. Caesarius, Güney Galya'da kadınlar konusunda onları müdafaa eden konuşmalar yapar. Vaazlarında erkekleri, cinsel maceralar peşinde koşmakla ve bir de bu konularda etrafındaki insanlara böbürlenmekle eleştirir. Tüm bunların üzerine aile kurmak istediklerinde evlenecekleri kişiden

²⁴ Yar. 3:16.

²⁵ Tertullianus'tan naklen bkz. Cengiz Batuk, "İsa Mesih Kadınları da Kurtaracak mı?" **Dini Araştırmalar**, Mayıs-Ağustos 2008, C.XI, S. 31, s. 28; Ayrıca bkz. Dalarun, "Ruhban Bakış, Kadınların Tarihi II, s. 29.

bakire olmalarını isteyen erkekleri ikiyüzlülükle suçlar. Aynı yüzyılın sonuna doğru yaşayan Papa Büyük Gregorius ise kadın manastırlarının kurulmasına ve çoğaltılmasına destek verir. Ayrıca kadınların özel günlerinde ya da gebelik dönemlerinde komünyon ayinine katılmalarının yasaklanmasına da karşı durur. Katılmamayı tercih ederlerse bunun ruhlarına büyük yardımı dokunacağını da belirtir.²⁶ Bu tarz ifadeler o günün şartlarında değerlendirildiğinde büyük bir öneme sahiptir. Zira din konusunda otorite sahibi sayılan kişiler kadınlara arka çıkmakta, onların toplumdan ve dinsel hayattan soyutlanmamaları konusunda görüş bildirmektedirler.

Asli günah konusu Hıristiyanlığın en önemli dogmalarından biridir. Bu önemli dogmada kadının payıysa ona hayat şartları içinde verilen yerle ters orantılıdır. Zira kadının erkeğe nazaran ikincil derecede olması, ona baş eğmesi ve kilise toplantılarında sessiz olup öğreneceği bir şey varsa kocasına sorması gibi emirler ifade edilirken bu iddialara kaynaklık teşkil etmesi bakımından hep asli günah konusu referans gösterilmiştir.

1.1. Dinsel Hayatta Kadın

Ortaçağ Katolik Kilisesi erkek egemen merkezli bir yapıdır. Bu yapı temel referansını önemli ölçüde Pavlus'un²⁷ fikirlerine dayandırmaktadır. Zira Pavlus bir mektubunda kadının toplantılarda sessiz olmasını, soracağı bir şey varsa evde kocasına sormasını²⁸ salık vermiştir. Yine bir başka mektubunda Mesih'in kilisenin başı olduğu gibi erkeğin de kadının başı olduğunu söyleyerek, nasıl kilise Mesih'e bağımlıysa kadınların da kocalarına bağımlı olduğunu belirtmiştir.²⁹ Bu ve bunun gibi ifadelere dayandırılarak Pavlus'tan sonra gelen Kilise Babaları ve din adamları da bu düşüncüyü devam ettirmişler ve böylece kadınların dinsel hayatta bir etkinlik göstermelerine izin vermemişlerdir.

²⁶ Suzanne Fonay Wemple, "Beşinci Yüzyıldan Onuncu Yüzyıla Kadınlar", **Kadınların Tarihi II**, Ed. Georges Duby, Michelle Perrot, Böl. Ed. Christiane Klapisch-Zuber, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s. 170.

²⁷ Pavlus'un Hıristiyan teolojisinde, erken dönem misyon faaliyetlerindeki belirleyici rolü ve mesajı ile ilişkisi konusunda analitik bir çalışma için bkz. Şinasi Gündüz, **Pavlus: Hıristiyanlığın Mimarı**, Ankara Okulu Yayınları, 2014.

²⁸ 1Ko. 14:34-35.

²⁹ Ef. 5:23-24.

Tüm bunlara rağmen ilk dönemde kilise idaresinde bazı görevleri üstlenen, papaz yardımcılığı yapan kadınların da varolduğu bilinmektedir. Bu kişiler hastaların bakımını ve kadınları vaftiz etme görevlerini ifa etmişlerdir.³⁰ Yine ilk dönemlerde özel yeteneklere sahip olanlar belli görevler almış, dini toplantılarda konuşmalar yapmış, toplum içinde dini hizmetler vermişlerdir.³¹ Fakat ilerleyen dönemlerde Augustinus'un asli günah doktrininin etkisiyle zamanla kadınlarla ilgili olumsuz düşünceler karşılık bulmuş ve kadın kilisedeki yerini yavaş yavaş kaybetmiştir.

Kilisedeki konumunu kaybetmesine ve kadının rolüne ilişkin tüm bu menfi kanaatlere rağmen Hıristiyanlık tarihinin ilk zamanlarında bazı kadınların dini açıdan etkin varlık gösterdiği de bilinmektedir. Bu kişilere örneklik teşkil etmesi açısından Frank Kraliçesi Clotild'in (ö. 544) mücadelesinden bahsedilebilir. Clotild'in kocası Frank Kralı Clovis, putperest bir hükümdardır. Hıristiyanlığı seçmeyi düşünmemektedir ama karısının ısrarıyla doğan ilk çocuklarını vaftiz ettirmeyi kabul eder. Kısa bir süre sonra çocukları ölünce Clovis karısını ve Hıristiyanların tanrısını suçlar. Bu suçlamaya rağmen Clotild vazgeçmez ve ikinci çocuklarını da vaftiz ettirir. Kocasını, ikinci çocuklarının yaşamasına ve karısının telkinlerine rağmen pagan inancını, kendisini tehlikeli bir savaşa buluncaya kadar sürdürür. Girdiği bu savaşta Hıristiyanların tanrısına dua eder ve savaş zaferle sonuçlanınca o da resmen dinini değiştirir. Dinini değiştirmesiyle de tüm Frank Hanedanlığı Hıristiyanlığı resmi olarak kabul eder. Tours Başpiskoposu Gregory, (ö. 594) Clotild'i Hıristiyanlığa bu büyük hizmetinden dolayı över. Clotild'in torununun kızı Frank Prensesi Bertha da aynı şekilde kocasının din değiştirmesinde etkin rol oynamıştır.³² Bu şekilde bulunduğu sosyal ve siyasal konum itibarıyla kendi zamanında Hıristiyan inancının yayılması konusunda çok ciddi çaba sarfetmişlerdir.

³⁰ Şinasi Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, Ankara, Vadi Yayınları, 1998, s. 95.

³¹ Ömer Faruk Harman, "Hıristiyanlıkta Kadın Algısı", **Kur'an ve Kadın Sempozyumu**, Ankara, 2010, s. 60.

³² Sandy Bardsley, **Women's Roles in The Middle Ages**, London, Greenwood Press, 2007, s. 29.

1.1.1. Manastır Hayatına Katılmaları ve Kilise'deki Görevleri

Kadınların Hıristiyanlık tarihinin erken dönemlerinden itibaren dâhil olabildikleri bir ortam da manastırlardır. Asketik yaşam biçimi şeklinde ifade edilen, toplumdan uzak kalma, evlenmeme ve yalnız ibadetle meşgul olma durumu şeklinde tanımlanabilecek manastır hayatı, İnciller'de İsa Mesih'in sözlerine³³ dayandırılmakta ve erken dönemlerden itibaren ortaya çıkmakla birlikte kurumlaşmaları IV. asırdadır. Manastırların, Roma imparatorluğunun Hıristiyanlığı tanımasıyla birlikte zamanla dünyevileşen kiliseye karşı bir başkaldırı şeklinde kurumlaşp gittikçe büyük bir topluluğa dönüştüğü ve XVI. asırdaki reform dönemine kadar doğu-batı Hıristiyan dünyasının tamamında merkezi konumunu muhafaza ettiği görülür. Protestanlık hariç diğer mezheplerde ciddi bir karşılık bulan manastır hayatı Hıristiyanlığın âdeta karakteristik özelliklerinden biri haline gelmiştir.³⁴

Erken dönemlerden itibaren manastırların kadın-erkek her iki cinsten de müntesipleri olmuştur. Henüz IV. asrın başlarında dünyadan el-etek çekmiş, çöllerde münzevi hayat süren beş bin kişi arasında kadınların da varolduğu bilinmektedir.³⁵ Kurumsallaşmadan önce kişisel olarak tercih edilen bir hayat tarzı iken, zamanla ortak yaşantı halinde şekillenen manastırların sayısı gün geçtikçe artmıştır. Kız çocukları da yedi yaşından sonra bu manastırlara kabul edilmişlerdir. X. yüzyılda kadınların, en azından teoride isterlerse evliliği, isterlerse de manastır hayatını seçebilme özgürlükleri bulunmaktadır. Fakat eğer kendilerine uygun bir eş bulamazlarsa, o zaman manastır hayatının onlar için zorunlu bir seçenek haline geldiği görülmektedir.³⁶

³³ Mat. 19:21.

³⁴ Bkz. Bilal Baş, "Hıristiyan Manastırcılığının Doğuşu, **M.Ü.İ.F.D.**, 44, (2013/1), s. 186. Nitekim Kuran-ı Kerim Hıristiyanlığın âdeta karakteristik özelliği haline gelen bu konuya dikkat çekmiş ve ilgili ayetlerde Hıristiyanlıktaki ruhbanlıktan bahsedilmiştir. "Uydurdukları ruhbanlığa gelince, onu biz yazmadık. Fakat kendileri Allah rızasını kazanmak için yaptılar. Ama buna da gereği gibi uymadılar. Biz de onlardan iman edenlere mükâfatlarını verdik. İçlerinden çoğu da yoldan çıkmışlardır." (Hadid 27.) Ancak Kur'an onların bu konuda samimi olmadıklarını söyleyerek eleştiri yöneltmiştir. **Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali**, Haz. Prof. Dr. Hayrettin Karaman, vd., Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.

³⁵ Salime Leyla Gürkan, "Manastır", **DİA**, 2003, C.27, s. 558-560.

³⁶ Wemple, "Beşinci Yüzyıldan Onuncu Yüzyıla Kadınlar", s. 180.

Ortaçağ'da XI. asra kadar manastırlar siyasi ve ekonomik açıdan asillere bağlı bir şekilde yönetilmişlerdir. Asiller, özellikle de krallar ve kraliçeler manastırlara hem toprak hem de maddi yardımda bulunmuşlardır. Manastırlara yardım etmeleri sadece hayırseverliklerinin bir göstergesi değildir; bu cömertliklerinin karşılığında bazı beklentileri bulunmaktadır. Öncelikle onlardan kendileri ve aileleri için, özellikle de ruhlarının kurtuluşu için dua etmelerini beklemişlerdir. Ayrıca aile üyelerinin herhangi bir gerekçeyle bu mekânlara sığınması gerektiğinde, buraların onlar için bir barınak şeklinde kullanılmasını arzu etmişlerdir. Nitekim yaşı ilerlemiş veya çocukları tarafından mirasa ortaklık etmemesi için manastıra kapatılan dul kadınlarla ciddi bir özürle doğan ve halkın gözü önünde saklamak için uğraşmak yerine buraya gönderilen küçük çocuklar bu manastırların sakinleri arasında olmuşlardır. Bazen de aileler evlendirmek için kızlarının çeyizlerini karşılayamadığında ve dolayısıyla kızlar evlilik sorunu yaşadıklarında, daha düşük ücret mukabilinde buralara gönderilmişlerdir.³⁷ Böylelikle Ortaçağ'da manastırlar sadece ruhsal açıdan değil, sosyal açıdan da birçok fonksiyonu yerine getirmişlerdir.

X. asra kadar manastırlar genellikle kiliseden bağımsız kendi başrahibeleri tarafından yönetiliyorken XI. asırdan sonra kilisenin otoritesi altına girmiştir. Zira XI. asırdan sonra kilise önemli değişiklikler yapmış, önceleri manastırlar ekonomik ve politik açıdan yaşadıkları bölgedeki asillerin kontrolündeyken bu tarihten sonra bütün manastırlar kiliseye karşı sorumlu olmuşlar, otonom yapılarını kaybetmişlerdir. Kluniyaklar ve Sistersiyenler³⁸ gibi erkeklerin çoğunlukta olduğu tarikatlar, kadınlar için manastırların açılmasını gönülsüzce kabul etmişler ve bu zoraki kabulden sonra da onlara ikinci sınıf muamelede bulunmuşlardır. Mali gelir

³⁷ Bardsley, **Women's Roles in The Middle Ages**, s. 34-35.

³⁸ Kluniyaklar, Cluni Manastırının 909 yılında kurulmasıyla ortaya çıkmışlardır ve manastırlar konusunda büyük reformlar yapmışlardır. M. Basil Pennington, "Cistercians", **Encyclopedia of Religion, Second Edition**, Ed. Lindsay Jones, Thomas-Gale, 2005, s. 1800. Sistersiyenler, Aziz Benedikt (ö. 547) kurallarına dayalı Roma Katolik manastırı. Temeli 1098'e dayanmaktadır ve Fransa'da Citeaux'da kurulmuştur. Kadınlar içinse ilk kez 1120 yılında kurulmuştur. Bkz. L.J. Lekai, **New Catholic Encyclopedia, Second Edition**, Thomson-Gale, 2003, s. 744-746.

bakımından da kadın manastırları erkeklerinkine kıyasla her zaman fakir durumda kalmıştır.³⁹

Zengin ailelerin kurduğu manastırlarda ise farklı bir uygulama yapılmış, burada başrahibeler tam yetkiye kavuşmuş, bu manastırlar doğrudan Roma'ya bağlanmış ve başrahibeler papanın yetkilileri olarak kendi manastırlarında görev yapabilmişlerdir. Hatta bazı başrahibelerin “yarı piskopos” olarak görev yaptıkları ve piskoposların nişanelerinden sayılan asa, yüzük ve piskoposluk tacı gibi eşyalara sahip oldukları görülmüştür. Bu kişilerin yetki alanları kendi manastırları ve manastıra hediye edilen mülklerin kullanımıyla sınırlı kalsa da bu alan içinde güçlü bir otoritelerinin olduğu bilinmektedir.⁴⁰

Manastırlarda rahibelik ve piskoposlukta görevli olarak çalışan kadınların buralarda yaptıkları şeyler kısıtlıdır. Kilise çanlarını çalma, mum yakma, dua etme, ilahi söyleme ve kız çocuklarının eğitimiyle meşgul olma gibi görevler üstlenebilmişlerdir. Manastırlarda kadın-erkek ilişkilerinde tehlikeli bir durum oluşmasın diye erkek çocuklarının eğitimlerini üstlenmeleri ise yasaklanmıştır. Yine aynı sebeple karşı cinsi takdis etmeleri, kendi cemaat üyelerini kutsamaları da uygun görülmemiştir.⁴¹ Kilise hizmetlerinde çalışırken sunağa yaklaşmamış, ancak papazın hediye kabul ettiği bölgeye kadar gidebilmişlerdir. Rahibeler de dâhil olmak üzere bütün kadınlar kutsal kaplara ya da kutsal tören giysilerine dokunamamış ve sunağa tütsü taşıma görevini de yerine getirememişlerdir.⁴²

Bu kısıtlamalara rağmen rahibe olduklarında özgürce yapabilecekleri şey okuma-yazma öğrenmeleridir. Zira Ortaçağ boyunca kadınların okuma yazma öğrenmesi bir hayli netameli bir konudur. Bu ayrıcalık kendilerine sadece rahibeyken tanınmış, rahibelik yemini etmedikleri müddetçe okuma-yazma bilmelerinin nasıl bir sonuç doğuracağı kestirilemediğinden buna izin verilmemiştir. Fakat rahibeyken yemin ettiklerinden ve manastırlarda kız çocuklarının eğitimiyle meşgul olabileceklerinden dolayı müsamaha gösterilmişlerdir. Okuma-yazma

³⁹ Bardsley, **Women's Roles in The Middle Ages**, s. 37-39.

⁴⁰ Adriano Valerio, “Kadınların İktidarı”, **Ortaçağ: Katedraller, Şövalyeler, Şehirler**, Çev. Leyla Tonguç Basmacı, Ed. Umberto Eco, İstanbul, Alfa Yayınları, 2010, s. 250.

⁴¹ Wemple, “Beşinci Yüzyıldan Onuncu Yüzyıla Kadınlar”, s. 187.

⁴² Wemple, “Beşinci Yüzyıldan Onuncu Yüzyıla Kadınlar”, s. 186.

öğretilen bir başka grup soylu kadınlardır. Zamanla daha fazla kişiye bu hak verilse de kadınların okuyacakları kitap türleri yine kilise yetkilisi erkekler tarafından belirlenmiştir. Buna göre, sadece dini literatüre ait eserler okunacak ve daha dindar kadınlar yetiştirilecektir.⁴³

Manastırların sadece dinsel açıdan değil, tarih boyunca sosyal sığınaklar olarak da kullanıldığı daha önce belirtilmişti. XII. yüzyılda manastırların sayıları çok fazla artmasına rağmen yukarıda belirtildiği şekliyle farklı açılardan da kullanılması sebebiyle yine de yetersiz kalmıştır.⁴⁴ Bu doğrultuda manastıra benzeyen ama işlevsel açıdan farklı yerler kurulmuştur.

Dini bir hayat yaşamak isteyen bir kadın için en ideali manastırda rahibeliktir. Fakat herhangi bir sebeple rahibe olamayanlar için bir başka seçenek de manastır dışında münzevi⁴⁵ yaşamdır. Bu kadınlar genellikle kilise duvarına yapışık bir şekilde inşa edilen, küçük bir penceresi olan ve genişliği bazen en fazla boylu boyunca uzanacak kadar büyüklükte hücrelerde yaşarlar.⁴⁶ Bir küçük pencere⁴⁷ de kilise tarafından açılır, böylece münzevi o küçük pencereden mabetteki ibadetlere iştirak edebilir. Dışarıya doğru açılan pencerenin boyutu içeriye yiyecek sokulabilecek veya bir kova içinde fiziksel ihtiyaçlarını giderecek kadardır. Fakat bu hücreler için dışarıyla irtibatı sağlayıp minimum düzeyde ihtiyaçlarını karşılayacak sadık bir yardımcıya gereksinim vardır.⁴⁸

Bu hücrelere girmek isteyen kadın ve erkekler için genellikle başpiskopos ya da başrahip tarafından özel bir tören düzenlenir. Bu törende hücreye girecek münzeviye kutsal yağ sürülür ve dualarla hücrelerine kapatılarak kapısı mühürlenir. Hücreye giren kişinin ölümüne kadar burada kalması, hiçbir sebeple oradan

⁴³ Carla Casagrande, “Korunan Kadın”, **Kadınların Tarihi II**, Ed. Georges Duby, Michelle Perrot, Böl. Ed. Christiane Klapisch-Zuber, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s. 103.

⁴⁴ Paulette L' Hermite-Leclercq, Feodal Düzen, **Kadınların Tarihi II**, Ed. Georges Duby, Michelle Perrot, Böl. Ed. Christiane Klapisch-Zuber, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s. 231.

⁴⁵ Bu kelime İngilizce’de Anchorite, şeklinde ifade edilir. Bilindik anlamda münzevi manası dışında burada bahsedeceğimiz şekilde dini anlamda münzevi yaşamayı tercih edenleri ifade eder.

⁴⁶ Bkz. Ek 1, s. 147.

⁴⁷ Bkz. Ek 2, s. 148.

⁴⁸ Bardsley, **Women’s Roles in The Middle Ages**, s. 40.

ayrılmaması beklenir. Bu hücrelerde yaşayan kişiler manastırlarda yaşayanlara nazaran daha fazla insanlarla irtibat halindedir. Küçük pencerelerinden kendilerine danışanlara, manevi yardım bekleyenlere yol gösterir, onların dertlerini dinler, tavsiyeler verirler. Fakat kadın münzeviler sadece kadınlara tavsiye verebilirler, erkeklerle görüşme izinleri yoktur.⁴⁹

Manastıra girmek ya da münzevi olarak yaşamak için gerekli kaynaklardan yoksun kadınların Ortaçağ'da din bağlamında oluşturduğu bir başka topluluk da Beguine hareketidir. Beguine hareketi ya da kısaca Beguinelere diye bilinen ve sadece kadınlardan meydana gelen bu grup XIII. yüzyıldan itibaren alternatif bir kadın sığınma merkezi olmuştur. Beguinelere, birçok şehirde her yaşta bekâr kadınlara, bir yandan işçi ya da öğretmen olarak çalışırken diğer taraftan da dua ve tefekkürle geçirebilecekleri dinî bir hayat sunmuşlardır. Beguinelere'in hayat tarzının manastır hayatından farkı, müntesiplerinden bağıllık yemini istememeleri ve arzu ettiklerinde topluluklarından ayrılma fırsatı vermeleridir. Bu sebeple onlar rahibe kabul edilmezler.⁵⁰

Beguinelere XIV. ve XV. asırlarda çoğalmış ve gittikçe kalabalık bir toplum olmuşlardır. Kalabalıklaştıkça da kilisenin dikkatini çekmiş, kendilerine bağıllı olmayan ve dinsel anlamda bir varlık göstermeye çalışan bu grubun ne gibi faaliyetlerde bulunduğunu kilise özellikle takibe almıştır. Bu takibatlardan birinde Beguinelere'e mensup Margerite Porete (ö. 1310) yazdığı kitabın kilise öğretilerine ters düşmesi sebebiyle heretik olarak suçlanmış ve kilise tarafından yakılarak cezalandırılmıştır.⁵¹

Kadınların herkesin içinde konuşmalar yapması, dini konularda kiliseden bağımsız davranmaları din adamları arasında homurtularla karşılanmıştır. Nitekim Katolik Kilisesi'nin teolojisinin oluşmasında büyük etkileri olan ve Hıristiyanlığın en büyük teologlarından kabul edilen Aquino'lu Thomas (ö. 1274) kadınların sadece erkeklerin olmadığı ortamlarda, mahrem alanlarda konuşabileceklerini söylemiştir.

⁴⁹ Joy A. Schroeder, "The Rape of Dinah: Luther's Interpretation of a Biblical Narrative, **The Sixteenth Century Journey**, C. 28, S. 3, 1997, s. 778.

⁵⁰ Walter Simons, **Cities of Ladies: Beguine Communities in the Medieval Low Countries, 1200-1565**, University of Pennsylvania Press, 2001, s. ix-x.

⁵¹ Bardsley, **Women's Roles in The Middle Ages**, s. 41.

Beguinelere, mistikler ve bazı başka kadınların dini konularda halk içinde konuşmaları ve hatta Kutsal Kitap üzerine vaazlar vermelerini⁵² kilise hoş görmemiştir.

1.1.2. Azizlik ve Mistisizm

Ortaçağ döneminde önemli bir yere sahip olan aziz ve azizeler Hıristiyanlığın gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Bu dönemde bahsedilen azizelerden en meşhur olanı Bingen’li Azize Hildegard’dır (ö. 1179). Soylu bir ailenin onuncu çocuğu olarak dünyaya gelen Hildegard, sekiz yaşında Sponheim’lı Jutta isimli bir rahibenin gözetiminde kiliseye verilir. Hıristiyanlıktaki gelirin onda bir vergisi kiliseye bağışlandığından ailesi de Hildegard’ı on çocuktan biri olarak kiliseye adar. Benedikten⁵³ tarikatına ait bir manastırın kadınlar bölümünde kalan Hildegard burada Latin dilinde iyi bir eğitim alır. Çocukluğundan itibaren gördüğünü iddia ettiği vizyonları⁵⁴ sonraları yazmaya başlar. 1136 yılında manastır başrahibesi öldüğünde Hildegard onun yerine seçilir. Beş yıl sonra da göksel bir ses tarafından kendisine seslenen vizyonlar görür. Bu vizyonlarda Eski ve Yeni Ahit’teki ilhami bilgilerin açıklamaları ona verilir. Bu ses “Ne görüyor ve duyuyorsan onu yaz ve söyle!” der. Hildegard’ın bu vizyonları önce Clairvaux’lu Bernard (ö.1153) tarafından, “Allah vergisi yeteneği büyük bir lütuf” şeklinde onaylanır. Çok geçmeden kilisenin en yetkin kişisi, zamanın papası III. Eugenius (ö. 1153) tarafından da tasdik edilir. Hildegard’a bir mektup yazarak onun vizyonlarını papalık otoritesiyle tanır. Dini yetkililer tarafından kabul görmesi bir yana siyasi yetkili imparator Frederick Barbarossa (ö. 1190) tarafından da manastırını koruma altına alınır.⁵⁵

⁵² Dalarun, “Ruhban Bakış”, s. 49.

⁵³ Nursialı Aziz Benedict tarafından kurulan Hıristiyan keşişliğinin kurucusu. Onun belirlediği kurallar sonraki birçok manastır tarikatında da geçerli olmuştur. Bkz. Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, s. 64.

⁵⁴ Vizyon kelimesini ilk kullanan XIII. Yüzyılda yaşamış İtalyan teolog Aquino’lu Thomas’tır. Bu kelimeyi doğaüstü bir tezahürü anlatırken kullanır. Genellikle görerek, bazen başka hislerin de dahil olduğu dini tecrübeyi tanımlar. Felicitas D. Goodman, “Visions” **Encyclopedia of Religious, Second Edition**, Ed. Lindsay Jones, Thomas-Gale, 2005, s. 9611.

⁵⁵ Rosemary Radford Ruether, **Women and Redemption A Theological History**, Minneapolis, Fortress Press, 2012, s. 67-71.

Hildegard'ın hayatının son dönemlerinde kendi manastırında kullanmak için bin kelimeyi aşan yeni bir dil icat ettiği de bilinir.⁵⁶ Bu kelimeler sadece kilise yapısı ve manastırının bahçesindeki bitkiler ve ağaçlarla ilgili değil, birçok farklı konuyla da alakalıdır. Hildegard'ın bu yapıtı, Berlin'li bir elyazmacıda iki elyazma dosyası olarak bulunmuştur. Dosyanın üzerinde bir küçük sözlükle birlikte, “Bu bilinmeyen dil, basit bir insan olan Hildegard tarafından oluşturulmuştur.” şeklinde bir ibare vardır.⁵⁷

Hildegard tüm bu çalışmalarının yanı sıra 1148 yılında yerel kiliseden bağımsız bir manastır kurmuş ve doğrudan Mainz piskoposuna bağlanmıştır. 1158-1161 yılları arasında o zamana kadar hiçbir rahibenin yapmadığı vaazlar turuna çıkmıştır. Hildegard'ın, Ortaçağ'ın papalık ve imparatorluk kavgası arasında geçen yıllarında bir kadın rahibe olarak verdiği mücadele kilise tarihi kayıtlarına geçmiştir.⁵⁸

Kadınlar kilisede vaaz verememiş, din hizmetlerinde de ancak sınırlı alanlarda hizmet edebilmişler ama tuhaf bir şekilde gördükleri vizyonlarla kilisede saygı duyulan kişiler olabilmişlerdir. Din adamları kadınların kehanetlerini önemsemiş ama bunların bir kehanet mi yoksa kötü bir cinin etkisi altında mı söylendiğine karar vermek yine erkek kilise otoritelerine bağlı kalmıştır.⁵⁹

Bir başka Ortaçağ mistiği ve azizesi XIV. yüzyılda yaşamış Siena'lı Catherine'dir (1347-1380). 33 yaşında ölmesine rağmen yaşadığı dönemde büyük bir iz bırakan Siena'lı Catherine, genç yaşlarda evlenmeyi reddederek kendisini ibadete verir ve 18 yaşında Dominiken⁶⁰ keşiş cübbesini giyer. Yirmi bir yaşında Mesih'le mistik bir evlilik yaşadığını söyleyen Catherine, bu olaydan sonra ona verilen emirle kendisini hastalara ve yoksullara hizmet etmeye adar. Daha sonraki

⁵⁶ Bkz. Ek 3. s. 149.

⁵⁷ Sarah L. Higley, **Hildegard of Bingen's Unknown Language**, Palgrave Macmillan, 2007, s. 4.

⁵⁸ Özlem Genç, “Ortaçağ Avrupasında Kadın”, **Ortaçağ'da Kadın**, Ed. Altan Çetin, Lotus Yay., 2011, s. 275.

⁵⁹ Casagrande, “Korunan Kadın”, s. 102.

⁶⁰ “Dominikan Tarikatı: 1216'da Aziz Dominik (ö. 1221) tarafından kurulmuştur. Vaziler Tarikatı olarak da anılır. Dilenciliği ve yoksulluğu yalnızca bireysel bir uygulama olarak değil, bir cemaat yaşantısı halinde yaşamayı prensip olarak kabul eden bu traikat Avrupa'da hızla yayılmıştır.” Bkz. Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, s. 100.

yıllarda Mesih tarafından bir stigmata⁶¹ yaşadığını ama kendi isteği üzerine stigmata izlerinin başkaları tarafından görülemediğini söyleyecektir. 1380 yılında öldüğünde bir Dominiken manastırına gömülür ve 1461 yılında Papa II. Pius tarafından azizeleştirilir.⁶²

Bir başka kadın mistik ve yazar Norwich’li Julian’dır (ö. 1416). Savaşın ve vebanın şehri çalkaladığı bir dönemde, otuz yaşından sonra girdiği münzevi hücrede hayatının son kırk yılını geçirir ve orada yaptığı çalışmalarla İngiliz dilinde ilk kitap yazan kadın mistik olur. Fakat Julian’ı farklı kılan durum onun Mesih için yaptığı yorumlardır. Mesih’i bir anne olarak niteler ve nasıl bir anne çocuğunu doğurur ve onu kendi bedeninden sütüyle beslerse Mesih de insanları vaftizle tekrar doğurmuş ve evharistiya ile de kendi vücuduyla beslemektedir.⁶³ Bu sıra dışı görüş Ortaçağ’da bir kadın mistiğin teolojik yorumlarına dayanmaktadır ve kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla herhangi bir suçlamaya da maruz kalmadığı görülmektedir.

Geç Ortaçağ döneminde kadınların ifrat ya da tefrit noktasından değerlendirilmesi dikkat çekici bir unsurdur. Dünyevi hayat yaşayan kadınlar, genellikle toplum içinde bir etki ve yetkiye sahip olamazken kendisini mistisizme ve kiliseye adayanlar arasında bu saygı görme ve azizeleştirilme oranlarının yüksek olması önemli bir durumdur. Rahiplikten, sunakta hizmet etmekten dışlanmalarına rağmen o dönemdeki azizlerin dörtte birinin kadın olması⁶⁴ kayda değer bir veridir.

Bununla birlikte her azize adayının ve mistiğin saygı gördüğünü söylemek güçtür. Nitekim kimisi farklı tepkiler görmüş, hatta kilise tarafından yakılmakla sonuçlanan makûs bir talih yaşamışlardır. Bu azize adaylarından biri olan Arc’lı

⁶¹ Stigmata ifadesi Pavlus’un Galatyalılara mektubunda geçer. Pavlus, “Ben İsa’nın yara izlerini bedenimde taşıyorum” (Gal. 6:17) diyerek bu ifadeyi kullanır. Ortaçağ döneminde de bu ifade insanların ellerinde, ayaklarında ve vücutlarında Mesih’in yaralarının bulunduğu yerleri işaret eder. Bir kişide bu izlerin bulunması onun İsa’nın çilesine eşlik ettiğini gösterir. Bkz. P. Siwek, “Stigmatization” **New Catholic Encyclopedia**, Ed. Berard L. Marthaler, C.13, s. 530,

⁶² Thomas M. Izbicki, “Catherine of Siena”, **Women and Gender in Medieval Europe: An Encyclopedia**, Ed. Margaret Schaus, Routledge, 2006, s. 116-7.

⁶³ Radford-Ruether, **Women and Redemption**, s. 90.

⁶⁴ Claudia Opitz, “Geç Ortaçağ’da Yaşam”, **Kadınların Tarihi II**, Ed. Georges Duby, Michelle Perrot, Böl. Ed. Christiane Klapisch-Zuber, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s. 298.

Joan⁶⁵ 1412 yılında Fransa'da doğmuştur. Gördüğü vizyonlara dayanarak kendisinin Tanrı'nın elçisi olduğunu söyleyen Joan, 1429 yılında Fransa'nın veliht prensiyle görüşmek isteğiyle yola çıkar ve on bir günlük yolculuktan sonra prensin sarayına varır. Prens önce birtakım vizyonlar gördüğünü iddia eden bu kadınla görüşmek istemez ama iki gün boyunca ısrarlı beklemesi sonunda görüşmeyi kabul eder. Joan, gördüğü vizyonlarda Tanrı'nın onun için yazdığı kaderi bildiğini söyler ve Krallığa sahip olmasının Tanrı'nın isteği olduğunu belirtir. Hakkında yapılan geniş soruşturmadan sonra prensin güvenini kazanan Arc'lı Joan, kendisinin bizzat katıldığı savaştan sonra öngördüğü gibi İngilizler'e karşı büyük bir zafer kazanılır ve veliht prens Fransa kralı olur. Kralın taç giyme merasiminde Joan sunağın yanı başında durur. Yüzyıl savaşlarının yaşandığı o yıllarda Joan bir kadın olarak kralın kumandanı görevini üstlenip birçok mücadeleyi kazansa da aralarında geçen bazı olaylardan sonra bir sürtüşme yaşanır. 1430 yılında Joan İngilizler'e esir düşer. Hakkındaki suçlamalardan sonra taraflı bir mahkeme yapılır. XV. asırda ileri sürdüğü kehanetleriyle ilk başlarda bir Tanrı elçisi gibi karşılanan Joan, 1431 yılında Old Marketplace'te kâfir suçlamasıyla yakılarak öldürülür.⁶⁶ Verilen bu kararın yanlış olduğu ilerleyen yıllarda tespit edilir ve 7 Temmuz 1476'da mahkemenin hakkında verdiği kâfir hükmü iptal edilir.⁶⁷

Ortaçağ'da kadının dinsel hayattaki yerine baktığımızda, kadınlar mistik veya azize olarak saygı görmelerine rağmen köy veya mahalle kiliselerinde hiçbir etkileri bulunmamıştır. Kadınların rahip olarak atanamamasının sebebi Mesih'in kadınlardan hiç kimseyi havari olarak seçmemesine⁶⁸ ve Pavlus'un kadınlarla ilgili olumsuz ifadelerine⁶⁹ dayandırılır.

⁶⁵ Türkçe'de yapılan birçok çeviri eserde Jan Dark şeklinde bir isimlendirilme kullanılmıştır. Ama İngilizce yazılımdan anlaşılan Arc isimli bir yere mensup ve adı Joan olan bir kadındır. Fransızca yazılımı da Jeanne d'Arc şeklinde İngilizcesine uygundur. Bu metinde İngilizce kaynak kullanıldığından ötürü Arc'lı Joan şeklinde yazılmıştır.

⁶⁶ Deborah A. Fraioli, **Joan of Arc and the Hundred Years War**, Greenwood Press, 2005, s. 97-101.
⁶⁷ **The Trial Joan of Arc**, Trans and Introduced by: Daniel Hobbins, Harvard University Press, 2005, s.220.

⁶⁸ Hans Küng, **Women in Christianity**, Trans. by John Bowden, London and New York, Continuum, 2004, s. 1.

⁶⁹ Pavlus'un kadınlarla ilgili negatif yorumları için bkz. 1Kor. 14:34-35; Ef. 5:22; 1Ti. 2:11-13.

1.2. Aile Hayatında Kadın

Hıristiyanlık merkezli olarak aile hayatında kadın konusu incelendiğinde kadına, erkeğe nispeti yönünden bir konum ve değer verildiği görülür. Kocaya nispetle bir eş, babaya nispetle bir kız evlat ve çocuklarına nispetle bir annedir. Bunların arasında en önemlisi kocaya olan bağımlılıktır. Kadının aile içindeki konumunun belirlenmesinde yine birincil kaynak olarak Pavlus'un sözlerine atıfta bulunulur: "Ey kadınlar, Rabb'e bağımlı olduğunuz gibi, kocalarınıza bağımlı olun. Çünkü Mesih bedeninin kurtarıcısı olarak kilisenin başı olduğu gibi, erkek de kadının başıdır. Kilise Mesih'e bağımlı olduğu gibi kadınlar da her durumda kocalarına bağımlı olsunlar."⁷⁰ Kadını bir birey olarak değil, kocasına bağımlılığı noktasından ele alan bu ifade, Hıristiyanlıkta aile içinde kadının yerini tayin etme noktasında oldukça belirleyici olmuştur.

1.2.1. Evlilik Kurumu

Evlilik Katolik geleneğinde bir dogma ve sakrament olarak kabul edilir. Bu sakrament, iki farklı cinsten insanın müşterek bir hayat paylaşması, evlat yetiştirmesi, böylece Tanrı'nın lütfuna mazhar olması şeklinde ifade edilir. Evliliğin bir sakrament kabul edilmesinin kaynağı Kitab-ı Mukaddes'teki "Verimli olun ve çoğalın"⁷¹ emridir. Bu emirle Tanrı'nın ilk çifti kutsadığı belirtilir.⁷²

Pavlus'un ifadelerinde evliliğin temel amacı zinadan korunmaktır. Böyle ifade etmesindeki en büyük etken Pavlus'un Mesih'in yakın zamanda döneceği ve dünyanın sonunun geleceği ile ilgili iddiasıdır.⁷³ Bu kehanet gerçekleşmeyince Pavlus sonrası Hıristiyan teologlar evliliğin faydaları arasında, zinadan korumasının yanında çocuk sahibi olmayı da saymışlardır. Nitekim Hıristiyan teolojisinin önemli isimlerinden Augustinus'a göre evlilikte cinselliğin en önemli amacı çocuk sahibi olmaktır. Âdem ve Havva cennette günah işlemeselerdi insanlarda şehvet arzusunun bulunmayacağını düşündüğü için üremenin cinsellikte tek amaç olması gerektiğini

⁷⁰ Ef. 5:22-24.

⁷¹ Yar. 1:28.

⁷² Ludwig Ott, **Fundamentals of Catholic Dogma**, Trans by. Patrick Lynch, Ed. James Canon Bastible, Illinois, Tan Books and Publishers Inc., 1974. s. 460.

⁷³ 1Se. 1:9-10.

ve evli çiftler arasında bile ilişkinin günah olduğunu iddia eder. Bu günahı en azından azaltmanın tek şartı bu birliktelikten doğacak bir çocuktur. Bu sebeple de gebeliği engelleyen her önlemi aynı ölçüde günah sayar. Yine Katolik öğretisindeki boşanmama kuralının kaynağı da Augustinus'tan gelmektedir. Taraflardan biri zina işlese dahi boşanma izni vermez, en fazla ayrı yaşayabilirler ama tam bir boşanma gerçekleşmez.⁷⁴

Augustinus'un bu kuralları yıllarca etkisini sürdürmüş, eskisi kadar dikkate alınmamakla birlikte günümüze kadar geçerliliğini korumuştur. Bu sebeple de bazı yazarlar tarafından Augustinus Batı Kilisesinde ve Batı Teolojisinde cinselliğin bastırılmasından sorumlu kabul edilmiştir. Bir açıdan incelendiğinde Augustinus'un diğer Latin teologlardan daha çok kadın ve erkeğin Tanrı'nın suretinde yaratılmasına vurgu yaptığı ve en azından ruhsal düzeyde eşit yaratıldığını söylediği görülür. Ama buna rağmen Yaratılış'taki ifadeye atıfta bulunarak kadının, erkekten ve erkek için yaratıldığı düşüncesini benimsemeye devam etmiştir. Augustinus'un cinsellikle ilgili bu yergisi Ortaçağ, Reform dönemi ve sonrasında da kadın ve erkekler üzerine ağır bir yük olmuştur.⁷⁵

Hıristiyan teolojisinde önemli bir başka teolog Aquino'lu Thomas, kadın konusunda Aristoteles'in "doğanın hatası" ya da "hatalı" veya "noksan erkek" görüşünü devam ettirmiştir. Hem Aristoteles hem Aquino'lu Thomas kadınların ev hayatında büyük bir öneme sahip olduklarını söylemişlerdir. Thomas, cinsiyetlerin Tanrı'ya benzerlik açısından aynı olmaları sebebiyle her iki cinsin de kurtarılabileceğini düşünmüştür ama bu düşüncesi ancak kadınlar, erkeklerin egemenliğinde yaşadıkları müddetçe geçerlidir.⁷⁶ Her iki filozof da kadınları gerekli varlıklar kabul etseler de bu iki cinsin denk olduğu anlamına gelmemektedir.

Bunun yanısıra Aquino'lu Thomas'ın görüşleri bir süre sonra kilise hukukuna da geçmiştir. Kadının erkeğe oranla eksik yaratılması ve onun akli melekelerinin erkeğe nazaran yetersiz olması onu direkt olarak kocasına bağımlı ve

⁷⁴ Elizabeth A. Clark, (Ed.) **St. Augustine on Marriage and Sexuality**, Washington D.C., The Catholic University Press, 1996, s. 5-6.

⁷⁵ Küng, **Women In Christianity**, s. 31.

⁷⁶ Gisela Bock, **Avrupa Tarihinden Kadınlar**, Çev. Zehra Yılmazzer Aksu, İstanbul, Literatür Yayıncılık, 2004, s. 7.

itaatkâr yapmaktadır. Bu görüş kilisede XV. yüzyıla kadar geçerli kitap kabul edilen Gratien genelgesinde “kadın erkeğin suretinde yaratılmamıştır” şeklinde bir ifade yazılmasına sebep olacaktır.⁷⁷

Tüm bunlarla birlikte Aquino’lu Thomas da Augustinus gibi kadınların yaratılış gayesinin sadece çocuk doğurmak olduğunu düşünmektedir. Kitab-ı Mukaddes’te bahsedilen erkeğe yardımcı olması hususunu, yalnız üreme ile ilgili kabul eder. Geriye kalan konularda kadınlardan ziyade erkekler çok daha iyi yardım edebilir. Tanrı’nın kadınları, dünyaya varis olacak çocuklar getirmeleri için yarattığı düşüncesi Ortaçağ toplumunda, bilhassa da aristokrat ailelerde geçerliliğini korumuştur.⁷⁸ Aristokraside kadınların eş seçimleri, evlilikleri çoğunlukla aile menfaatlerinin gözetiminde belirlenmiştir. XI. ve XII. yüzyıllarda kadınlar, genelde düşman aileler arasındaki husumetin bitirilmesinde ve barış yapılmasında bir teminat olarak kullanılmaktadır. Aileler arasında kız çocukları âdeta takas yapılarak zayıf bağlar güçlendirilmeye çalışılır.

Ortaçağ’da Katolik Kilisesi evliliği kurumsal olarak kendisine bağlar. XII. yüzyılda evlilik konusunda Hıristiyan kilise yasasını çıkararak iki büyük değişiklik yapar. Birincisi, daha önce iki şahit huzurunda evlenme mümkünken artık rahibin huzurunda ve düğünü kilisede yapma şartı getirilir. İkincisiyse daha önce ailelerin razı gelmesi yeterliyken artık eşlerin birbirlerini kabul etmesi ve bunu kendi sözleriyle dile getirmesidir. Evliliğin bir dini tören olarak bozulamazlığı da bir kural olarak belirlenir.⁷⁹ Aynı şekilde evliliğin bir sakramente dönüştürülmesi de yine bu asırdadır. Peter Lombard XII. asırda evliliği yedi sakramentten biri olarak kabul eder ve onun kutsallığını belirtir.⁸⁰

Kilisenin kişilerin rızasına dayalı evlilik kararını birçok aristokrat aile kabul etmek istemez. Zira yaptıkları hesaplara göre kızlarını evlendirme lüksünü ellerinden yitirmektedirler. Çoğu zaman farklı yollardan baskı yaparak istedikleri kişilerle

⁷⁷ İsmail Taşpınar, **Din ve Fenomenoloji Arasında Yahudilik ve Hıristiyanlık**, İstanbul, M.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, 2017, s. 98.

⁷⁸ Opitz, “Geç Ortaçağ’da Yaşam”, s. 270.

⁷⁹ Marilyn Yalom, **Evli Kadının Tarihi**, Çev. Zeynep Yelçe, Neşener Domaniç, Çitlenbik Yayınları, 2002, s. 46.

⁸⁰ Herbert Vorgrimler, **Sacramental Theology**, Trans: Linda M. Maloney, Minnesota, The Liturgical Press, 1992, s. 295.

kızlarını evlendirmelerine rağmen bu özgürlük fikri, genç kızlara farklı bir seçeneğin de mümkün olabileceğinin kapısını aralar. İki tarafın rızasına bağlı ve bozulamaz bir birliktelik şeklinde Katolik dogması haline gelen bu durum bir süre sonra Hıristiyan evlilik modelini teşkil eder. Bu yeni durum sadece çocukları üzerinden hesaplar yapan aristokrat aileler tarafından değil düşük gelirli, geleneksel yapıya sahip ailelerde de sorun olur. Genelde aile büyüklerinin aralarında yaptıkları bir anlaşma şeklinde alınan evlilik kararları artık gencecik insanların ağzından çıkacak söze bakacaktır. Teoride alınan bu kararın pratikte kabul edilmesi zaman alırken kırsal kesimlerde bunun uygulanabilme olanağı daha fazladır. Zira bu kesimlerde çocuklar üzerinden yapılan hesaplar daha azdır. Alınan bu karardan sonra daha önce anlaşılmiş evlilik sözleşmelerini bozmak için genç kızlar kiliseye başvurma hakkına sahip olurlar. İstedikleri takdirde sözleşmeyi bozup evlenmekten vazgeçmiş veya manastıra kapanabilmişlerdir. Manastıra kapanan bu kadınlar arasında örnek olarak Bohemyalı Agnes ve Fransa Kralı IX. Louis'nin (Aziz Louis) kız kardeşi, Prenses İsabille vardır.⁸¹ Fakat herkes bu kadar şanslı olmamıştır. Azize Ode, ailesinin ayarladığı evliliği gerçekleştirmek istememesine rağmen ebeveyni tarafından zorlanarak nişanlandırılır. Düğün günü kararında ne kadar ısrarlı olduğunu göstermeye kalkışınca kargaşa çıkar. O kargaşada fırsat bulup eve giden Azize Ode burnunu keser ve ancak bu şekilde tekrar evlenmeye zorlanmaktan kendisini kurtarır.⁸²

Evlenmek istemeyen kızlar din adamlarına sığındıklarında onlardan aradıkları destekleri çoğu zaman bulamamışlardır. Örneğin Fransız Prenses İsabille böyle bir girişimde bulunduğu papa tarafından kendisine evlilik tavsiye edilmiş ve “erdemli bir hanımefendinin kocasının üzerinde yaratabileceği iyi etki uğruna” evlenmeye teşvik edilmiştir.⁸³ Evlenen bir kadından ev içindeki uyumu sağlaması, ev içinde ya da dışında oluşacak çatışmaları gidermesi, her şekilde uysal olması, etrafındakileri de yeri geldiğinde sakinleştirmesi ve her halükârda özellikle eşine

⁸¹ Opitz, “Geç Ortaçağ'da Yaşam”, s. 260.

⁸² L' Hermite-Leclercq, “Feodal Düzen” s. 209.

⁸³ Opitz, “Geç Ortaçağ'da Yaşam”, s. 261.

itaat etmesi beklenmektedir. Bu ölçülere uyduğu sürece bir kadının iyi bir eş tanımlamasına uygun düşeceği ifade edilmektedir.⁸⁴

Aristokrat ailelerde bu sorun varken Ortaçağ'da âdet olan drahoma (gelinin damada verdiği çeyiz) derdi de maddi düzeyi düşük seviyedeki ailelerde yaygındır. Eski bir gelenek olan drahoma âdeti XII. ila XV. yüzyıllar arasında tekrar yürürlüğe girmiştir. Damadın verdiği hediyelere karşılık gelinin vereceği ücreti temin etmeye gücü yetmeyen ailelerde genç kızlar, yıllarca çalışarak bu parayı kazanmak için uğraşırlar. Sonunda bu âdet kalktığında birçok genç kız buna sevinse de üzülenler de olur, zira bu onların babalarının evinden getirdikleri sırtlarını dayayacakları bir güvencedir.⁸⁵ Ailede drahoma ücretini verecek konumda olan kişilerin evlenecek kızı istedikleri kişiyle evlendirmek için sahip oldukları bu imtiyazı baskı unsuru şeklinde kullandıkları da görülmektedir. Drahoma parasını verecek olan baba ya da erkek kardeş, geline istedikleri kişiyle evlenmesini aksi takdirde ücreti vermeyeceklerini söyleyerek evlenecek kızı tehdit edebilmişlerdir.⁸⁶

Din adamlarının müdahil olduğu bir başka konu da evlilikte eşler arasındaki sevgidir. Evlilikte kadın ve erkek arasındaki sevginin ölçülü olması gerektiğini düşünen Ortaçağ hatiplerinden Cenova Başrahibi Voragine'li Jacob, (ö. 1298) kadınla erkek arasındaki sevgi eğer ölçülü olmaz, erkek daha fazla severse bunun sonucunda oluşacak kıskançlığın çok ileri gideceğinden bahseder. Ona göre Âdem, karısı Havva'yı üzmemek için Tanrı'nın emrine asi gelmiş⁸⁷ ve bu ölçüsüz sevgisinden dolayı tüm insanlar da bunun ceremesini çekmiştir. Yine bir Ortaçağ düşüncesi olarak kadının düşman olduğu, insanlığın ilk babası Âdem'i zehirlediği, onun yüzünden Vaftizci Yahya'nın öldüğü⁸⁸ ve Mesih'in ölümüne de dolaylı bir şekilde sebep olduğu unutulmamalıdır.⁸⁹

⁸⁴ Silvana Vecchio, "İyi Karı", **Kadınların Tarihi II**, Ed. Georges Duby, Michelle Perrot, Böl. Ed. Christiane Klapisch-Zuber, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s. 109.

⁸⁵ Bock, **Avrupa Tarihinde Kadınlar**, s. 23.

⁸⁶ L' Hermite-Leclercq, "Feodal Düzen", s. 211.

⁸⁷ Vecchio, "İyi Karı", s. 111.

⁸⁸ Vaftizci Yahya'nın bir kadın yüzünden öldürülmesi ile ilgili olarak bkz. Markos İncili, 6:14-29.

⁸⁹ Dalarun, "Ruhban Bakış", s. 29.

Aquino'lu Thomas ve hocası Büyük Albert da karı-koca ilişkisinin adil olması gerektiğini söylerler. Bir erkek, kadına kıyasla daha rasyonel olduğundan erkeğin daha erdemli olduğunu iddia ederler. Kadın ise yaratılış gereği düşük seviyededir. Bu sebeple de seviyesine göre karşılık görmesi adildir. Fransız Rahip John Buridanus (ö.1363) bu açıklamayı daha da ileri götürerek bir kocanın karısını daha soylu bir şekilde sevdiğini çünkü yaratılış gereği daha üstün bir varlık olduğunu söyler. Kadınsa kusurlu bir varlık olması sebebiyle sevgisi daha fazla olsa bile yaratılış gereği bunun değeri daha azdır.⁹⁰

1.2.2. Evli Kadının Sosyal Konumu

Pavlus'un kadınların toplantılarda sessiz kalmaları, konuşma izinlerinin olmadığı, eğer bir şey öğrenmek istiyorlarsa bunu evde kocalarına sormaları zira kadınların toplantılarda konuşmalarının ayıp olduğuyla ilgili sözleri,⁹¹ Ortaçağ döneminde erkekler tarafından çokça kabul görmüştür. Bu sözler kadına her şeyi kocasından öğrenmesi gerektiğini öğütlemektedir. Fakat bununla birlikte kadının erkeğe bağımlı olmasıyla ilgili fikirler sadece Pavlus'un savunduğu düşünceler değildir. Aristoteles de asırlar öncesinden bu düşüncüyü savunmaktadır. Aristoteles, erkeği kadından üstün kabul eder ve dolayısıyla kadının erkeğe tabi olması gerektiğini, erkeğin de kadını eğitmesi gerektiğini söyler.⁹² Kadınları çocuk konusunda eğitmek ve ona bilmediklerini öğretmek kocanın görevlerindedir. Bu anlayışın baskın olduğu XIII. ve XIV. yüzyıllara ait kitaplar eşlerini eğiten, hem öğretmen hem de koca figürleriyle doludur.

Evli kadınlar sosyal konumları ne olursa olsun kocalarına tabidirler. Bu durumu en iyi özetleyen XIII. yüzyılda yaşamış İngiliz Hukukçu Henry de Bracton'ın (ö. 1268) ifadeleridir. Kadın, ilahi emirleri çiğneme emri vermediği müddetçe her konuda kocasına itaat etmelidir. Bu sorgusuz itaat sebebiyle bir efendi hükmündeki kocanın kadın tarafından öldürülmesi hem Fransız hem de İngiliz

⁹⁰ Aquino'lu Thomas ve John Buridanus'tan naklen bkz. Vecchio, "İyi Karı", s. 111.

⁹¹ 1Ko. 14:34-35.

⁹² Aristoteles, **Politika**, Çev. Mete Tunçay, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2014, s. 10.

yasalarında cinayet suçundan değil, vatana ihanet suçundan yargılanmasına sebep olmuştur.⁹³

Ortaçağ döneminde kadın erkek ilişkileri üzerine konuşan bir başka kişi de hâkimiyetin erkekte olduğunu savunan ama bu üstünlüğü kullanırken de merhametli olunması gerektiğini ekleyen Cenova Başpiskoposu Voragine’li Jacob’tır. Kocaların karılarına çok fazla sert davranmalarını tavsiye eder ve evdeki uyumun bozulmaması için bu sertliğin kontrol altında tutulması gerektiği söyler. Eğer kadının kötü huyları varsa onu düzeltmek için Aziz Ioannes Khrysostomos’un (ö.407) tavsiyelerini hatırlatır. Öncelikle ilahi kanunlar kadınlara öğretilmelidir. Eğer bu işe yaramazsa hatalarının farkına varıp vazgeçene kadar onları eleştirmelidir. Eğer bu da işe yaramazsa son çare olarak onlara kaba şiddet uygulanmasını söyler: “Özgür bir insan gibi utanç duymayan kadını, bir hizmetçi gibi dövün!”⁹⁴

Voragine’li Jacob ebeveynin çocukları sevme konusunda konuşurken annenin daha fazla sevdiğini, çocuğunda kendisini gördüğünü ve çocuk için babasından çok daha fazla şeye katlandığını kabul eder. Ancak anne, beden bakımını ile meşgulken baba, ruhun bakımı ile meşgul olur ve onu mükemmelleştirmeyi amaçlar. Bu sebeple çocukların da babalarını daha çok sevdiğini iddia eder. Aquino’lu Thomas da annenin çocuğunu babadan daha fazla sevdiğini söyler, hatta annenin sevmekten çok sevmekten memnun olduğunu iddia eder. Fakat bunun yanlış olduğunu da ekler çünkü kilise bu tür sevgiyi hoş görmez; zira bu erdemli bir sevme hali değildir. Büyük Albert ve John Buridanus da bu ifadelere katılır. Onlar da annenin sevgisinin güçlü, değişmez olduğunu kabul eder ama onun sevgisi soylu değildir. Bir baba ise anneye nazaran daha az sever fakat onun sevgisi özünden erdemlidir. Zira çocuğun oluşumunda asıl kaynak babadır ve alacakları miras ve servet de yine babadan gelir. Aquino’lu Thomas⁹⁵ da, her ne kadar anne onları

⁹³ Yalom, *Evli Kadının Tarihi*, s. 46.

⁹⁴ Vecchio, “İyi Karı”, s. 119-120.

⁹⁵ Burada Aquino’lu Thomas’ın çocuğun döllemesiyle ilgili fikirleri hatırlanmalıdır. O yıllarda çocuğun döllemesinde erkeğin etkin gücü ve formu sağladığı kadınınsa sadece maddeyi sağladığı düşünülüyordu. Bu anlayışa göre normalde bir erkeğin dölünden sadece erkek doğması gerekirken üreme sürecinde bir hata oluştuğunda üreme tamamlanamadığından kusurlu bir insan, yani kadın

büyütürken büyük çabalar sarf etse de babanın, çocuğun doğumundaki payı sebebiyle daha çok sevilmesi gerektiğini düşünür. Buridanus da çocukların fiziksel ihtiyaçlarından dolayı anneye bağımlılıkları bittikten sonra fiziksel sevgiyi (anne sevgisi) aşip rasyonel sevgiye (baba sevgisi) geçtiklerini iddia ederek seleflerinin görüşlerine katılır.⁹⁶ Ortaçağ'da sesini çıkarabilen ve kadınların savunuculuğunu yapan ileride detaylıca bahsedeceğimiz nadir kadın yazarlardan biri olan Christine de Pizan bile bir kadının doğası gereği çocuklarına bakma eğiliminde olacağını ama bir babanın onu daha iyi eğitebileceğini söylemektedir.⁹⁷ Fakat bunu söylemekle birlikte bir kadın olarak erkek muasırlarına kıyasla daha çok hemcinslerinin haklarını teslim eder.

Ortaçağ döneminde bir kadının konumunu belirleyen en önemli unsur kocasından sonra serveti, akrabalarının gücü, oğullarının statüsüdür. Kocasını hayattayken kadının ilk görevi kocasına yardımcı olmaktır; çocuk doğurmak bile daha sonra gelir. Kadının evindeki sorumluluğundan başka yapabilecekleri, maddi durumu iyiye yoksullara yardım ederek hayır işlerinde çalışmak ve kilisede kadınlar için ayrılan görevleri yerine getirmektir. Siyasi gücüyle, kocası ve kendisi adına kiliseye verilecek bağışları belirlemek ve dul kaldığında sığınabileceği bir yer ayarlamaktan ibarettir. Zira dul kadınlar, çocukları küçükken belli bir güce sahiptirler ama büyüdüklerinde ancak çocukları tarafından himaye edildiklerinde şanslı sayılırlar. Oğulların annelerini istemediği zamanlarda, dönme ihtimalleri bulunan kadınlar babalarının evlerine dönebilir veya kendisini kabul eden bir arkadaşıyla yaşayabilir, ya da bir kadın manastırına sığınabilirler.⁹⁸

Toprak sahibi ve zengin olan aristokrat kesimden dul kadınların evlenmeden hayatlarını devam ettirmeleri çok daha zordur. XIII. yüzyıl sonrasında yasaların dul kadınların haklarında iyileştirmeler yapmasına, çeyiz olarak getirdikleri mallar ve kocalarından onlara kalanlar üzerinde imtiyazlar tanımalarına rağmen bu kadınlar, bir hukuk davası ile karşı karşıya kaldıklarında resmi belgelerin ayarlanması için erkek

doğuyordu. Aquino'lu Thomas'ın çocuk oluşumunda inandığı bilgi buydu. Bkz. Radford-Ruether, **Women and Redemption**, s. 77.

⁹⁶ Vecchio, "İyi Karı", s. 122-123.

⁹⁷ Vecchio, "İyi Karı", s. 124.

⁹⁸ Wemple, "Beşinci Yüzyıldan Onuncu Yüzyıla Kadınlar", s. 182

bir temsilciye ihtiyaç duyarlar. Buna rağmen bu ayarlamalarla birlikte dul kadınlar artık erkek çocuklarının vesayetine girmeyecek, çocuklarına kendileri velilik yapabilecektir.⁹⁹ Fakat bu durum pek uzun sürmez. Sosyal düzenin bozulması ve servetin dağılımında çıkan sorunlar dul kadınlara verilen hakların geri alınmasına sebep olur. Yeni yasalar çıkartılarak XIV. yüzyılda İtalya’da dul kadınlar yine erkeklerin himayesi altına alınır. Bundan sonra erkekler onların sözcüsü ve karar mercii sayılacaktır. Avrupa’nın diğer bölümleri de hemen hemen yüz elli yıl sonra aynı kararı alarak yürürlüğe koyacaktır.¹⁰⁰

Katolik Kilisesi’nde evli kadının karşı karşıya kaldığı bir başka sorun boşanma konusudur. Boşanma konusundaki katı tutum İsa Mesih’in Matta İncili’ndeki sözlerine dayandırılmaktadır. Burada Mesih, kendisini sınamak için gelen Ferisiler’in boşanma ile ilgili sorusunu cevaplandırırken zina hariç başka bir sebeple eşin boşanmasına izin vermez. Eğer erkek boşar ve başkasıyla evlenirse zina yaptığını söyler.¹⁰¹ Matta İncili’nde bu meyanda geçen ifade birbirine benzer sözlerle Markos İncili’nde de yer alır. Fakat Markos’taki ifadede zina ayrımı yapılmamış, karısını boşayıp başkasıyla evlenen zina etmiş olur¹⁰² şeklinde her türlü boşanmayı yasaklayan bir ibare vardır. Bir diğer sinoptik İncil Luka’da da buna benzer ifadeler kullanılmıştır ve yine zina istisnası belirtilmemiştir.¹⁰³ Katolik Kilisesi Matta’daki ifadeyi değil, diğer iki İncil’deki ifadeleri dikkate almış, zina dâhil hiçbir sebeple boşanma olmayacağını söylemektedir. Kiliseye göre sadece ölüm, evlilik anlaşmasını bozabilir.

1.2.3. Evlilikte Sadakat

Katolik Kilisesi kurallarınca boşanmanın tamamen yasak olduğu Ortaçağ toplumunda evlilikte sadakat mevzuu önemli bir sorundur. Her ne kadar zina her iki cins için yasaklansa da zina yapan erkek ve kadınların cezası aynı şiddette değildir. Teorik olarak bakıldığında cezalar iki cinsi kapsıyorsa da pratikte kadın her açıdan daha fazla cezalandırılmıştır. Voragine’li Jacob, eşlerin ikisinin de birbirlerine vefalı

⁹⁹ Opitz, “Geç Ortaçağ’da Yaşam, s. 292-293.

¹⁰⁰ Opitz, “Geç Ortaçağ’da Yaşam, s. 295.

¹⁰¹ Mat.19:9.

¹⁰² Mar.10:11-12.

¹⁰³ Luk. 16:18.

olması gerektiğini savunur ama kadının daha sadık olması gerektiğini söyler. Çünkü kadının dört ayrı açıdan gözlendiğini iddia eder: “Tanrı korkusu, kocasının kontrolü, toplumsal utanç ve kanun korkusu.” Erkekler ise bu dört öğeden sadece biri tarafından kontrol edilmektedir.

Aquino’lu Thomas’dan Saksonya’lı Albert’e, Roma’lı Giles’den Buridanus’a Aristoteles yorumcusu teologlar da zürriyetin sağlamlığını korumak için kadının sadakatini şart koşarlar ve babalık hususunda sorun yaşanmaması için bir erkeğin karısının vücudu üzerinde hakkı olduğunu iddia ederler. Bu iddialarla erkeğin sadakati keyfi bir durum olurken kadının sadakati bir mecburiyet haline gelir. Erkek sadık olduğunda erdem sahibi, kadın sadık olduğundaysa olması gereken bir davranış kabul edilir.¹⁰⁴ Çünkü bir kadının ruhu yaratıcısına aitken bedeni de kocasının mülkiyetindedir.¹⁰⁵ Hâlbuki Pavlus mektuplarında bu konudan bahsederken kadının bedeninin kocasına ait olduğu gibi, erkeğin bedeninin de karısına ait olduğunu söylemiştir.¹⁰⁶ Fakat Ortaçağ Hıristiyan teologları Pavlus’un bu sözlerini dikkate alırken yine kendi ölçütlerini uygulamış ve iffet konusunda sadece kadını sorumlu tutmuşlardır.

Katolik Kilisesi boşanma ve çokeşliliğe izin vermediği, bir şekilde boşanılsa bile tekrar evlenmeyi uygun görmediği için zina konusuna diğer mezheplere nazaran daha affedici yaklaşabilmiştir.¹⁰⁷ Fakat bu konuda da eşitlik yoktur. Dönemin yasaları gereğince zina yapan kadınlara idama varan cezalar kesilirken erkek aynı suçu işlediğinde çoğu zaman cezasız kurtulabilmiştir. Örneğin XIV. yüzyılda her şehirde genelevler vardır ve buralar resmi olarak açık yerlerdir. Sadece din adamları, evli erkekler ve Yahudiler’e yasaklanan bu yerlerde adı geçen bu kişilerden birisi yakalandığında, Yahudiler ömür boyu şehirden sürülme cezası alırken evli erkekler ufak-tefek cezalarla kurtulabilmişlerdir.

Dönemin hukuk kayıtlarına bakıldığında kadınlarla ilgili açılan zina davaları sayı itibariyle daha yüksektir. Bu orantısız durum kadınların daha çok günah

¹⁰⁴ Vecchio, “İyi Karı”, s. 114.

¹⁰⁵ Vecchio, “İyi Karı”, s. 130.

¹⁰⁶ 1Ko. 7:4.

¹⁰⁷ Asife Ünal, **Yahudilik’te, Hıristiyanlık’ta ve İslam’da Evlilik**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998, s. 137.

işlediğini ortaya koymamakla birlikte, mahkemelerin kadın suçluları takip ederek peşlerini kolay kolay bırakmadığının bir göstergesidir.¹⁰⁸ Sosyal düzeyde de toplumda evlilik konusunda sadakat kadından beklenmiştir. Erkeklerden beklenense zina ettiklerinde başkalarının eşleriyle birlikte olmamalarıdır.¹⁰⁹

Her türlü sosyal baskıya rağmen cezalar verilirken kişinin sınıfsal konumu da önem teşkil etmektedir. Örneğin soylu aileler içinde zina yapan kişi erkek ve doğan gayrimeşru çocuğu da erkekse aileye kabul edilirken, aynı şekilde soylulardan bir kadın bu duruma düştüğünde ölüme kadar varan ağır cezalarla karşı karşıya kalabilmiştir.¹¹⁰ Yine bir kadın, soylu sınıftan olup özgür olmayan bir erkekle evlenmek istediğinde bu davranışından ötürü kınanır, talebinden vazgeçmezse kendi özgürlüğünden ve miras hakkından feragat etmek zorunda bırakılır. Aynı durumda olan erkek, köleleriyle ilişkiye girdiğinde bu ilişkiyi yasaklayacak bir yasa yoktur ve çocuk sahibi olma durumunda da çocuklarını varisleri kabul ederek sahiplenebilmiştir.¹¹¹

Çocukların meşru konumları bir yana XIV. yüzyıl sonlarına doğru açlık ve vebadan dolayı azalan nüfus, doğan her çocuğun hayatına daha fazla değer verilmesine sebep olmuştur. Önce Londra, Paris, Strasbourg gibi büyük kentlerde, daha sonra diğer şehirlerde çocuk yetimhaneleri ve bakımevleri kurulmuştur. Bu tesisler terk edilmiş çocuklara ev sahipliği yaparak nüfusun çoğalmasına katkı sağlamışlardır. Fakat bu yerler bir süre sonra gayri meşru çocukların bırakılacağı bir yere dönüşmesin diye de tedbir alınmıştır. Bu merkezlere, sadece nasıl doğduğu bilinen, anası-babası belli çocuklar kabul edilecektir.¹¹²

1.3. Sosyal Hayatta Kadın

Ortaçağ toplumunda sosyal hayatta kadının yerini belirlemek için kilise adına söz söyleyen kişilerin metinlerine bakmak gerekir. Bu kişiler genelde kilise başpiskoposları, piskoposları, rahipleri ve bazen de vaizleri olmak üzere toplum

¹⁰⁸ Opitz, "Geç Ortaçağda Yaşam", s. 264-265.

¹⁰⁹ Wemple, "Beşinci Yüzyıldan Onuncu Yüzyıla Kadınlar", s. 174.

¹¹⁰ Opitz, "Geç Ortaçağda Yaşam", s. 276.

¹¹¹ Wemple, "Beşinci Yüzyıldan Onuncu Yüzyıla Kadınlar", s. 172.

¹¹² Opitz, "Geç Ortaçağda Yaşam", s. 277.

düşüncesini yönlendiren kişilerdir. Bahsi geçenler tarafından yazılan metinler, ait oldukları toplumların düşüncelerini yansıttıkları gibi kadının yerini tayin etmede de önemli belgelerden sayılır. Dolayısıyla bu yazılar Ortaçağ'da kadının nasıl algılandığına dair ipuçlarını taşır niteliktedir.

Hıristiyanlıkta kadınlarla ilgili tartışmalar her dönemde varolmakla birlikte 585 yılındaki Macon Konsilinde “Kadının ruhu var mı yok mu?” tartışmalarıyla zirve noktasına ulaşmıştır. Tours’lu Gregorius’un (ö. 594) konsilde söylediklerinden çıkarılan ve daha sonra yanlışlığı saptanan bu ifade, uzun yıllar Hıristiyan ilahiyatçıların kadınların ruhunun olup olmadığı konusunda şüphelendirmiştir.¹¹³ Her ne kadar ileriki dönemlerde bu tartışmanın bir yanlış anlaşılma olduğu belirtilmişse de¹¹⁴ kadına bakış açısı çoğu zaman bu minvalden pek de farklı olmamıştır.

Ruhu olup olmadığı konusundaki tartışmalar bir yana, kadının fiziki özellikleri üzerinden de bir hayli tartışma çıkmıştır. Tamamı erkek vaizler, rahipler, yazarlar ve o dönemin kabul gören kişileri, kadınların fiziki yapısı üzerine uzun anlatımlarda ve tasvirlerde bulunmuştur. XIII. yüzyılda vaizler ve ahlâkçı yazarlar Aristoteles’ten ödünç aldıkları, kadınların yapısıyla ilgili bilgileri tekrar gündeme getirmişlerdir. Aristoteles’in yorumunda kadınlar, kusurlu, noksan erkek olarak tanımlanır. Vaizler ve ahlâkçılar buradaki fiziki kusurluluğu onların yaratılışları itibariyle kusurlu doğmalarına bağlamıştır. Zaten kadın, erkeğe nazaran rasyonellikten yoksundur; duygusal olarak düşünür ve doğru kararlar alamaz. Zayıftır; tutkularını bastıramaz. Bu sebeple de kırılıgandır, yumuşaktır ve her türlü şekillendirilebilir. Herhangi bir fikri savunmaktan da acizdir. Kadınlar, bu dengesiz tutumları sebebiyle dindar yazarlar tarafından da eleştirilirler. Aquino’lu Thomas’ın öğrencisi ve hocası gibi Aristotelesçi felsefenin bir savunucusu olan Bourges Başpiskoposu Roma’lı Giles (ö.1316) bu eksiklikleri, kadının doğası gereği

¹¹³ Dalarun, “Ruhban Bakış”, s. 43.

¹¹⁴ “Macon Konsili’nin (585) kadının ruhunun olup olmadığını tartışması meselesine gelince, konunun yanlış anlaşıldığı belirtilmektedir. Buna göre konsilde bir piskopos, kadının homo (homme) diye adlandırılmayacağını belirterek itiraz edince, konsile katılan piskoposlar, Tekvin’deki şu ifadeyi gündeme getirerek bu iddiaya cevap verdiler: ‘Tanrı insanı yarattığında, onu kendine benzer kıldı. Onları erkek ve dişi olarak yarattı ve kutsadı. Yaratıldıkları gün onlara insan (homme) adını verdi.’ (Tekvin, 5/1-2). Burada hem kadın hem de erkek için ‘homo’ kelimesi kullanılmaktadır.” Harman, “Hıristiyanlıkta Kadın Algısı”, s. 64.

olduğunu söyleyerek normal bulur: “Ruh, vücudun yapısıyla örtüşür; kadınların vücutları yumuşak ve istikrarsızdır ve bu nedenle kadınlar arzu ve irade bakımından istikrarsız ve kararsızdırlar.”¹¹⁵ Kadınların fiziki güzellikleriyle ilgilenmeleri bir taraftan eleştirilir ama diğer taraftan da onların yapıları için bu zaaf normal görülür. Zira kadınlar akli yönden eksiklikleri sebebiyle yapabilecekleri en iyi şeye, vücutlarına odaklanmışlardır. Fakat bu hareketleri de kontrol altında tutulmalıdır; zira kadınların fiziklerini sergilemeleri, süslenmeleri ve kendilerini mücevherlerle donatmaları toplum için vahim sonuçlar doğurabilir.¹¹⁶

Denetim mekanizmalarından birisi de o dönemin pedagojik literatürüdür. Bu dönemde yazılan kitaplar, özellikle kadınlar için yazılıyorsa anadilde yazılmış ve onları eğitici tarzda ifadeler bu metinlerde bolca kullanılmıştır. Kadınlara Tanrı tarafından yaratıldıkları hatırlatılmış, Bakire Meryem’in dindeki rolü üzerinden değerlendirilmiş ve uyarılmışlardır. Buna göre kendilerinden önce birçok dini bütün kadın yaşamış, Hıristiyan dininin gelişiminde rol oynamışlardır. Bu doğrultuda kadınlar ilahi kurallara bağlanabilirler, kendilerini koruyabilirler ve erdemli davranabilirler. Kendilerini günahattan koruyabilmeleri için onlara Tanrı tarafından utangaçlık armağan edilmiştir. Bu, onları daha çekingen ve sıkılgan yapar, böylece ruhi yapılarının bozulmasına mâni olur. Çekingenlik onlara lütfedilmiş Tanrı vergisi bir özelliktir ve bu lütfun ilk günahattan sonra kendilerini korumak için bir kalkan görevi gördüğü düşünülmektedir.¹¹⁷ Bu ve bunun gibi metinlerle kadınlar taltif edilir, değerleri hatırlatılır ve ahlâki olarak kendilerini muhafaza etmeleri vurgulanır.

Kadınlar taltif edildikten sonra peşinden nasıl davranmaları gerektiği üzerine söylevler gelmektedir. Kadın hareketsiz durmalı, dikkat çekmemeli, kahkaha atmamalı, gülümserken bile dişleri görünmemelidir. Gözlerini tamamen açıp uzaklara dikmemeli, önüne bakarak yürümelidir. Ellerini ovuşturması bile hoş görülmemiş, ağlarken de sessizce ağlaması salık verilmiştir. Ortaçağ’da kadınlarla ilgili bu anlayışın ilerleyen yüzyıllarda da pek değişmediği görülmektedir. XVII. yüzyılda Kardinal Francesco Barberini (ö. 1679) yürüyüş için dışarı çıktıklarında

¹¹⁵ Casagrande, “Korunan Kadın”, s. 90.

¹¹⁶ Casagrande, “Korunan Kadın”, s. 96.

¹¹⁷ Casagrande, “Korunan Kadın”, s. 91.

kadınların yanlarında her zaman aileden biri ya da bir hizmetli olması gerektiğini, kalabalıkta “eşit uzunluklarda ve küçük adımlarla” yürümelerini ve yürürken de etrafa bakmamalarını söylemektedir.¹¹⁸ Şehvetin varlığı asli günaha bağlanmaktadır ve bu beladan kurtulmanın yolu iffetlilikten geçmektedir. Kadın erkek herkes için şart olan iffetlilik, çoğunlukla kadınlar için gerekli görülmektedir.¹¹⁹

Kadınlarla ilgili bu tarz yazıları kaba ve rahatsız edici bulan modern dönem yazarları, bu zihniyetin kaynağını sorguladıklarında, yazıları yazan keşişlerin ve din adamlarının küçük yaşlarda manastıra kapanmalarına ve ömürleri boyunca kadınlarla tek temaslarının manastıra girene kadar anneleriyle sınırlı kalmasına bağlarlar. Özellikle XI. yüzyıldan sonra din adamlarına bekâr kalma mecburiyeti getirilmiş ve bu zamandan sonra din adamları, kadınlarla ilgili bilgileri kendi dönemlerine kadar yıllarca tekrarlanagelen metinlerden öğrenmiş ve onları herhangi bir güncellemeye tabi tutmadan tekrarlamaya devam etmişlerdir.¹²⁰

Ünlü İngiliz Filozof Bertrand Russell (ö. 1970) kadınların sürekli eleştirilerek değerlendirilmesinin sebebini ahlâkçıların hep erkek olmasına bağlar. Erkekler kendi cinslerine göre karşı cinsi değerlendirmiş ve bunun sonucunda kadınları hep baştan çıkartan, ayartan kişiler olarak kabul etmişlerdir. Eğer tam tersi olsaydı, yani kadınlar ahlâkçı olsaydı yazılanlar da bunun tam tersi olacaktır. Bununla birlikte kilise şeytanın en güçlü aracı kabul ettiği kadınlarda güzelliği de hedef alır. Bedensel güzellik her zaman kötülen bir özellik olmuştur.¹²¹

Aquino’lu Thomas üzerinden baskın olan Aristoteles felsefesi Ortaçağ Katolik Kilisesi’nin kadına bakışı konusunda oldukça etkili olmuştur. Aristoteles, tüm eleştirilerine rağmen kadınları da erkekler kadar erdemli kabul etmektedir; fakat kadınların erdemlerinin ifadesi farklı şekildedir. Asıl güç sahibi erkekler bu güçlerini etkili bir şekilde kullandıklarında erdem sahibi kişiler olmaktadır. Kadınların erdemi ise kendilerine verilen buyrukları yerine getirdiklerinde ortaya çıkmaktadır.¹²²

¹¹⁸ Casagrande, “Korunan Kadın”, s. 97.

¹¹⁹ Casagrande, “Korunan Kadın”, s. 84.

¹²⁰ Jacques Dalarun, “Ruhban Bakış”, s. 25.

¹²¹ Bertrand Russel, **Evlilik ve Ahlak**, Çev. Vasıf Eranus, İstanbul, Say Yayınları, 1983, s. 45-46.

¹²² Casagrande, “Korunan Kadın”, s. 92.

Aquino'lu Thomas'ın Aristoteles felsefesinden yola çıkarak mevcut görüşleri değiştirdiği bir başka konu da kadının asli günahdaki payıdır. Thomas, Aristoteles'in erkeğin üremede asıl etken olduğu iddiasından yola çıkarak asli günahın erkek üzerinden tüm insanlara geçtiğini iddia eder. Bu noktada kadın erkeğe nazaran edilgen bir konumdadır. Bu sebeple Mesih asli günahtan beridir. Çünkü dünyaya gelmesinde bir erkeğin etkisi yoktur, sadece bir anne vasıtasıyla doğmuştur.¹²³ Bu fikirle birlikte o zamana kadar baskın bir düşünce olan kadının asli günahdaki etkin payı da ötelenmiş, sadece erkeği yoldan çıkaran vasfı kalmıştır.

Ortaçağ Katolik Kilisesi'nde kadınların nasıl algılandığının daha iyi anlaşılması için kadınların hukuki açıdan sahip oldukları haklara da bir göz atmak gerekir. Öncelikle Hıristiyanlığın resmi olarak kurulduğu IV. yüzyılda Constantinus Hıristiyanlığı Roma'da koruma altına aldığında, daha önce İmparator Augustus'un (ö. 14) koyduğu yirmi beş yaş üstündeki kadınların kendi mallarını sınırsızca kontrol etme haklarını ellerinden almış ve bu yasaları kaldırmıştır.¹²⁴ Roma döneminde kazanılmış bu haklar böylece kaybedilmiş ve yeni dinle birlikte kadına yeni bir konum verilmeye başlanmıştır. XIII. yüzyıla değin İskoçya, Kuzey Fransa ve Burgonya gibi bazı Avrupa ülkelerinde erkek evlat olmadığında kadınların mirasa hak kazanması mümkünken daha sonra bu haklar da ellerinden alınmıştır. Kadınlar mirasçı olmayıp sadece erkekler mirasçı olduğunda kiliseye düşen pay daha yükseleceğinden kilise bu uygulamayı desteklemiş görülmektedir.¹²⁵

Hukuki açıdan bakıldığında kadınların tanıklıkları da erkek egemen Ortaçağ döneminde kabul edilmemektedir. Tanıklıkları kabul edilen tek alansa ikiz doğumlarda, önce doğan çocuğu belirleme konusundadır.¹²⁶ Erkekler, doğum ve ebelik işine karışmadıkları için bu konuda kadınların sözlerine güvenmek zorunda kalmışlardır.

Tüm bunlara rağmen kadının sosyal ortamda var olma çabası devam etmiştir. Ticarete, eğitimde, savaş ve veba yıllarında kadın, birçok açıdan topluma katılmış,

¹²³ Radford Ruether, **Women and Redemption**, s. 78.

¹²⁴ Wemple, "Beşinci Yüzyıldan Onuncu Yüzyıla Kadınlar", s. 167.

¹²⁵ Genç, "Ortaçağ Avrupasında Kadın", s. 253.

¹²⁶ Genç, "Ortaçağ Avrupasında Kadın", s. 252.

bazen eşine, bazen babasına yardım etmiş, bazen de kendi başına üretime katkı sağlamaya çalışmıştır.

1.3.1. Ekonomide Kadının Katkısı

Engellemelere ve kısıtlamalara rağmen Ortaçağ şehir hayatında kadınlar ekonomiye hatırı sayılır katkılarda bulunmuşlardır. Ev dışındaki işlerde, özellikle tarımda çalışan kadınlar bir hayli çoğunluktadır. Dokuma tezgâhları da yine kadınların çalıştığı bir başka alandır. Yaptıkları işlerden fazla ücret kazandıklarında ev işlerine yardımcı, kadın hizmetliler tuttıkları ya da hazır yapılmış yiyecekler satın aldıkları da kaynaklarda belirtilmiştir. Hazır gıda işletmelerinin Ortaçağ'da var olduğu ve geniş bir yelpazeye sahip olduğu bilinmektedir. Fakat kadının dışarıda çalışmasına sıcak bakılmadığı da o dönemin eserlerinden anlaşılmaktadır.

Vaiz Regensburg'lu Andreas (ö. 1271) kadınların evin dışında çalıştıklarında, kümeden kaçan tavuklar kadar yararsız olacağını söylemektedir.¹²⁷ Yine bir başka vaiz Dominiken Humbertus (ö. 1277) bir kadının evinin dışında çalışmasını kabul etmediği için bu kadınları günahkâr saymaktadır.¹²⁸

Evli kadınların çoğu kocalarına işlerinde yardımcı olmaktadır. Bu sebeple kocalar fazladan kalfa çalıştırmayı düşünmemiş, karılarının ve ilk çocukluğu atlattıktan sonra çocuklarının kendilerine yardım etmesiyle işlerini sürdürmüşlerdir. Özellikle kasaplar, fırıncılar, ayakkabıcılar, terziler vb. işlerini küçük bir aile işletmesi şeklinde yapmışlardır.¹²⁹

Bazı işlerde kadınlar daha etkindir; yiyeceklerle ilgili alanlarda, hasta bakımlarında, ipek işçiliğinde. Ruhsatlı mesleklere ise kabul edilmemişlerdir; avukatlık, noterlik gibi. Yine XII. yüzyılda çıraklığın yanı sıra kalfalık yapan kadınların varlığına da şahit olunur. XIII. yüzyılda Paris'te çalışan kadınların yaptıkları işler, büyük oranda hizmetçilik, tablacılık, terzilik, çamaşırcılık, ipek

¹²⁷ Opitz, "Geç Ortaçağ'da Yaşam", s. 279.

¹²⁸ Casagrande, "Korunan Kadın", s. 81.

¹²⁹ Opitz, "Geç Ortaçağ'da Yaşam", s. 269.

işçiliği, yardım amaçlı teşkilat üyeliği, kuaförlük, mumculuk, berberlik, hemşirelik, han görevliliği, balıkçılık¹³⁰ gibi geniş bir çeşitliliğe sahiptir.

Ortaçağ döneminde ticaretle uğraşan birçok kadın tüccar da kayıtlara geçmiştir. Kendi adlarına ticaret yapma izni verildikten sonra ticarete büyük işler yapan kadınlar özellikle loncalara kayıtlı tüccar olanlarıdır. XIV. yüzyılda ölen ve tüccar bir kadın olan Bremen’li Alheyd, kocasına 400 mark gibi bir para ile birlikte değerli mücevherler, gümüş yemek takımları ve bir ev miras bırakmıştır. Tüccarlık yapan bu kadınlar dış ülkelerden mal ithal etmektedirler. İthalat o zamanlarda çok riskli bir iş olmasına rağmen Basel’de gemileri finanse eden altmış bir tüccardan otuz yedisi kadındır.¹³¹ Kadınlar loncalara erkeklerle aynı şartlarda üye olmuşlardır ve erkekler için zorunlu düzenlemeler onlar için de geçerlidir. Örneğin, erkekler gece bekçiliği ya da askerlik gibi hizmetler vermekle mükelleftir. Kadınlarsa yerine getiremedikleri bu yükümlülükler için ya ücret öder ya da bu görevi yerine getirecek bir kalfa çalıştırırlar.¹³²

Geç Ortaçağ’da batı ve orta Avrupa’da özellikle evli olmayan kadınların kazandıkları haklar evlilere oranla daha fazladır. XIII. yüzyılda eski Germen sistemi yasalarına kıyasla kendi adlarına karar alıp uygulayabilme hakkı tanınmıştır. Mallarını daha özgürce kullanabilmişler ve çocukları küçükken onlara vasilik yapabilişlerdir. Buna karşılık evli olanlar kendi başlarına tüccar ya da esnaflık yapsalar bile kocalarının yasal velayetleri altındadırlar. Bir kadının evlenmemiş bir kişi ya da bir eş olması onun statüsünü belirleyen en önemli kriterlerdendir.¹³³ Bu açıdan bakıldığında kadının konumu her ne kadar kendisi iş sahibi olsa dahi kocasının konumuna göre belirlenmiştir.

Ortaçağ’da sayı itibariyle az da olsa çalışma imkânı bulan, azınlık bir grup da sayılsa belli haklara sahip olan, bazen eşiyle, bazen babasıyla bazen de kendi başlarına çalışabilen kadınların varolduğu bilinir. Fakat Ortaçağ’ın sona ermesi ve neredeyse üzerinden iki asır geçmesinin ardından 1688 yılında Adrian Beier zanaat

¹³⁰ Steven A. Epstein, **Geç Dönem Ortaçağ Avrupası: Ekonomik ve Sosyal Tarih, 1000-1500**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 135.

¹³¹ Opitz, “Geç Ortaçağ’da Yaşam”, s. 280.

¹³² Opitz, “Geç Ortaçağ’da Yaşam”, s. 286.

¹³³ Opitz, “Geç Ortaçağ’da Yaşam”, s. 257.

yasaları üzerine adlı kitabında “Hiçbir kadın, erkekler kadar iyi bilse de bir zanaatı yasal olarak yürütemez”¹³⁴ diyecek ve kadınlar Ortaçağ’da bile imkân buldukları çalışma hayatından bu şekilde dışlanacaklardır.

1.3.2. Eğitim ve Öğretim Hayatında Kadın

Ortaçağ’da genelde pek sıcak bakılmamakla birlikte bir şekilde eğitim imkânı bulan kadınlara rastlanır. Kız çocuklarının eğitimine dönem dönem izin verilse de kilise temelli genel kanaat, onları iyi bir Hıristiyan anne olacak şekilde eğitmek ve sadece din eğitimleri konusunda bilgilendirmek gerektiğidir. XIII. yüzyılda patrisyen bir ailenin kızı ve sonraları Sistersiyen tarikatına mensup bir kadın manastırın başrahibesi olan Beatris van Tienen yedi yaşında Latince okuluna gitmiş, daha önce de annesinden evde dersler almıştır. Her ne kadar XIV. yüzyıl başlarında karma eğitim veren okullar açılrsa da çok geçmeden kız-erkek ayrı eğitim şekline geri dönmüştür.¹³⁵

Kadınların eğitim görmeleri bir yana, aldıkları eğitimi daha sonra öğretmeleri konusunda kilise katı emirler vermiştir. Bu emrin kaynağı daha önce de ifade edildiği gibi Pavlus’un mektuplarında serdettiği ifadelerle dayanmaktadır. Kadınların toplantılarda sessiz olmalarını, konuşmalarına izin verilmediğini söyleyen¹³⁶ kadının sükûnet içinde dinlemesi gerekliliğini vurgulayan ve erkeğe egemen olup ders vermesini yasaklayan¹³⁷ ifadeleri oldukça etkili olmuştur. Fakat bunlara rağmen özellikle geç Ortaçağ’ın ilk dönemlerinde üniversitelerde ders veren kadınların varolduğu bilinir. Bologna Üniversitesi’nde XII. yüzyılda ders veren Bettisia Gozzadini adında bir kadından bahsedilir. Yine XIV. yüzyılda Novella d’Andrea isimli bir kadının ders verdiği, hatta çok güzel olduğundan, ders verirken öğrencilerin zihinlerini meşgul etmesin diye yüzüne peçe taktığı söylenir.¹³⁸

Kadınların usta-çırak olarak eğitim aldığı ve icrada bulunduğu bir başka hizmet sağlık alanındaki rolleridir. Tarih boyunca özellikle ebelik hep kadınların

¹³⁴ Opitz, “Geç Ortaçağ’da Yaşam”, s. 287.

¹³⁵ Opitz, “Geç Ortaçağ’da Yaşam”, s. 282.

¹³⁶ 1Ko. 14:34.

¹³⁷ 1Ti. 2:11-12

¹³⁸ Umberto Eco, **Ortaçağ/Barbarlar, Hıristiyanlar, Müslümanlar**, Çev. Leyla Tonguç Basmacı, Ed. Umberto Eco, İstanbul, Alfa Yayınları, 2014, s. 27.

inisiyatifinde kalmıştır. Ama bunun dışında bazen şifacı olarak bazen de cerrahi açıdan müdahale ettikleri hastalıklar da vardır. Ancak üniversitede tıp okulları açılınca erkek doktorlar kadınların bu alandaki yetkilerini ellerinden alıp onları safdışı etmişlerdir. Tıp okullarına kadınlar başvursa da çok azı kabul edilmiş, bu azınlıktan biri olan Francesca Romano'ya 1321 yılında Calabria'lı Dük Carl cerrah ruhsatı vermiştir. Ortaçağ'da en büyük eğitim merkezi kentlerinden biri olan Paris'te üniversiteler, hastaları tedavi ettikleri gerekçesiyle kadınları kovuşturmaya tabi tutmuşlardır. Örneğin 1322 yılında Jacqueline Felicie de Alemania üniversite diploması bulunmadığından yaptığı tedaviler yasal olmadığı için suçlanmıştır. Aynı şekilde Johanna Belota ve Ypres'li Margaret de suçlanan cerrahlar arasındadır. Paris'te bu suçlamalar yapılırken başka kentlerde itibar sahibi kadın doktorlara da rastlanır. Frankfurt'ta çoğu Yahudi, genelde göz hastalıkları ve göz cerrahisinde uzman, kent kayıtlarına geçmiş on altı kadın hekimden bahsedilir. Resmi kayıtlarda da Ortaçağ'da ve sonrasında tıp alanının her safhasında doktorluk yapmış kadınlar bulunmaktadır. Tıbbın bütün alanlarında az da olsa kadınlar varlık göstermekle birlikte asıl her dönem uzmanlık alanları, erkeklerin müdahil olamadığı tek alan jinekoloji ve ebeliktir. Bu konudaki bilgileri, daha çok yanlarında yetiştikleri kişilerden görerek, taklit etmeleri yoluyla olmuş ve bu alan her dönem kadınların uzmanlığında kalmıştır. Yerel yönetimler, ebelerden kuşkulu ölümleri, kürtaj ya da meşru olmayan doğumları bildirmelerini istemiş, bu şekilde toplumun ahlâki gözetmenliğini yapmaları da kendilerinden beklenmiştir.¹³⁹

1.3.3. Toplumsal Olaylarda Kadının Rolü

Ortaçağ'da sadece eğitim, ticaret ve sağlıkta değil toplumsal olaylarda da kadınlar etkin olmuş, yaşadıkları toplumda fayda sağlamak için birçok zor durumda varlık göstermişlerdir. Bunlardan birisi de Haçlı Seferleri'dir. Haçlı Seferleri 1095 yılında ilan edildiğinde papa, eşlerinden, babalarından yani herhangi bir erkek himayecisinden izin alabilirlerse kadınların da katılabileceğini ilan etmiştir. Sefere katılan herkesin, kadın-erkek ayırmadan günahlarının bağışlanacağını duyuran papanın bu çağrısına karşılık veren birçok kadın vardır. Bunların arasında kocalarıyla birlikte katılan soylu kadınların yanısıra çamaşırcı, rahibe hatta hayat

¹³⁹ Opitz, "Geç Ortaçağ'da Yaşam", s. 283-284.

kadını olanlar da vardır.¹⁴⁰ Her sınıftan kadın papanın otoritesi tarafından verilen bu güvence için savaşta yarar sağlamaya çalışmış, bu büyük kurtuluş müjdesine ulaşabilmek için çabalamıştır.

Savaşa katılan soylu sınıfına mensup kadınlar genellikle erkek akrabalarına eşlik etmiştir. Aynı zamanda orduya finansal destek sağlayan kadınların savaşa katılımı gayet iyi karşılanmıştır. Öyle ki zaman zaman kadınların savaşa katılımıyla ilgili bir sorun oluşturup oluşturmadığı tartışıldığında sonuç, orduya yapacakları maddi katkıların oranına göre belirlenmiştir.¹⁴¹

XIV. yüzyılda yaşanan ve Kuzey Avrupa'nın neredeyse tamamını vuran bir başka büyük olaysa yaşanan büyük kıtlıktır. Bu kıtlık döneminde zayıflayan halk hastalıklara ve salgınlara maruz kalmıştır. Bundan yirmi yıl kadar sonra Avrupa'yı sarsan veba, kıtlıktan dolayı zaten zayıf düşmüş halk üzerinde büyük bir kıyım yaşatmıştır. Özellikle 1346-1352 yılları arasında Avrupa nüfusunun neredeyse üçte birini yok etmiş, bölgenin nüfus haritasını değiştirmiştir.¹⁴²

Veba hastalığının sebebi ile ilgili birçok farklı rivayetten bahsedilir. Yaşanan büyük acılar insanları olanlara bir cevap bulma refleksine itmiştir. Bu yaklaşımla Yahudiler'in suları zehirlediği ile alakalı söylentiler yayılır ve bu nedenle birçok Yahudi sırf bu söylentiler yüzünden katledilir. Papa VI. Clement (1342-1352) bu suçlamaların yanlış olduğunu söylemiş, ayrıca bir salgın hastalık olan vebanın, insanların günahlarından ötürü Tanrı'nın bir cezalandırması olduğunu ve bu belayı def etmek için de tövbe etmeleri gerektiğini iddia etmiştir. Fakat aynı vebanın birçok rahip ve rahibeyi de öldürdüğü halkın gözünden kaçmamıştır.¹⁴³ Vebayı Tanrı'dan günahlar için bir cezalandırma görmesi ve insanları tövbeye çağırmasıyla birlikte Papa VI. Clement, o dönemde üzerlerindeki bu azap kaldırılınsın diye sokaklarda

¹⁴⁰ Aydın Usta, "Haçlı Seferlerinde Kadın", **Ortaçağda Kadın**, Ed: Altan Çetin, Ankara, Lotus Yayınları, 2011, s. 301.

¹⁴¹ Natasha R. Hodgson, **Women, Crusading and The Holy Land**, Woodbridge, The Boydell Press, 2007, s. 236.

¹⁴² Epstein, **Geç Dönem Ortaçağ Avrupası**, s. 192.

¹⁴³ Epstein, **Geç Dönem Ortaçağ Avrupası**, s. 201.

kendini kırbaçlayan gruplara da müsamaha göstermemiş ve resmi olarak onları kınamıştır.¹⁴⁴

Vebadan ölen kişilerin son anlarında onlara günah itirafı yaptıran papazların kendileri de vebaya yakalandığından ölüm oranları bir hayli fazlalaşınca bir süre sonra günah itirafı yaptıracak papaz kalmamıştır. Öyle bir noktaya gelinir ki Bath ve Well bölgesinin İngiliz piskoposu 1349 yılında cemaatine ölüm anında yanlarında olan kim varsa ona itiraf yapabileceklerini söyler; bu kişi kadın olsa bile.¹⁴⁵ Kadınlara tanınan bu ayrıcalıklı konum onları bu işe ehil gördüklerinden dolayı değil, Katolik Kilise'sinin veba karşısındaki maruz kaldığı çaresizlik sebebiyledir.

Ortaçağ'da kadınlarla alakalı baş gösteren önemli bir başka mevzu cadılar¹⁴⁶ ve cadı avıdır. Hem kilise hem de halk arasında cadılık önemli bir yer tutmuş ve bu şekilde suçlananlar sıkı takip altına alınmış, bu dönemde çoğu kadın birçok kişi cadılık suçlamasıyla genellikle yakılarak öldürülmüştür. Cadının cinsiyetinin kadın ya da erkek olabileceği kabul edilirken özellikle kadınlara daha çok yakıştırılma sebebinin kadınların tarih boyunca Hıristiyan teologlar tarafından olumsuz bir şekilde tasvir edilmesi olduğu kabul edilmektedir. Örneğin Rennes Piskoposu Marbod (ö. 1123) kadınlardan bahsederken onları tiksindirici bir varlık olarak anmaktadır: “Kadınlar, bir ayartıcı, bir afsuncu, bir yılan, bir veba, bir haşere, bir kurdeşen, bir zehir, yakıcı bir alev, çıldırtıcı bir ruhtur.”¹⁴⁷ Bu şekilde tarif edilen kadınların cadılığa daha çok yakıştırılması çok da şaşırtıcı olmasa gerektir.

Cadılık konusu ilk başlarda bir nevi batıl inanç şeklinde kabul edilirken özellikle X. ve XI. yüzyıldan itibaren cadılar heretik sayılmaya başlanmış, Skolastik düşünce cadıları şeytanın hizmetkârları diye nitelemiştir. Bu doğrultuda kilise ve halk cadı avına başlamıştır. Özellikle de Papa VIII. Innocent'in 1484'te cadılara karşı yürütülen soruşturmaya destek verdiği fermanla bu cadı avları resmi desteği de

¹⁴⁴ Joseph P. Byrne, **The Black Death**, Westport, Greenwood Press, 2004, s. 136.

¹⁴⁵ Byrne, **The Black Death**, s. 67.

¹⁴⁶ Cadı konusuna kilisenin bu kadar sert yaklaşımının sebebi cadılığın Pagan dinlerin unsurlarını Hıristiyan Avrupa halklarında yaşattığına inanılmasıdır. Avrupa'nın bazı yerlerinde kadınlar gece vakti Pagan Tanrısı Diana ile ya da diğer doğüstü kadın figürlerle ruhani gezintilere çıktıklarına inanırlardı. Bkz. Jeffrey Burton Russel, Sabina Magliocco, “Wicthcraft” **The Encyclopedia of Religion, Second Edition**, Thomson-Gale, Ed. Lindsay Jones, 2005. s. 9771.

¹⁴⁷ Dalarun, “Ruhban Bakış”, s. 31.

arkasına almıştır. Papanın yayınladığı bu ferman o dönemde Dominiken tarikatına mensup iki engizitör tarafından yazılan **Malleus Malificarum (Hammer of Witches)** kitabının önsözüne dahil edilmiştir. Bu kitap birçok dilde baskı yapmış, Katolik ve Protestan kiliselerinde Kitab-ı Mukaddes'ten sonra en çok basılan metin unvanına sahiptir. Kitapta, cadıların sefahat içeren şeytani aktiviteleri detaylı bir şekilde resmedilmiş, cadıların şeytan tarafından yönetilen ve tüm Hıristiyan toplumu tehdit eden evrensel bir fitne olduğuna halkın ikna olması için yardım edilmiştir.¹⁴⁸

Ortaçağ'da kadın düşmanlığıyla ilgili bakış açısını sorgulayan çağdaş yazarlar bu düşünceyi o dönemde kadınların hilekâr ve çıkarıcı doğaları hakkında verilen vaazlara, popüler hikâye ve şarkılara dayandırırılar. Bu kitaplardan en meşhur olanı Jean de Meun tarafından yazılan ve bir saray aşkını hicveden **Romance of the Rose**'dur (1280). Bu kitapta kadınlar sebat edemeyen, anlayışsız, yalana, entrikaya başvuran, küstah, kurnaz, sadakatsiz ve kıskanç bir varlık şeklinde tasvir edilir. Vicdandan yoksun kadınlar erkeklerden para koparan menfaatçi bir tip olarak çizilir. Bu kitap sıradan bir roman şeklinde karşılık bulmamış o dönem insanlarını, özellikle erkeklerini etkilemiştir. Karısını döven bir adam kendini müdafaa ederken bu kitabı referans gösterip aynı o kitaptaki gibi karısının hilekâr olduğunu söyleyebilmektedir.¹⁴⁹ Kadınlarla ilgili bu aşağılayıcı ifadelere başkaldıran ilk kadın yazar Christine de Pizan'dır. 1405'te yazdığı **City of Ladies** adlı eserinde bilge kadın yöneticilerin eğitilmiş ve erdemli olduğundan bahsederek bir liste yayınlar ve kadınların kusurlarının iddia edildiği gibi onların doğalarından değil, erkeğe tabi statülerinden ve eğitimsizliklerinden kaynaklandığını söyler.¹⁵⁰

Ortaçağ'da kadın konusunda hâkim düşünceye karşı çıkan Christine de Pizan, Venedik'te doğmuş, evlendikten sonra kocasıyla birlikte Paris'e taşınmış, V. Karl'ın sarayında yaşamış, dul kaldığında kendi geçimini sağlamak için yazılarıyla¹⁵¹ hayata tutunan bir kadındır. Zamanın şartlarında gücünün yettiği kadarını dile getirmeye çalışan ve gerektiği yerde geri adım atmayı bilen Pizan'ın en büyük suçu kadın başına bu işlere kalkışmasıdır. Bu sebeple zamanında eleştirilmiş

¹⁴⁸ Burton-Russel, Magliocco, "Witchcraft", s. 9771-2.

¹⁴⁹ Bock, **Avrupa Tarihinde Kadınlar**, s. 14-15.

¹⁵⁰ Radford Ruether, **Women and Redemption**, s. 103.

¹⁵¹ Bkz. Ek 4, s. 150.

hatta üstü kapalı tehdit bile edilmiştir: “Ey budala kibir ... Dikkat et de ötüşü övölüyor diye daha da yüksek sesle ötmeye başlayınca gagasındaki lokmayı yere düşüren karganın başına gelenler senin de başına gelmesin.”¹⁵²

Christine de Pizan kadın düşmanı ifadelerin yaygınlaşmasını kadınların kitap yazmamasına bağlamaktadır. Eğer kadınlar da kitap yazarak kendilerini ifade edip sürekli tahkir edildikleri bu suçlamalara cevap verebilselerdi mevcut durumun çok daha farklı olacağını düşünmektedir.¹⁵³

Bazı kadın araştırmacılar, kadınlarla ilgili suçlamaların, yargılamaların Ortaçağ boyunca etkili olmasının sebebini, kadınların ikincil düzeyde yaratık şeklinde yaratılmasını bizzat kendilerinin içselleştirmesine bağlarlar. Kadın kendisine yaftalanan bu hususiyetleri kabul etmiş, sessizce itaat etmiş ve evlatlarına da aynı şekilde itaat etmesini öğütlemiştir. Dolayısıyla hiyerarşinin halk arasında yerleşmesinde asıl olarak kadını etkin bulurlar.¹⁵⁴ Bu eleştiriler haklılık payına sahip olsa da kadınların mevcut düzene başkaldırması o kadar kolay değildir. Zira Ortaçağ devlet sistemi Katolik Kilisesi'nin uhdesinde olması sebebiyle, devlete karşı herhangi bir başkaldırı ya da protesto kiliseye, dolayısıyla dine karşı şeklinde algılandığı bilinir.¹⁵⁵ Her şeye rağmen dönem dönem başkaldıranlar olsa da genelde XX. yüzyıla değin bu konuda çok az ilerleme kaydedilmiştir.

Ortaçağ'da kadının konumunun incelendiği bu bölümde kilise merkezli olarak kadının nasıl değerlendirildiği belirlenmeye çalışılmıştır. Özellikle Pavlus'un sözleri ve sonrasında Augustinus'un ifadeleriyle de pekiştirildiği şekilde kadın her dönemde erkeğe tabi, ikinci sınıf olarak değerlendirilmiştir. Kadın ya azize olarak yüceltilmiş ya da erkeği yoldan çıkararak suçlanmıştır. Kadının bu şekilde ya ifrat ya da tefrit noktasından değerlendirilmesi, onu günlük hayatta etkisiz kılmıştır. Yapılan bu haksızlığa karşı çıkanlar da adımlarını temkinli atmak zorunda kalmış ve

¹⁵² Bock, **Avrupa Tarihinde Kadınlar**, s. 14.

¹⁵³ Christine de Pizan, **Debate of the “Romance of the Rose”**, Ed. and Trans. David F. Hult, The University of Chicago Press, 2010, s.1.

¹⁵⁴ L' Hermite-Leclercq, “Feodal Düzen”, s. 237.

¹⁵⁵ L' Hermite-Leclercq, “Feodal Düzen”, s. 197.

erkek din adamlarının tepkilerini çekmemek için sürekli çaba sarfetmişler ve sonuç itibariyle pek bir mesafe kat edememişlerdir.

İKİNCİ BÖLÜM

KADIN BAĞLAMINDA MARTİN LUTHER'İN KATOLİSİZM ELEŞTİRİSİ VE GETİRDİĞİ YENİLİKLER

XVI. yüzyılın başlarında Katolik Kilisesi'nin yanlış uygulamalarını düzeltmek amacıyla ortaya çıkan Protestanlık mezhebinin kurucusu olarak Martin Luther kabul edilir. Onun getirdiği teolojik farklılıklar da Lutheranism olarak adlandırılır. Bu çalışmada XVI. yüzyıl dinsel reformuna Lutheran teoloji açısından yaklaşılabacaktır. Ancak öncelikle, Kalvinizm ve Anabaptist hareketin, yani Lutheranism'le hemen hemen aynı dönemde, eşzamanlı olarak ortaya çıkan ve Protestanlık dâhilinde kabul edilen bu Protestan akımların kadına bakışlarının kısaca gözden geçirilmesinde yarar vardır.

Teolojik düzeyde Hıristiyanlığın asıl kurucusu ya da daha yerinde bir tanımlamayla “mimarı” kabul edilen Pavlus, Hıristiyanlığın bütün mezheplerinde kadınların konumunun tayin edilmesinde fikirleriyle belirleyici bir rodedir. Bu doğrultuda hem Katoliklikte hem de Protestanlıkta kadının yerini tayin etmede Pavlus'un sözlerinin önemli olduğu görülmektedir. Mesih'in kadınlar konusunda onları dinsel ve sosyal açıdan engelleyici herhangi bir ifadesi bulunmamasına rağmen Pavlus'un kadınların kilisede sessiz kalmaları, evde kocalarına itaatkâr olmaları ve erkeğe dini anlamda öğretmemeleri¹⁵⁶ gerektiğiyle ilgili sözleri Hıristiyanlığın bütün mezheplerinde kadına rol biçmede etkili olmuştur.

XVI. yüzyılda şekillendirilmiş ve özellikle Fransa'nın Cenevre kentinde etkili olmuş bir akım olan Kalvinizm'in kadına yönelik yaklaşımı bu hareketin kurucusu olarak ön plana çıkan Jean Calvin'in (ö. 1564) fikirlerine dayanır. Calvin'in kadınlarla alakalı görüşleri incelendiğinde ileride detaylı bir şekilde işlenecek olan Luther'in görüşlerine yakın olduğu dikkat çeker. Örneğin kadınların ruhani eşitliği, evliliğin Tanrı emri bir kurum olduğu, boşanma ve zinada erkek ve kadın konusunda uygulanan çifte standardın kaldırılması gibi konularda Luther gibi görüş belirtirken,

¹⁵⁶ Pavlus'un bu ifadeleri için bkz. 1Ko. 14:34; 1Ti. 2:12.

kadınların yöneticilik, öğretmenlik, vaizlik, vaftiz etme ve cemaatle ilgili kararlar almaya katılamayacağı konusunda da yine Luther gibi düşünmektedir. Calvin'in kadına dair görüşleri **Hıristiyan Dininin Kurumları** adlı eserinde detaylı bir şekilde bulunabilir. Bu kitap Calvin'in kurduğu "Reform Kiliseleri"nin temelidir ve onun Kitab-ı Mukaddes üzerine yorumlarını, vaazlarını ve mektuplarını içerir.¹⁵⁷

Calvin asli günah konusunda Havva'nın tüm felaketlerin sebebi olduğunu söylemekle birlikte, bu olayda kadın ve erkeğin her ikisinin de suçlu olduğunu, dolayısıyla eşit derecede cezalandırılmaları gerektiğini düşünür; çünkü ikisi de Tanrı'ya karşı gelmiştir. Ancak bu olayın neticesinde Tanrı kadını otoriteden yoksun bırakarak cezalandırırken erkeği bu açıdan cezalandırmamayı tercih etmiştir. Yani burada erkeği tercih eden Tanrı'dır. Bu görüşüyle Calvin, kadını, Tanrı'nın daha baştan ikincil düzeyde yarattığını düşünmektedir. Bunu kadınları aşağılamak için değil, yaratılış farkını ortaya koymak maksadıyla olduğunu söylemekte ve Kitab-ı Mukaddes'te¹⁵⁸ yaratılışın anlatıldığı kısımda¹⁵⁹ bu ifadelerin geçtiğini belirtmektedir. Çünkü kadın erkekten yaratılmıştır, erkek kadından değil. Dolayısıyla fiziksel bünyenin kaynağı erkekten gelmektedir, bu sebeple de liderlik etmesi gereken odur.¹⁶⁰

Calvin, kadının kocasına tabi ve kocanın da karısına egemen olması konusunda da Luther'den pek farklı düşünmemektedir. Pavlus'un yorumlarına dayanarak kadının erkeğe tabi olmasını, vücudun başa tabi olması gibi yorumlamaktadır. Bu şekilde erkek kadına hükmederek görevini yerine getirir, kadın da ona yardımcı olarak görevini yerine getirir. Calvin bununla birlikte erkeğin otoritesini yerine getirirken kadına şefkatle davranması gerektiğini de ekler. Mesih'in kiliseyi sevdiği gibi erkek de karısını sevmelidir. Çünkü kadın eşlik etmesi için Tanrı tarafından ona verilmiştir, bu yüzden kadına kötü davranmamasını öğütler. Kadın da

¹⁵⁷ Charmarie Jenkins Blaisdell, "Women in the Lutheran and Calvinist Movement", **Triumph Over Silence: Women in Protestant History**, Ed by. Richard L. Greaves, Connecticut London, Greenwood Press, 1985, s. 25.

¹⁵⁸ Burada Pavlus'un mektuplarında bu konuda söylediklerini hatırlamak gerekir. Pavlus da Kitab-ı Mukaddesteki bu ifadelere dayanarak "Çünkü erkek kadından değil, kadın erkekten yaratıldı. Erkek kadın için değil, kadın erkek için yaratıldı." 1Ko. 11: 8-9. demiştir.

¹⁵⁹ Yar. 2:23.

¹⁶⁰ Blaisdell, "Women in the Lutheran and Calvinist Movements", s. 26.

kocasına tabi olmalıdır. Kadının kocasına asi olması demek Tanrı'ya başkaldırması demektir.¹⁶¹

Calvin'in evlilik konusunda da Luther'inkilere yakın fikirleri vardır. Eski Ahit'te Tanrı'nın tasarımına göre insanın kişiliğinin oluşumu için en hayati unsurun evlilik olduğuna dair kanıt bulduğunu söyler. Luther'den farklı olarak evlilikte cinsel ilişkinin kutsal olduğunu ifade eder, çünkü cinsellik Tanrı tarafından yaratılmıştır. Bu sebeple suçluluk duymaya gerek yoktur. Nitekim hem Luther hem de Calvin evlilik yapmıştır. Luther'in evliliğinin aksine Calvin'in evliliğiyle ilgili pek bir bilgi bulunmamaktadır. Her iki reformcuya göre kadınların evlenmekten, kocalarına hizmet etmekten ve çocuk büyütmekten daha önemli görevleri yoktur. Bu görevler ona Tanrı tarafından verilmiştir.¹⁶²

Calvin Boşanma konusunda da Luther gibi düşünmekte ve istemeyerek de olsa belirli şartlar altında boşanmaya izin vermektedir. Buna göre eğer eşlerin sadakatsizliği söz konusu olursa her iki cinsiyet de boşanma konusunda eşit derecede haklara sahiptir. 1561 yılında Cenevre Şehir Konseyi evlilikte sadakat davalarında her iki cinsi aynı haklara tabi tutmuş, ama yüzyılın sonuna gelindiğinde bu yasa feshedilmiş ve geleneksel duruma geri dönmüştür. Calvin'in boşanmaya sıcak bakmadığı inançları sebebiyle eşlerinden eziyet gören asil kadınlara yazdığı mektubunda, onlara sabretmelerini, hayatları tehlikeye girmedikçe boşanmamalarını, eşlerinin dinini değiştirmeleri konusunda ısrar etmelerini tavsiye etmesinde de görülebilir.¹⁶³

Kadının kilise hizmetlerinde görev alma konusunda ise Calvin'in düşünceleri nettir. Fakirlere sadaka dağıtılması ve hasta bakıcılığı için kadınlar arasında papaz yardımcılığı görevini tekrar canlandırmak isteyenlere kesinlikle karşı çıkmış ve kadınların bu konularda liderlik etmelerine izin vermemiştir. 1562'de Kalvinist pastör Jean Morely kadınların papaz yardımcısı olarak hizmet etmelerini teklif ettiğinde Calvin açıkça bu teklifi kınamıştır. Kadınların kilisede görev almalarına karşı çıkmış ama eğitim görmelerini desteklemiştir. 1536 yılından itibaren

¹⁶¹ Blaisdell, "Women in the Lutheran and Calvinist Movements", s. 27.

¹⁶² Blaisdell, "Women in the Lutheran and Calvinist Movements", s. 28.

¹⁶³ Blaisdell, "Women in the Lutheran and Calvinist Movements", s. 29.

Cenevre’de bütün çocuklar şehir konseyi tarafından ayarlanan okullara gitmeye başlamıştır. Bu okullarda okuma-yazma, aritmetik ve ilmiyal okumayı öğrenirler. 1542’de ise sadece kız çocukları için okullar açılmış, ama buralarda eğitim ilk düzeyle sınırlı kalmıştır. Kız çocukları eğer aristokrat aileden gelmiyorsa ileri düzeyde eğitim alamamışlardır.¹⁶⁴

Sonuç itibariyle Calvin’in öğretilerinde kadının yeri incelendiğinde görüşlerinin, ileride detaylıca bahsedeceğimiz Luther’in görüşlerine yakın olduğu fark edilir. Katolik Kilisesi ile kıyaslandığında Calvin de aynı Luther gibi kadınlara belli haklar tanımakla birlikte asli günah ve Pavlus’un kadına bakışı konusundaki mevcut düşüncelerini devam ettirmektedir. Dolayısıyla Pavlus’un kadına yönelik düşüncelerinin XVI. yüzyılda hem Katoliklikte hem Protestanlıkta tüm canlılığını koruduğunu söylemek yanlış olmaz.

XVI. yüzyılın çalkantılı dönemlerinde ortaya çıkan bir başka dini hareket Anabaptistler ise Calvin ve Luther’den farklı olarak Radikal reformasyon olarak isimlendirilirler. Anabaptizm Hıristiyanlığı aslına döndürmeye çalışan ve bu nedenle birçok açıdan hem Katolikliğe hem de Protestanlığa karşı koyan bir hareket olarak karşımıza çıkar. Örneğin dini açıdan gönüllülük uygulaması ve yetişkin vaftiziyle; ekonomik açıdan tefeciliği yasaklaması ve özel mülk kullanımını kısıtlaması ile; siyasi açıdan da savaflara katılmayı reddetme ve hakimlerin hükmünü kabul etmemesiyle Katolik ve Protestan idarelere başkaldırmışlardır. Bu sebeple de Anabaptist hareket hem kilise hem de seküler otoriteler tarafından sosyal düzene karşı bir komplo olarak görülmüştür.¹⁶⁵

Anabaptistler kendi aralarında bazı gruplara ayrılmakla birlikte hepsinin ortak noktası yetişkin kişinin vaftizini vurgulamalarıdır. Anabaptist hareket oluşum aşamasında Katolik ve Protestanlar tarafından takibata uğradığında gerek kadınlardan ve gerekse erkeklerden dinleri uğruna ölen birçok üyeleri olmuştur.

¹⁶⁴ Blaisdell, “Women in the Lutheran and Calvinist Movements”, s. 30.

¹⁶⁵ Keith L. Sprunger, “Anabaptist Women of the Radical Reformation”, **Triumph Over Silence: Women in Protestant History**, Ed by. Richard L. Greaves, Connecticut London, Greenwood Press, 1985, s. 46.

Örneğin kaynaklarda XVI. ve XVII. yüzyıllarda dört yüz eli dokuz Anabaptist kadının dinleri uğruna öldükleri kaydedilmektedir.¹⁶⁶

Tıpkı erkekler gibi dinleri uğruna hayatlarını tehlikeye atmalarına rağmen benimsedikleri bu yeni teolojinin Anabaptist kadınlar için mevcut dini anlayıştan farklı bir hüküm getirmediği görülmektedir. Hareketin liderleri, vaizleri, vaftiz edenleri ve kitap yazarları hep erkeklerdir. Kadınların isimleriye eğer dinleri için ölmüşlerse kayıt altına alınmıştır. Günümüze kadar gelen kadın isimlerinin genelde bu kişilerden olduğu bilinir. Zulüm esnasında kadınların gösterdiği kahramanlıkları ve İncili yaymadaki çabaları övülmüş ama Anabaptist yazarlar tarafından kaleme alınan yazılı literatürde kadınların katkıları hiç dikkate alınmamıştır.¹⁶⁷ Kadınların diğer Protestan mezheplerde ve Katoliklikte olduğu gibi arka planda bırakılmasının sebebi olarak Anabaptistler'in de teolojilerini oluştururken Kitab-ı Mukaddes'te yazılanları örnek alması ve sorgusuzca tekrarlama gösterilebilir.

Asli günah konusundaki mevcut anlayış Anabaptist akım tarafından da devam ettirilmiş ve kadınlar Havva üzerinden günahı dünyaya getiren varlıklar olarak suçlanmışlardır. İlk dönem Anabaptist teologlarından Balthasar Hubmaier (ö. 1528), Âdem ve Havva'nın alegorik olarak insanlığı temsil ettiğini savunur. Âdem insanlığın en yüksek derecesini Havva ise en düşük derecesini temsil etmektedir. Âdem bir çeşit ruhtur; Havva ise bedendir. Buna göre Âdem ve Havva'nın düşüşüyle bu muhteşem düzen bozulmuştur, bir daha ancak Mesih'te iyileşeceklerdir.¹⁶⁸

Hareketin ilk dönemlerinde kadınlar vaizlikten, öğreticilikten, vaftiz etmekten ve kilise yetkililerini seçmede oy kullanmaktan men edilmişlerdir ama buna rağmen kiliselerin kurulmasına ve yayılmasına yardımcı olmuşlardır. Her ne kadar bu resmi öğreti ve inançlar, kadınların liderlik etmesine izin vermese de başka etkenler onların bu görevlere gelmesine yol açmıştır. Bu etkenlerden biri olarak Anabaptist cemaat hayatının samimiyet ve dayanışma içinde olması gösterilir. Cemaat içinde tüm inananların kardeşliği ve birbirlerine bağlılığı üyeler arasında samimiyetin oluşmasını sağlamıştır. Bu sebeple resmi şekilde kilise görevlerinde

¹⁶⁶ Sprunger, "Anabaptist Women of the Radical Reformation", s. 47.

¹⁶⁷ Sprunger, "Anabaptist Women of the Radical Reformation", s. 48.

¹⁶⁸ Sprunger, "Anabaptist Women of the Radical Reformation", s. 48.

bulunmalarına rağmen, Anabaptist tarihinde havari, peygamber ve vizyonist olarak nitelendirilen birçok kadın vardır.¹⁶⁹ Örneğin Margret Hottinger, Winbrat Fanwiler, Barbara Mürklen ve Frena Buman gibi.¹⁷⁰

Anabaptistler de evliliğe çok önem vermekte, evliliğin Hıristiyan aile hayatı için Tanrı emri bir düzen olduğunu ifade etmektedirler. Evlilikte, genel Protestan kabulleri olan zinayı önleme, neslin sürdürülmesi, kadın ve erkeğin ortak dostluğu onlar için de geçerlidir. Ancak onlar bu ilkelere bir ilke daha eklerler: inananların manevi birlikteliği. Anabaptist evliliklerin cennette yapıldığına, bu evliliğin sadece dünyevi bir birliktelik değil, Tanrı ahdi altında yapılan ideolojik bir hareket olduğuna inanırlar. İnananların Mesih'te ortak inancı, sadece dünyevi, tensel kaygılarla değil, bundan öte bir bağ yaratmalıdır. Çünkü Anabaptistler'de evlilik kadın-erkek arasında iki taraflı bir ilişkinin ötesinde, inanan kadın, inanan erkek ve Mesih arasında üç taraflı manevi bir ilişkidir. Anabaptist liderlerden biri olan Menno Simons (ö. 1561) semavi kabul ettiği evliliği Mesih ve insan ruhları arasında yapılan bir evlilik bağı olarak tarif eder. Boşanmaya ve tekrar evlenmeye ise sadece aldatma durumlarında izin verilir. Anabaptistler'in kollarından biri olan Hutteritler'de¹⁷¹ eğer eşlerden biri inanan değilse boşanmaya izin verilir, zira yukarıda anlatıldığı şekilde bu evlilik Tanrı'da birleşme olmamaktadır.¹⁷²

Reformasyon döneminin en radikal düşüncelerine sahip Anabaptist hareket, kendi içinde çeşitli kollara ayrılmış olsa da hemen hemen genelinde kadınlarla ilgili bu kanaatler ortaktır. Sahip oldukları aşırı eleştirel düşünceler ve geleneksel dini ve dünyevi sosyal yapıya başkaldırı içerikli tutum ve davranışlar sebebiyle yaşadıkları toplulukların idari güçlerince çeşitli eziyetlere maruz kalmalarına, hatta bu yolda kadınlar ve erkekler ölümü göze almalarına rağmen, işin teoloji boyutuna gelince kadınlar konusunda mevcut anlayışı devam ettirmekten geri durmadıkları gözden

¹⁶⁹ Sprunger, "Anabaptist Women of the Radical Reformation", s. 53.

¹⁷⁰ Douglas H. Shantz, "Anabaptist Women as Martyrs, Models of Courage, and Tools of the Devil." **Historical Papers**, 2009, s.29.

¹⁷¹ Hutteritler'in 1528 yılında kurulduğu kabul edilir. Jacob Hutter tarafından kurulması sebebiyle onun ismine atfen Hutteritler ya da Hutterian Brethren ya da sadece Brethren (Kardeşler) olarak da anılırlar. Diğer Anabaptist gruplardan farklı olarak her şeyi ortak olarak kullanma kararı almışlardır. William M. Kephart, "Hutterian Brethren" **Encyclopedia of Religious, Second Edition**, Ed. Lindsay Jones, Thomas-Gale, 2005, s. 4239.

¹⁷² Sprunger, "Anabaptist Women of the Radical Reformation", s. 57-62

kaçmamaktadır. Her ne kadar Lutheranlar'dan ve Kalvinistler'den farklı ve aşırı olsalar da kadınlar söz konusu olduğunda Eski Ahit'teki Yaratılış bahsi ve Pavlus başvurdukları tek kaynak olduğu için mevcut Hıristiyan düşüncesini onlar da devam ettirmişlerdir.

2.1. Martin Luther'in Hayatı ve Teolojisi

Alman Teolog Martin Luther XVI. yüzyılda Katolik Kilisesi'ne karşı başlattığı mücadelesiyle toplumun kadın-erkek tüm fertleri için önemli değişiklikler getirmiştir. Getirdiği bu değişiklikler Katolik Kilisesi'yle kıyaslandığında mevcut durumu iyileştirdiği yönünde düşünceler bulunmakla birlikte aksini iddia edenlere de rastlanmaktadır. Öncelikle Martin Luther'in kim olduğu, Katolik Kilisesi ile nasıl bir ayrılığa düştüğü ve bu ayrılık sonucunda Protestanlığın temellerini nasıl attığı konusu üzerinde durmak yararlı olacaktır.

Martin Luther, 10 Kasım 1483 yılında Eisleben'de bakır madencisi bir babanın oğlu olarak dünyaya gelir. İlk eğitimini Magdeburg'da alır ve daha sonra Erfurt Üniversitesi'ne gider. Hukuk öğrenimini yarıda bırakarak okulu terk eder ve Erfurt'ta Augustinusçu bir manastıra girer. 1507 yılında papaz olduktan sonra yeni açılan Wittenberg Üniversitesi'ne hoca olarak atanır. 1512'de Teoloji Doktoru ve ardından Kitab-ı Mukaddes Profesörü olur. Kitab-ı Mukaddes Profesörü olduktan sonra bu konuda birçok dersler ve vaazlar vermeye başlar.¹⁷³ Bu arada teolojisinin altyapısını da geliştirir.

Katolik Kilisesi içindeki yozlaşmalar, papazların ahlâki zafiyeti ve nihai olarak da, günahlarına kefareti edeceği söylenerek endüljans belgeleri karşılığında insanlardan para almaya başlamaları üzerine Luther, artık Katolik Kilisesi'ne karşı sessiz kalınmaması gerektiği kanaatini edinir. Bu sebeple doksan beş maddeden oluşan düşüncelerini 31 Ekim 1517 yılında Wittenberg kilise kapısına asar. Luther'in kilise karşıtı bu görüşleri tarihe "Doksan Beş Tez" adıyla geçer. Bu metin her ne kadar bir eleştiri formunda yazılsa da, Hıristiyan Kilisesi içerisinde yeni bir

¹⁷³ Robert Kolb, "Luther, Martin" *The Encyclopedia of Protestantism*, Ed. Hans J. Hillerbrand, New York, Routledge, 2004, s. 1765-1767.

bölünmenin de müsebbibi sayılacak ve “Protestanlık” adıyla yeni bir ekol ortaya çıkmasına sebep olacaktır.

Doksan Beş Tez ağırlıklı olarak kilisenin ve papanın otoritesinin eleştirisine ve pişmanlıkla tövbekârlığın kurumsal değil, kişisel olduğu görüşüne dayalı konuları içerir. Bu metinde Luther’in en ağır eleştirileri endüljanslar hakkındadır. Bununla birlikte Papa’nın otoritesinin kısıtlanması ve onun insanların günahlarını bağışlama yetkisinin olmadığını belirten ifadeleri yer alır. Bunun aksini söyleyenlerin insanları kandırdıklarını, hatta bu endüljans belgeleriyle affolunduğundan emin olan kimselerin sonsuza kadar lânetleneceğini iddia eder. Ona göre bu belgeleri satın almak yerine, ihtiyaç sahibi insanlara yardım etmek daha faziletli bir davranıştır. Tüm bu süreçte bu belgelerin en küçük günahları bile affettiremeyeceği ve insanları böyle yanlış sözlerle bilgilendiren din adamlarının da bunun hesabını vereceği düşüncesinden hareket eder. Kilisenin gerçek hazinesinin Tanrı’nın Kutsal Kitap’ı olduğunu iddiası ise tezin dikkat çekici maddelerinden biridir.¹⁷⁴ Bu ifade önemlidir, zira ileride bahsedeceğimiz gibi Protestanlıkta Kutsal Kitap tek dinsel otorite kabul edilecektir.

Martin Luther’in Doksan Beş Tezi yayımlandıktan sonra papalık ile Luther arasında aforozla sonuçlanacak bir süreç başlar. 1518 yılında Augsburg görüşmesi, 1519’da kilise temsilcileriyle Leipzig müzakereleri yapılır ve Luther’den altmış gün içinde kırk bir sapkın düşüncesinden vazgeçmesi istenir. Luther ise bu süreçte kendisini sapkınlıkla suçlayan kilise yetkililerinden bu düşüncelerini, Kutsal Kitap’tan deliller getirerek kanıtlamalarını ister. Kendisine göre düşünceleri Kitap’a ters düşmemektedir ve Kutsal Kitap’tan başka yetkili tanımamaktadır. Sürecin sonunda Luther’i ikna edemeyen kilise görevlileri onu dini sapkınlıkla suçlarlar. Sonuç itibariyle bir anlaşma sağlanamayacağını fark eden Luther 1520’de Wittenberg şehrinin dışında, vebadan ölenlerin eşyalarının yakıldığı bir alanda, kendisine gönderilen şartlı fermanı yakarak¹⁷⁵ kilise ile arasındaki köprüleri ortadan kaldırır.

¹⁷⁴ Hakan Olgun, **Luther ve Reformu Katolisizm’i Protesto**, Ankara, Fecr Yayınları, 2001, s. 221-9.

¹⁷⁵ Eino Sormunen, **Martin Luther: Kutsal İnanç Adamı**, İstanbul, Zafer Matbaası, 1984, s. 51.

Alman Prensi Frederick, Luther'in adil yargılanmadığını düşünerek bir kere daha ve bu sefer İmparator V. Charles'ın karşısında dinlenmesini talep eder. Böylece Worms Meclisi kurulur ve bu mecliste iki gün boyunca Luther ve fikirleri tartışılır, ancak sonuç değişmez. Aforoz süreci tamamlanmakla birlikte Luther'in yaptığı bu başkaldırı affedilmezdir. Kendinden sonrakilere kötü örneklik teşkil etmesi açısından kilise bunun cezasız kalmaması gerektiği görüşündedir. Bu sebeple Papalık tarafından hakkında yakalama kararı çıkartılır. Ancak dostlarının yardımıyla canını kurtararak Wartburg'ta bir kalede şövalye kılığında saklanır ve burada kaldığı sürede Kutsal Kitap çevirileriyle meşgul olur.¹⁷⁶ Luther bu çevirilerle hem Kutsal Kitap'ı herkesin anlayacağı bir dilde okumalarını sağlamayı, hem de onu okuma imtiyazına sadece kilise görevlilerinin değil, her inananın sahip olmasını amaçlamıştır.

Luther'in teoloji anlayışının özünü Pavlus'un Romalılar'a Mektup'unda geçen bir ifadesi özetler: "Sadece imanla aklanma" (Rom, 1:17). Yalnızca bu ifadeyi arınmak için temel kabul eden Luther, Katolik Kilisesi'nin getirdiği günahtan arınma metotlarının tamamını böylece yok sayar. Kilisenin yedi sakramentini ikiye indirmesi de Luther'in din anlayışının Katolik Kilisesi'nden ayrıldığı noktalardan bir diğeridir. Bunun yanında kilisedeki ikona ve heykellerin kırılması ve kiliselerin her türlü süsten arındırılması gibi hususlar da farklı görüşleri arasındadır. Zira yaşadığı bölgedeki kilise mülklerine el koyarak ortak bir kasa belirler ve burada biriken parayı eğitim faaliyetlerine harcayarak reformun daha uzun süreli olmasına katkı sağlar.¹⁷⁷

Kilise ile benzer tek kabulü ise kaynağını Kutsal Kitap olarak gösterdiği ekmek şarap ayini ve vaftizdir. Bunun dışındakileri kilisenin icat ettiği ve daha sonra sakrament olarak kabul ettirdiği ayinler şeklinde niteler. Ayrıca Luther'in ekmek şarap ayininin mahiyeti konusunda da kiliseden ayrıldığı bazı noktalar vardır. Örneğin Katolik Kilisesi'ne göre ayin sırasında yenilen ekmek ve içilen şarap Mesih'in bedenine dönüşürken, Luther için bu hakiki manâsıyla Mesih'in bedenine aittir.¹⁷⁸ Vaftiz olarak da yalnızca bebek vaftizinin kabul edilmesi ve bunun ömürde

¹⁷⁶ Sormunen, **Martin Luther**, s. 59.

¹⁷⁷ Kaan H. Ökten, **Reformasyon Dönemi Siyasal ve Dinsel Düşünce Tarihine Giriş**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2003, s. 197.

¹⁷⁸ Roland H. Bainton, **The Age of Reformation**, New York, Van Nostrand Reinhold Company, 1956, s. 107.

bir kez yapılması gerektiği görüşündedir.¹⁷⁹ Hatta tövbeyi vaftizin bir uzantısı saymasıyla temelde sakramentleri de ikiye indirmiş olur.¹⁸⁰

Luther'in Katolik Kilisesi'ne getirdiği en sert eleştirisi mutlak bekâret hayatına ve rahiplerin evlenme yasağına ilişkindir. Mutlak bekâret hayatını, yani kadın ve erkek keşişlerin evlenmeyip manastırlarda yalnızca ibadetle meşgul olmalarını, akla ve Kutsal Kitap'a aykırı bulur. Ona göre rahiplerin evlenmeme yasağı dinde hiçbir kaynağı bulunmayan bir uygulamadır; hatta aksine her kadın ve erkeğin muhakkak evlenmesi Kutsal Kitap'ta emredilmiştir. Bu noktada her türlü suçlama ve eleştiriye karşı koymuş ve getirdiği bu yeniliği kendisi de uygulayarak eski bir rahibe olan Katharina von Bora ile evlenmiştir. Bu birliktelikten altı çocuk sahibi olan Luther çifti bir din adamının evlilik hayatının örnekliğini oluşturan ilk temsilciler sayılmışlardır.

2.1.1. Luther'in Teolojisinde Kadın

Luther'in yaşadığı dönem Ortaçağ'ın bitişi ile Yeniçağ'ın başlarına rastlamaktadır. Bu dönem göz önüne alındığında, Protestanlıkla birlikte teolojinin yanı sıra pratikte de değişiklikler yaşandığı ve kadınların da erkekler kadar bu uygulama farklılıklarından etkilendiği görülmektedir. Fakat söz konusu değişimler yavaş bir seyir izlediğinden çok büyük ve çığır açıcı oldukları söylenilemez. Ancak yine de bu bölümde Katolik Kilisesi'ne kıyasla Protestanlığın bir din olarak kadına ne tür haklar tanıdığı veya kısıtlamalar getirdiği kaynaklar ışığında incelenmeye çalışılacaktır.

Protestanlık Hıristiyanlığın bir yorumu sayıldığından, Hıristiyanlıkta kadın konusu da asli günah mevzuuna değinmeden anlaşılamayacağından Luther'in kadın görüşlerini tespit edebilmek için öncelikle onun asli günah üzerine yaptığı vaazları, konuşmaları gözden geçirilecektir. Bunun neticesinde asli günah üzerinden Luther'in teoloji boyutunda kadınla ilgili fikirleri netleştirilmeye çalışılacaktır.

¹⁷⁹ Olgun, **Luther ve Reformu**, s. 177.

¹⁸⁰ Olgun, **Luther ve Reformu**, s. 184.

2.1.2. Asli Günah Anlayışı

Hıristiyanlıktaki asli günah anlayışını sadece günahla ilişkisi üzerinden değil, Hıristiyanlığın oluşumu açısından da değerlendirmek gerekir. Zira asli günah sıradan bir başkaldırı hikâyesi olmaktan çok Hıristiyanlığın bütün temel dogmalarının üzerine oturtulduğu bir olaydır. Katolik ve Protestanlık dâhil tüm Hıristiyan mezheplerinin din anlayışı asli günah üzerinden anlamlıdır. Hıristiyan teolojide göre Tanrı Oğlu Mesih asli günahın kefareti için Tanrı tarafından dünyaya gönderilmiş; insanlara, bilhassa Hıristiyanlara olan sevgisinden dolayı çok acılar çekmiş ve sonrasında onların daha yaratılışın başında devrildikleri asli günahın diyetini ödeyebilmek için çarmıhta can vermiştir. Hıristiyanlık bu yaşananlara inanmak ve bunu kabul etmekle başladığından, bu sebeple asli günah temel dogmalarından biri sayılır.

Asli günah anlatısında kadının rolü Hıristiyanlık tarihi boyunca tartışılmış ve teologların çoğu tarafından kadının, erkeği yoldan çıkararak, ayartarak, günaha düşüren kişi olduğuna kanaat getirilmiştir. Bunun istisnalarına rastlanılmakla birlikte genel kabul içerisinde pek bir yekûn oluşturmadığı görülmektedir. Katolik Kilisesi açısından asli günah mevzuu ve kadına bakış açısı tezin birinci bölümünde ele alınmıştır. Bu kısımda da Luther ve Lutheran teoloji açısından asli günahta kadının yeri incelenecektir.

Luther, henüz başlangıçta, daha cennetten düşüş yaşanmadan bile kadının erkeğe nazaran ikinci seviyede olduğunu düşünmektedir. Hatta bu sebeple şeytanın önce kadına yaklaştığını çünkü onu alt edebileceğini bildiğini söyler. Âdem'e kıyasla kadın daha az rasyoneldir ve bu sebeple kandırılmaya daha müsait bir yaratıktır.¹⁸¹ Luther bu noktada kendisinden önce varolan Ortaçağ düşüncesini büyük oranda devam ettirmiş gözükmektedir. Özellikle hayatının ilk dönemlerinde kadınla ilgili fikirleri daha sert ve daha Ortaçağ düşüncesine yakınken, sonrasında, bilhassa evlendikten ve aile reisi olduktan sonra düşüncelerinde gözle görülür bir biçimde yumuşama görünmektedir.

¹⁸¹ Susan C. Karant-Nunn, Merry Wiesner-Hanks, Ed. and Tr. by, **Luther on Women: A Sourcebook**, New York, Cambridge Press, 2003, s. 15.

Luther, asli günahın kaynağını oluşturan Yaratılış bahsindeki anlatıyı¹⁸² 1527 yılında yaptığı bir vaazda yorumlamıştır. Ona göre Havva, Âdem kadar zeki değildir, bunu da Tanrı'nın Havva ile değil, Âdem ile konuşmasına dayanarak ifade etmektedir. Yine aynı sebeple, yılanın kadına yaklaştığını çünkü Âdem, kendisini koruyacağı ve onun dediklerini yerine getirmeyeceği için yılanın ondan uzak durduğunu söyler. Yılanın erkeğe değil de kadına yaklaşmasının, aralarındaki yaratılış ve dahi üstünlük farkını göstermek için özellikle önemli olduğunu vurgular.¹⁸³ Luther, "Eğer Âdem, Havva'nın verdiği meyveyi yemeseydi Tanrı ona bir başka kadın yaratabilirdi." diye daha önce duyulmamış bir öngöründe bulunur. Burada, Pavlus'un "Kadın alandı, erkek değil."¹⁸⁴ vurgusunu öne çıkarır ve erkeğin daha rasyonel olması sebebiyle bu tuzağa düşmemesi gerektiğinin altını çizer. Çünkü erkek, Tanrı'nın sözüne muhatap olan, onunla konuşarak emri doğrudan kendisi alan ve kadına da o emri iletendir. Ama buna rağmen emri çiğneyen karısına uyup meyveyi yemekten geri durmaması hasebiyle erkeği de suçlu bulduğu bir taraf vardır.¹⁸⁵ Burada Luther'in bir yanıyla suçu bölüştürdüğü düşünülse de bunu, kadının daha düşük seviyede ve daha duygusal yaratılmış olmasını sebep göstererek ortaya koyduğu görülmektedir. Luther'e göre kadın suçludur, zira o doğası gereği zayıftır ve bu zayıflığından dolayı suç işlemesi normaldir. Erkek suçludur, çünkü o mükemmel yaratılmasına rağmen yanındaki "aklı kıt" varlığın sözüne kanmış ve hataya düşmüştür. Yasak meyvenin ikisi tarafından yenmesi sebebiyle artık kadın da erkek de, onlardan üreyecek bütün nesil de lânetlenmiştir. Her ikisi de suçtaki payları açısından cezalandırılmalarına rağmen, kadın bir de kocasına tabi olmakla cezalandırılır ve böylece ikinciliği Tanrı sözüyle de kesinleşir. Luther'in yaptığı bu vaazda verilen cezaları az bulduğunu ifade etmesi de dikkat çekicidir. Çünkü ona göre Âdem ve Havva'nın işlediği bu günah sebebiyle dünya fahişelerle ve düzenbazlarla dolmuştur. Bu yüzden kadınlar çocuk doğurmanın acısından, erkekler

¹⁸² Yar. 3: 1-6.

¹⁸³ Karant-Nunn, Wiesner-Hanks, **Luther on Women**, s. 20.

¹⁸⁴ 1Ti. 2:13-14.

¹⁸⁵ Karant-Nunn, Wiesner-Hanks, **Luther on Women**, s. 21.

de ev geçindirme yükünü taşımak istemediklerinden evlilikten uzak durmaya başlamışlardır. Böylece dünya bir günah batağı haline gelmiştir.¹⁸⁶

Luther vaazında kullandığı bu sert dile karşın 1535'te asli günah üzerine verdiği bir başka vaazda daha yumuşak bir dil kullanır. Bu sohbetinde Luther, kadını yaratılışta erkekle aynı seviyede değerlendirir ve bunu söylerken kadının yılanı verdiği cevaptan hareket eder. Ancak her ne kadar onun Tanrı'nın yarattığı en mükemmel varlık olduğunu kabul eden ifadeler kullansa da "Her şeye rağmen kadındır." bakışını muhafaza ettiği görülür. Bunun Luther'in şahsi fikri olmasının yanı sıra o dönemdeki baskın düşüncenin de zaten bu yönde olduğu hatırlanmalıdır.

Luther erkeği güneşe, kadınıysa aya benzetir. Ay her ne kadar başlı başına bir değere sahipse de güneşe nazaran hep ikincil derecede kalmaya ve onun ışığını yansıtmaya mahkumdur. Buna rağmen kadını ikinci seviyede görmekte birlikte ona ayrı bir değer yükleyen tutumu dikkat çekicidir. Kadın ev yönetimi, çocuklar, mal mülk, müşterek menfaat gibi hususlarda kocasıyla ortaktır. Ancak evdeki bu eşitlik sadece ev sınırları içinde geçerlidir. Buna kadının gınahtaki payı sebep olmaktadır. Zira Luther, sekiz yıl önce verdiği vaazdaki söyleminin aksine, yılan tarafından kandırılmasaydı ve günah işlemeseydi erkeğe her açıdan denk sayılabilecek bir kadın fikrini öne çıkartmaktadır.¹⁸⁷ İşledikleri bu ortak suçtan onun fazladan aldığı ceza kocasına tabi olmasıdır.

Luther, ilk vaazı verdiği dönemde yıllardır manastır hayatı yaşamış, insanlarla ve özellikle kadınlarla ilişkileri uzaktan uzağa yürütmüş biridir. Bir sonraki vaazın yapıldığı sırada ise insanlar arasında müşterek bir hayat sürmüş ve hayatın zorluklarına kadın-erkek her iki cinsiyetin de göğüs gerdiğinin farkına varmış bir eş/baba olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple Luther'in buradaki ılımlı yaklaşımında, hatta daha önceki vaazında söylediklerini nakzedecek denli farklı bir dil kullanımında on senedir evli ve altı çocuk babası olmasının izleri görülmektedir.

¹⁸⁶ Karant-Nunn, Wiesner-Hanks, **Luther on Women**, s. 24.

¹⁸⁷ Luther, Martin, "Lectures on Genesis: Chapters 1-5" **Luther's Works, Vol. 1**, Ed. J. J. Pelikan, H. C. Oswald & H. T. Lehmann, (Ge. 1:27). Saint Louis: Concordia Publishing House, (1999, c1958).

2.1.3. Mutlak Bekâret ve Monastik Hayat Tarzı Eleştirisi

Evlenmeme, dünya hayatından uzak durma, bekâret yemini etme gibi anlamlara gelen mutlak bekâret (*celibacy*), hayat boyu ya da geçici bir süre evlilikten, cinsel hayattan uzak yaşamak, kendini dine adanmak şeklinde tarif edilir. Kadın-erkek manastırda yaşayan herkes için geçerli olan bu mutlak bekâret hayatı Luther'in ciddi şekilde eleştirdiği konulardandır. Ona göre Katolik Kilisesi'nin bu uygulaması birçok yönden Kutsal Kitap'a ters düştüğü gibi aynı zamanda bunun dinde bir yeri de bulunmamaktadır. Tüm bu eleştirilerin sonunda Luther, din adamları sınıfının mutlak bekâret hayatının, evlenme durumuyla yer değiştirilmesi konusunu gündeme getirir.¹⁸⁸

Luther düşüşten önce bekâr kalmanın daha kolay olduğunu iddia ederek düşüşten sonra insanın şeytani şehvetten dolayı iffetli kalmasının çok güç olduğu görüşünü savunmuştur. Bu sebeple Mesih'in bile bekâr yaşamayı zorunlu hale getirmediğini, havarilerinden evli olanların evli kaldığını ekleyerek iddiasını desteklemiştir. Zira Mesih, "Herkes bu sözü kabul edemez, ancak Tanrı'nın güç verdiği kişiler kabul edebilir"¹⁸⁹ demiştir.

1522'de **Manastır Yeminleri Üzerine Martin Luther'in Yargısı** kitabını yayınladıktan sonra Almanya'da birçok rahibe ve keşiş Luther'in tavsiyesine uymaya başlarlar. İlerleyen yıllarda Luther bu keşiş ve rahibeler arasında aracılık yaparak onların birbirleriyle evlenmelerini sağlamıştır. En nihayetinde kendisi üç yıl sonra 1525 yılında eski bir rahibe olan Katharina von Bora ile evlenecektir.

Luther mutlak bekârete dayalı hayat tarzından çok, edilen yemine karşıdır. Bir insan isterse bu hayatı tercih edebilir ama bu bir yemine dönüştürüldüğünde o zaman işin içine yükümlülük ve zorunluluk dâhil olmaktadır. Yoksa Mesih de mutlak bekâret hayatını teşvik etmiştir; bunu yapabilen, kendisini iffetli bir şekilde

¹⁸⁸ R. Emmet McLaughlin, "Celibacy" **The Encyclopedia of Protestantism**, Ed. Hans J. Hillerbrand, New York, Routledge, 2004, s. 605.

¹⁸⁹ Mat. 19:11.

koruyabilen kişi dilerse bu yolu seçebilmektedir.¹⁹⁰ Ayrıca Luther'in, manastır hayatını kabul etmemesinin sebeplerinden birisi de Yaratılış kitabının 1:28'deki "Verimli olun, çoğalın" sözünü emir hükmünde sayması ve kadının da bu emre uygun şekilde annelik için yaratıldığı görüşünü benimsemesidir. Ona göre kadının yemin ederek manastır hayatına kapanması, bu emrin getirdiği annelik vasfından kendisini mahrum etmesi yanlıştır. Luther, zorunlu manastır hayatını kadın-erkek her iki cinsiyet için de bu doğrultuda değerlendirmektedir.

Evlilikten uzak durmayı ve bekâret yemini etmeyi kadın-erkek bütün insanların doğalarına aykırı bulur. Bu durumun zamanla ruhları bozacağı ve toplumu mahvedeceği kanısındadır.¹⁹¹ Hatta bu konuda yaptığı bir vaazda Katolik Kilisesi'ni kınamıştır. Bir kişinin evlenmeme yeminini şeytana ettiğini, insanları evlenmeden bekâr kalmaları için mecbur tutanların Tanrı'nın emrini çiğnediğini ifade etmiştir. IV. ve V. asırda Augustinus ve Ambrosius zamanında böyle bir yeminin bulunmadığını, bilakis insanların evlenip evlenmeme konusundaki kararlarını kendilerinin verdiği görüşünü savunmuş, herhangi bir zorlamaya tabi tutulmadıklarını söylemiştir.¹⁹²

Katolik muhalifleri, Reformcuların mutlak bekârete dayalı hayat tarzına karşı çıkmalarını ve bu hayatı reddederek evlenmelerini eleştirirken kendi şehvetleri için manastırları boşalttıklarını¹⁹³ söyleyecek kadar ileriye gitmişlerdir. Zira Kilise, rahibelerin ve keşişlerin evlenmesini ensest hükmünde değerlendirmiştir. Onlara göre kardeş olan bu kişilerin evlenmesi Tanrı katında kesinlikle yasaktır ve bu iki kardeşin evlenmesinden farklı bir şey değildir. Hatta bu tanımlama sebebiyle Lutherci akımın Tanrı tarafından gönderilen veba türünde bir bela olduğunu bile iddia etmişlerdir.

Luther'in mutlak bekâret hayatını reddederek evlenmesi XVI. yüzyıl boyunca hararetle tartışılan konulardan biri olmuştur. Onun evliliğini bahane ederek teoloji anlayışına da eleştiri yöneltmeler vardır. Zira bu hayatın bir disiplin şekli

¹⁹⁰M. Darrol Bryant, "Celibacy and the Protestant Traditions: From Celibacy to the Freedom of the Christian" **Celibacy and Religious Tradition**, Ed. Carl Olson, New York, Oxford University Press, 2008, s. 116-117.

¹⁹¹ Karant-Nunn, Wiesner-Hanks, **Luther on Women**, s. 16-18.

¹⁹² Karant-Nunn, Wiesner-Hanks, **Luther on Women**, s. 99.

¹⁹³ Helen Parish, **Clerical Celibacy in the West: c.1100-1700**, Cornwall, Ashgate Publishing, 2010, s. 145.

gerektirdiğini ve Luther'in bu disiplinden yoksun olduğunu iddia edenler, Luther'in evlenerek ne kadar zayıf karakterli biri olduğunu gösterdiğini söylemişlerdir.¹⁹⁴

Katolik Kilisesi, Luther'i ve onun yolundan giden reformcuları böyle ağır bir dille eleştirdiğinde reform yanlıları da bu eleştirilere sert bir dille karşılık vermiştir. Bunlardan biri olan Fransisken tarikatından dönme bir reformcu Eberlin von Gunzberg 1521 yılında bir resim çizer. Bu resimde bir grup Katolik rahip, ruhban sınıfının evliliği hakkında tartışmaktadır. Bu tartışmanın sonucunda zorunlu bekâret hayatının bir yük olduğu sonucuna varırlar ve çare olarak, eğer yeterli miktarda para öderlerse kilisenin ya kişisel cinsel suçları ya da metres tutunmayı tolere edeceğine karar verirler.¹⁹⁵ Bu ironik yaklaşımla reform yanlıları da bu tartışmalara katılırlar. İlk bakışta sert gibi görünen bu eleştirinin doğruluk payı ileriki yıllarda anlaşılacaktır. Marjorie Plummer, reformun ilk döneminde Almanya'daki rahip evliliklerini araştırırken bilgisine ulaştığı kadınların eski rahip metresleri¹⁹⁶ oldukları kanısına varır.

Sonuç itibariyle Luther ve taraftarları mutlak bekâret hayatının Kutsal Kitap'ta yeri olmadığını, aksine üremek ve çoğalmak için yaratılan insanın doğasına ters olduğunu iddia edip bu hayat tarzına karşı çıkmışlardır. Buna karşılık Katolik Kilisesi de Luther ve reform yanlılarını ahlâki bir yaşantı tarzı olarak gördükleri bu hayata güç yetiremedikleri ve bu sebeple de şehvetlerinin peşine düştükleri gerekçesiyle eleştirmişlerdir.

2.1.4. Evliliğe Teşvik ve Aile Kurumu

Protestanlığın, Katolik Kilisesi'ne kıyasla kadınlara belli haklar verdiği düşüncesi Protestan din anlayışına sahip kişilerde hâkim bir fikirken, bunun doğru olmadığını düşünenler de vardır. Bu kimseler, Luther'in, kadını değil evliliği yücelttiğini ve kadına değil "evli kadın"a ve "anne"ye paye verdiğini söyleyerek eleştirmişlerdir.¹⁹⁷ Bu tenkitlerde haklılık payı yok değildir zira Luther'e göre kadın,

¹⁹⁴ Parish, **Clerical Celibacy in the West: c.1100-1700**, s. 146-147.

¹⁹⁵ Parish, **Clerical Celibacy in the West: c.1100-1700**, s.149.

¹⁹⁶ Marjorie Plummer'dan naklen bkz. Parish, **Clerical Celibacy in the West: c.1100-1700**, s. 150.

¹⁹⁷ Karant-Nunn, Wiesner-Hanks, **Luther on Women**, s. 7.

anneliği veya eşliği bakımından ele alınmıştır. Bu bölümde Luther'in teoloji anlayışında evlilik ve aile fikrine bakışı irdelenecektir.

Luther'in evlilik ile ilgili düşüncesi Katolik Kilisesi'ne yönelttiği mutlak bekâret konusundaki eleştirileriyle yakından ilişkilidir. Zira daha önce de bahsedildiği gibi Luther bunu Tanrı'nın emrine karşı gelmekle bir tutar. Çünkü Tanrı insanlara evliliği, dünyada üremeyi ve çoğalmayı emretmiştir. Bu Papa'nın dahi karşı çıkamayacağı bir emirdir. Kadın yaratılış sebebi itibariyle çocuk doğurmak ve erkeğin yardımcılığı görevini üstlenmekle yükümlüdür.¹⁹⁸ Dolayısıyla kadının bu görevinden mahrum bırakılması Tanrı'nın emrinin de çiğnenmesi demektir.

Luther'in meşhur sofrasohbetleri de kayıt altına alınmış ve daha sonra yayınlanmıştır. Bu sofrasohbetlerine katılanların çoğu pansiyon olarak işlettikleri evlerinde kalan misafirlerdir¹⁹⁹ ve bu notların çoğunun onlar tarafından kayıt altına alındığı bilinir. Luther tarafından onanmadığı için diğer metinlerine göre daha az güvenilir kabul edilseler de, günümüzde bir kaynak değeri taşırlar. Bu sofrasohbetlerinden birinde Luther, erkeklerin geniş göğüslere ve dar kalçalara sahip olmalarını onların bilgeliğiyle eşdeğer tutarken, kadınların geniş kalçalara sahip olmalarını da onların evde oturmaları için yaratılmalarına bağlar.²⁰⁰ Bu ifadeden de anlaşıldığı üzere Luther'e göre kadının yeri evidir; evlenmeli, evde oturmalı, sosyal hayattan uzak durmalıdır.

Her ne kadar evliliğe büyük önem verse de Luther, evliliği bir sakrament kabul etmemektedir. Zira evlilik, dünyanın başlangıcından beri varolan bir kurumdur ve bu kurum Hıristiyan olmayan insanlar için de geçerlidir; bu yüzden kiliseye has

¹⁹⁸ Karant-Nunn, Wiesner-Hanks, **Luther on Women**, s. 18.

¹⁹⁹ Luther evlendikten sonra eşi Katharina von Bora ile kendilerine hediye edilen Black Cloister'da yaşarlar. Burası eski bir manastırdır ve kaynaklarda kırk civarı odası bulunduğu yazmaktadır. Luther'in eşi Katharina von Bora bir süre sonra ev giderlerine katkı sağlamak için bu odaları şehre gelenlere pansiyoner olarak kiralar. Bazı odalarda uzaktan gelen kişiler, bazı odalardaysa şehre sığınan Lutherciler geçici bir süreliğine kalmaktadır. Bu gelen misafirler, akşamları yemek masasının etrafında toplanarak Luther ile uzun uzun sohbet etmiş, yemek yemiştirler. Sofra Sohbetleri bu gelen misafirlerin aldıkları notların derlenmesidir. (Bkz. Table Talk)

²⁰⁰ Karant-Nunn, Wiesner-Hanks, **Luther on Women**, s. 28. (Bu ifade meşhur bir ifadededir ve tarih boyunca kullanıldığı sanılmaktadır. Dolayısıyla ilk kez kullanan kişi Luther olmayabilir ama en azından kendisinin de bunu söylediğini kaynaklarda görüyoruz.)

bir sakrament olması mümkün değildir.²⁰¹ Luther'e göre bir ritüelin sakrament olabilmesi için Tanrı'nın lütfunu alması gerekir. Oysa Kitab-ı Mukaddes'in hiçbir yerinde evlenerek Tanrı'nın lütfunun kazanılacağından bahsedilmediği gibi evlilik ritüelinin ilahi bir kurum olmasıyla alakalı hiçbir bilgiye de rastlanmamaktadır.²⁰²

Luther evliliğe karşı çıkmaları ve mutlak bekâret hayatını öncelermeleri açısından Katolik Kilisesi'ni Kitab-ı Mukaddes temelli olarak iki noktadan tenkit eder. Birincisi Tanrı'nın, kadını Âdem'in kaburga kemiğinden yarattığında, bununla evlilik kurumunu inşa ettiğini iddia eder. İkincisiyse insan ırkının üremesini ve çoğalmasını sağlamak için -muhtemelen düşüşten sonra- Âdem ve Havva'ya cinsel arzuyu yerleştirdiğini belirtir. Bu arzuyu bastırmanın tek çaresinin eşler arasındaki ilişki olduğunu söyler. Bu sebeple Katolik Kilisesi'nin bu apaçık gerçekleri görmezden gelerek karşı çıkmasını eleştirir. Tüm bunlarla birlikte Luther'e göre evlilik sadece cinsel dürtünün yönlendirilmesi, çocuk sahibi olmak ve nesli devam ettirmek anlamlarına da gelmemektedir. Evlilik hayatının aynı zamanda eşler arasında bir paylaşımından ibaret olduğunu ifade eder. Erkek dışarıdaki, kadın da evdeki işlerle meşguldür ve böylece hayatın yükünü paylaşarak birbirlerini tamamlarlar.²⁰³

Luther, yukarıda da ifade edildiği gibi evlilik hayatının önemine fazlasıyla vurgu yapmakta ve kadın erkek herkes için bunu çok mühim saymaktadır. Evlilik hayatında kadının erkeğe boyun eğmesiyle ilgili düşünceleri de aslında Kitab-ı Mukaddes'teki ifadelere dayanmaktadır. Yaratılış 3:16'daki "Seni o yönetecek." ifadesiyle kadının düşüşten sonra bu cezayı hak ettiğini söylemektedir. Pavlus'un bu konuda kadınların "Rabbe tâbi olur gibi eşlerine tâbi olmayı"²⁰⁴ söyleyen sözleriyle düşünceleri daha da pekişir.

²⁰¹ Bainton, **The Age of Reformation**, s. 110.

²⁰² Martin Luther, **Selections From His Writings**, Ed. John Dillenberger, New York, Anchor Books, 1961, s. 326.

²⁰³ Martin Luther, **Martin Luther's Basic Theological Writings**, Ed. Timothy F. Lull, Minneapolis, Fortress Press, 1989, s. 631-632.

²⁰⁴ Ef. 5:22.

Evlilikle ilgili en önemli ifade daha önce de değindiğimiz gibi Kitab-ı Mukaddes'teki “Verimli olun, çoğalın”²⁰⁵ ibaresidir. Luther bu emrin herhangi bir emir gibi değil, ilahi bir emir şeklinde kabul edilmesi gerektiğini iddia etmektedir. Zira Tanrı'nın insanları çoğalsınlar diye yarattığı tezinden hareket eder. Doğası gereği bu şekilde yaratılmış insanın böyle bir emre karşı gelmesi de düşünülemez. Her ne kadar Yeni Ahit'te üç çeşit hadım²⁰⁶ şeklinde geçen ifadelerdeki gibi bir istisnası bulunmakla birlikte bunun insan için bir seçim değil, aksine onun tabiatı gereğince ortaya çıktığından hiçbir yemin Tanrı'nın insana verdiği bu tabiatı bozmayacaktır.²⁰⁷

Bütün bunların yanında Katolik Kilisesi'nin evliliğin saf olmadığı, düşüştü sonra içine şeytani şehvet karıştığı iddiasını Luther de kabul etmektedir. Düşüştü önce evliliklerin daha saf olabileceğini söyler ama düşüştü sonra şehvet bu saflığı bozmuştur. Fakat diğer taraftan insanların şehvetle baş etmesinin en meşru yolunun da evlilik yoluyla olacağını belirtir. Her ne kadar evlilikteki cinsellikte de günah varsa da diğerlerine göre bu en masumudur. Augustinusçu²⁰⁸ bir keşiş olmasının getirdiği eğitim anlayışıyla dünyada çocukların bile saf olmadığını²⁰⁹ iddia etmesi bu bakımdan anlaşılır bir durumdur.

Luther, kadınların evlilikteki konumları hakkında Katolik Kilisesi'ne kıyasla farklı düşünmektedir. Öyle ki bazı yazarlar tarafından modern düşünce yapılarına benzer yaklaşımlara sahip olduğu ifade edilir. Luther, eşler arasında sadece ortak saygı ve birlikteliğin önemli olduğunu belirtmekle kalmaz, çocuğu yetiştirme konusunda da anne ve baba arasında bir ortaklık bulunması, çocuğun faydası için

²⁰⁵ Yar. 1:28.

²⁰⁶ Matta İncili'nde şöyle ifade edilir: İsa onlara “Herkes bu sözü (evlenmemeyi) kabul edemez ancak Tanrı'nın güç verdiği kişiler kabul edebilir.” dedi. “Çünkü kimisi doğuştan hadımdır, kimisi insanlar tarafından hadım edilir, kimisi de Göklerin Egemenliği uğruna kendini hadım sayar. Bunu kabul edebilen etsin!” Mat. 19: 11-12.

²⁰⁷ Luther, Martin, “The Christian in Society II” **Luther's Works, Vol. 45**, Ed. J. J. Pelikan, H. C. Oswald & H. T. Lehmann, Philadelphia, Fortress Press, (1999, c1967), s.19.

²⁰⁸ Burada Augustinus'un bu konuyla ilgili fikrilerini hatırlamak gerekir. Augustinus *İtirafar* kitabında şöyle söyler: “Senin huzurunda hiçbir ölümlü günahsız değil ki; hatta dünya yüzüne ayak basan bir günlük bebek bile!” ... “Bebeklerin sadece narin bedenleri masumdur, ruhları değil.” ... “Ama ben günahkâr doğmuşsam ve ben rahmindeyken annem beni günahlar içinde beslemişse, o zaman ey Tanrım, çaresiz bir kulun olarak sana yalvarıyorum, ben nerede ya Rab, ben nerede ve ne zaman masum oldum?” Augustinus, **İtirafar**, Çev. Çiğdem Dürüşken, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2010, s. 34-36.

²⁰⁹ Karant-Nunn, Wiesner-Hanks, **Luther on Women**, s. 99.

anne ve babanın birlikte hareket etmesi gerektiğini savunur. Bu durum Ortaçağ'da şahit olunmuş bir olgu değildir. Çünkü Luther evlilikte anne ve babanın eşit haklara sahip olduğunu savunurken, kocaların eşlerine yardım etmeleri gerektiğini, çocukların bakımına katkı sağlayarak eşlerinin yüklerini hafifletmeleri yolunu açar. Üstelik her ne kadar babalar yardım etse bile annelerin bu işlerde çok daha yetenekli olduklarını ifade ederek annelerin hakkını teslim eder. Fakat bütün bu söylemlerine rağmen Yaratılış'taki kadınla ilgili bahisler üzerine vaaz verirken kadını erkeğe tabi kılması, çağdaş yorumcular için de kafa karıştırıcıdır. Zira kadının evlilikte hem erkeğe eşit, hem de ona tabi olmasının nasıl olacağını anlayamadıklarını²¹⁰ haklı olarak ifade ederler.

2.2. Luther'in Kadının Hakları Konusunda Vurguladığı Hususlar

Martin Luther, XV. asrın sonları ile XVI. asrın ilk yarım yüzyılında yaşamış bir teolog ve din adamı olması hasebiyle bir geçiş dönemi insanıdır. Zira bu dönem Ortaçağ'ın bitişi ve Yeniçağ'ın başlangıç zamanına denk gelmektedir. Bu noktadan bakıldığında Luther'in kadın konusunda getirdiği hakların ciddi sonuçlara yol açmasını beklemek zordur. Ama en azından Katolik Kilisesi'ne kıyasla getirdiği bazı yeni haklardan söz edilebilir. Bu bölümde, Katolik Kilisesi gibi yerleşik ve büyük bir dini kuruma baş kaldıran ve onun hükümlerinin birçoğuna karşı çıkıp yeni anlayışlar getiren Luther'in, kadınlarla ilgili teoloji anlayışında ne tür yenilikler bulunduğu tespit edilmeye çalışılacaktır.

2.2.1. Anelik Vurgusu

Luther evlilik hayatını överken onun asıl yüceltmek istediği evlilikle birlikte aile hayatı ve bir anne olarak kadındır. Çocuk yetiştirmenin, özellikle de Hıristiyan çocuk yetiştirmenin önemine vurgu yapmakta ve bunun büyük bir görev olduğunun altını çizmektedir. Çünkü ona göre kadın doğası itibarıyla anne olmak için yaratılmıştır. Kitab-ı Mukaddes'teki çoğalın emri her iki cins için de geçerlidir ve o bu emrin bazı insanları değil istinasız tüm insanları kapsadığını iddia etmektedir. Yine aynı düşünceyle Yaratılış bahsinde geçen kadının cezalandırılması meselesini

²¹⁰ Blaisdell, "Women in the Lutheran and Calvinist Movements", s.18.

değerlendirmektedir. Ona göre, Tanrı kadına ceza verirken onu terk etmemiş veya Âdem'den ayırmamıştır. Ondaki anneliğin yüceliğini de esirgememiş, sadece bunun acılı olacağını ifade ederek cezalandırmakla yetinmiştir.²¹¹

1524 yılında kendisine mektup yazan rahibelere manastırdan ayrılmaları ve rahibeliği bırakmaları yönünde tavsiyelerde bulunurken onlara anne olmalarını öğütlemesi de, anneliği ne derece önemseydiğine örneklik teşkil eder. Onlara rahibelikten vazgeçmeleri için iki sebepleri bulunduğunu söyler: Birincisi, insanların manastırlarda zorla tutulmasının, yemin ettikten sonra ayrılmalarında özgürlük tanınmamasının vicdanlarında bir yük oluşturduğudur. Bu şartlar altında bir kişi manastırda kalmamalıdır. Oradan ayrılmak için tüm yolları denemeli ve ailesinden, yakınlarından yardım istemelidir. Ailesi oradan ayrılmasını istemezse bile Mesih'in "Annesini ya da babasını beni sevdiğinden fazla seven bana layık değildir."²¹² sözü gereğince onların dediğini yapmak zorunda da değildir. İkinci öne sürdüğü sebep ise bedensel isteklerdir. Kadınlar her ne kadar bunu kabul etme konusunda utangaç davransalar da, Tanrı onları bir erkekle beraber olma ve anne olma vasıflarıyla donatmıştır. Bu da yemek, içmek, uyumak gibi doğal bir durumdur. Tanrı kadını ve erkeği evlilik bağıyla birlikte yaşamaları için yaratmıştır.²¹³ Çocuk doğurmak, yetiştirmek, ona din bilgilerini ve Mezmurlar'ı öğretmek ve bir evin idaresini üstlenmek bir anne için onur verici bir görevdir. Bu görevlerin çoğu Katolik anneler için de geçerli olmakla birlikte Protestan rahipler, vaazlarında ve sohbetlerinde bu özellikleri överek anlatmış, kadına bir anne ve eş olarak önemli ve saygın²¹⁴ bir rol vermiş ve böylece onların sosyal konumlarını yükseltmiştir.

Luther'e göre kadına Tanrı tarafından verilen tek ilahi görev anne olması ve çocuk yetiştirmesidir. Onlardan vaizlik, öğreticilik veya yöneticilik gibi görevleri üstlenmeleri değil, sadece anne olarak Tanrı'nın kendilerine verdiği ilahi görevi ifa etmeleri beklenir. Tanrı, Havva'yı Âdem'e çocuk sahibi olma konusunda yardımcı olsun diye yaratmıştır. Diğer bütün konularda erkekler birbirlerine bir kadından çok

²¹¹ Blaisdell, "Women in the Lutheran and Calvinist Movements", s. 16.

²¹² Mat. 10:37.

²¹³ Martin Luther, **Luther Letters of Spiritual Counsel**, Ed. Theodore G. Tappert, Kentucky, Westminster Jhon Knox Press, 2006, s. 271-2.

²¹⁴ Blaisdell, "Women in the Lutheran and Calvinist Movements", s. 20.

daha iyi destek olabilirler. Ancak çocuk doğurmak konusunda bir kadın bir erkeğe yardımcı olabilir²¹⁵ ve böylece birlikte Tanrı'nın emrini yerine getirebilirler. Bu düşünce hatırlanacağı üzere baskın Ortaçağ düşüncesidir ve görüldüğü gibi Luther de bu konuda Ortaçağ din adamlarından pek farklı düşünmemektedir.

Doğum mucizesi Luther'in vaazlarında da önemli bir yer tutar. Bir çocuğun ufacık bir damladan şekillenerek anne karnında beslenip nefes almaya hazır hale gelen bir varlığa dönüşmesini, Tanrı'nın küçücük bir tohumdan koskoca bir meşe ağacı yaratması gibi büyük bir mucizesi olduğunu ifade eder. Çocuğun doğumdan sonra annenin göğsünden beslenmesini de yine muazzam bir mucize şeklinde yorumlar. Ama insanların bu mucizelerle her gün karşılaştıkları için onların hikmetini düşünmediklerini belirtir.²¹⁶

Doğum üzerine söylediği en dikkat çekici ifadelerden biriye asli günah ve düşüş öncesiyle kıyaslamalar yapmasıdır. Düşüş yaşanmasaydı kadınların acısız ve bir kerede birden çok doğum yapacaklarını iddia etmekte ve bunun işaretlerinin ikiz, üçüz ve dördüz doğanlarda görüldüğünü söylemektedir. Günahın yılda sadece bir kez doğum yapılabildiğini ve buna da utanç verici şeytani şehvetin karıştığını belirtmektedir. Ona göre tüm bunlar günahın şerrini anlatmaktadır.²¹⁷ Acısız doğumla ilgili yaptığı yorumları da muhtemelen düşüşten sonra verilen cezaya kıyasla yapmaktadır.

Kadınların doğum mucizesindeki büyük katkıları bir yana Luther erkeklerin de bu süreçte eşlerini koruması gerektiğini ifade eder. Hatta erkeklerin zayıf olan bu cinse zarar vermemelerini, onları savunmaları gerektiğini söyler. Bir kadının vücudu hamile kalmak ve fetüsü beslemek için yaratılmıştır. Hamileliği dolayısıyla birçok tehlikeye maruz kalabilir. Erkeklerin bu dönemde onlara bilgelikle ve insafla davranmaları gerektiğini belirtir.²¹⁸

²¹⁵ Karant-Nunn, Wiesner-Hanks, **Luther on Women**, s. 171.

²¹⁶ Luther, "Lectures on Genesis: Chapters 1-5", (Ge. 2:22).

²¹⁷ Luther, "Lectures on Genesis: Chapters 1-5", (Ge 3:20).

²¹⁸ Luther, "Lectures on Genesis: Chapters 1-5", (Ge 2:22).

Vaazlarında evladını kaybeden annelerle ilgili açıklamalarda da bulunur. Çocuklarını kaybetmelerinde onların herhangi bir suçu bulunmamaktadır.²¹⁹ Bu yüzden insanlar onların yanında düşüncesizce konuşmamalı, onları korkutmamalı ve sıkıntıya sokmamalıdır. Bu kadınların çocuklarını istemeyen ve bilerek öldüren kişilerden ayrı değerlendirilmesi gerektiğini savunur. Daha önce de bu tür durumlar yaşanmış ve bunlar Kitab-ı Mukaddes'te yazılmıştır. Tanrı'nın onlar hakkında gizli yargılarının ne olduğunu insanlar kavrayamazlar.²²⁰ Bu sözler aynı şekilde çocuk düşüren anneler için de geçerlidir.

Hıristiyanlık için önemli olan bebek vaftizi konusundaki görüşleri zaman içinde bazı değişikliklere uğramıştır. Gençlik yıllarında bu konuda daha sert ve net düşünceleri savunurken sonraları fikirleri daha ılımlı hale gelmiştir. Örneğin, ilk zamanlarda vaftiz edilmeden ölen bebekler cehenneme gideceği için ebelerin vaftiz yetkileri olup olmaması hakkında tartışmalar yaparken, hayatının son yıllarında vaftiz olmadan ölen çocukların dindar annelerinin yapacakları dualar hatırına kurtulabileceğini yazmıştır.²²¹ Daha önce de belirtildiği gibi düşüncelerinde bu denli değişiklik yaşamasında Luther'in evlat sahibi olduğu, hatta iki evladını kaybettiği ve yaşının ilerlediği, muhtemelen bu sebeplerle de daha müşfik yorumlar yaptığı hatırda tutulmalıdır.

Luther için annelik o kadar önemlidir ki bir kadın bu yolda doğum yaparken ölse bile bunu sevinçle karşılamalıdır. Çünkü kadın çocuk doğururken Tanrı'ya memnun etmektedir. Doğum yapan birisine verdiği öğütte şöyle söylediği bilinmektedir: "Sevgili Greta düşün, sen bir kadınsın ve doğum yapmakla Tanrı'ya hoşnut ediyorsun. Onun rızasını düşünerek kendini teselli et. Çocuğunu doğur ve bunu tüm gücünle yap. Eğer bu süreçte ölürsen ne mutlu sana! Asil bir iş yaparken ve Tanrı'ya itaat ederken ölmüş olacaksın."²²²

Luther'in getirdiği yenilikler bahsi altında işlenen annelik konusu, daha önce de belirttiğimiz gibi Katolik Kilisesi içinde de önemli bir hususu teşkil eder ama

²¹⁹ Luther burada belli bir örnek vermiyor ama muhtemelen Ortaçağ döneminde çocukların ölümünden kadınlar suçlanıyordu; en azından şahit olunan olaylar vardı.

²²⁰ Karant-Nunn, Wiesner-Hanks, **Luther on Women**, s. 180.

²²¹ Karant-Nunn, Wiesner-Hanks, **Luther on Women**, s. 172

²²² Karant-Nunn, Wiesner-Hanks, **Luther on Women**, s. 173

Luther, özellikle evliliğe vurgu ve mutlak bekâret hayatına eleştiriler getirirken anneliğe daha çok ehemmiyet vermiştir. Ortaçağ döneminde kadının anneliği sıradan bir olayken, Luther'in bu kadar değer katıp yüceltmesi Protestanlıkta kadının, daha doğru bir ifadeyle annenin yerini belirlemede de etkili olmuştur.

2.2.2. Kadının Hukuki Hakları

Ortaçağ gibi kadına, erkeğe nispeti oranında değer veren bir sistemde büyüyen Luther, bu sistemden etkilenmiştir ama buna rağmen yeri geldiğinde kadına ayrıcalıklar tanımış, kendisini koruması gerektiğini düşünerek vaazlarında, konuşmalarında uyardığı da dikkatlerden kaçmamaktadır. Kız çocuklarına uyanık olmaları, erkeklerin sözlerine kanmamaları, onların yalan söyleme ve onları kandırma ihtimallerini unutmamaları gerektiğini söylemiştir. Eğer bir evliliğe adım atılma yolunda ilerleniyorsa kızların bu evliliğin açık bir şekilde ilan edilmesi talebinde bulunmaları önemlidir. Böyle bir talepte bulunmazlarsa ve gizli bir şekilde kimse şahit olmadan nişanlanırlarsa kandırılmayı da hak edeceklerinden hareketle genç kadınların onurlarını korumaları için bu yola başvurmalarını tavsiye eder. Yine aynı şekilde kadınların menfaatçi erkeklerden korunması maksadıyla hiçbir vatandaşın kızlarını, tanımadıkları erkeklerle evlendirmemeleri ve yetkililerin de böyle evliliklere izin vermemeleri yönünde uyarılarda bulunur.²²³

Tüm bu uyarılara rağmen bir kadın zorla evlendirildiğini iddia ediyorsa ne yapılabilir? Ona göre zorla evlendirme diye bir şey yoktur, daha doğrusu çok zordur. Eğer bir evlilik vuku bulmuşsa erkek, koca olarak haklarına sahiptir. Bir kadın evliliğe karşı çıkacaksa bunu düğünden önce yapmalıdır. Başvurabileceği her yönden hakkını aramalı ve istemediği bu evlilikten kaçınmalıdır. Tüm bunları yerine getirmiş ve yine de zorla evlendirilmişse, evlilik tamamlanmış olsa bile Luther kadının özgür olduğunu, isterse bu evliliği yürütmek zorunda olmadığını ilan eder. Aynı şekilde tecavüze uğrayan kadınları da bu kategoride değerlendirerek onların da kendi kararlarını vermede özgür olduğunu belirtir. Kadınların menfaatlerini sadece kocalarının yanlarında değil, yeri geldiğinde babalarına karşı da savunmuştur. Ona

²²³Luther, Martin, "The Christian in Society III", **Luther's Works, Vol. 46**, Ed. J. J. Pelikan, H. C. Oswald & H. T. Lehmann, Philadelphia: Fortress Press. (1999, c1967), s. 293-294.

göre bir baba eğer kendi kaprisi için çocuğunun evliliğine mâni oluyorsa o zaman devlet çocuğu evlat edinebilir ve babasız bir çocukmuş gibi onun haklarını gözeterek evlendirebilir.²²⁴

Bu noktada Luther'in Kitab-ı Mukaddes'te geçen Dina'nın tecavüzü anlatısını nasıl yorumladığı önemlidir. Zira bu hikâyeye tarih boyunca kadının zayıf ve meraklı tabiatına örnek gösterilmek için kullanılmış meşhur bir hikâyedir ama Luther mevcut eleştirileri tersyüz eden bir yorum getirmiştir.

Hikâyeye Yaratılış bahsinde geçer. Özetle, Yakup'un kızı Dina, tek başına ailesinin yanından ayrılarak gezmeye çıkar. Yolda o bölgenin beyinin oğlu tarafından tecavüze uğrar. Sonrasında beyin oğlu kıza âşık olur ve babasından kıza istemesini söyler. Bey, babası Yakup'tan kızını ister. Kızı alabilmeleri için ağabeyleri tarafından sünnet olmaları şart koşulduğunda bölgenin beyi, oğlu, bütün erkekleri bu şartı kabul ederek sünnet olurlar. Fakat buna rağmen Dina'nın ağabeyleri kız kardeşlerinin ırzına geçilmesini kabullenemeyip, şehrin bütün erkeklerini kılıçtan geçirir, şehri yağmalarlar. Babaları Yakup, niye böyle yaptıklarını sorduğunda "Kız kardeşimize bir fahişe gibi mi davranmalıydı?"²²⁵ diye cevap verirler.

Bu hikâyeye bir kadının meraklı ve başına buyruk davranması durumunda ne gibi felaketlere sebep olabileceğinin ortaya konması açısından Ortaçağ boyunca anlatılagelmiştir. Öyle ki Jerome'dan (ö. 420) itibaren bu hikâyeye kadınları tehlikelerden kendilerini korumaları için uyarı maksadıyla aktarılmıştır. Genç kızlara evlerinde kalmaları ve dışarıda gezmemeleri salık verilmiştir. Sonraki yüzyıllarda da aynı şekilde bu yorumlar devam etmiş, bu hikâyeye bir kadın için dışarısının ne kadar tehlikeyle dolu olduğunu ifade etmede sık sık referans olarak kullanılmıştır. Hatta 1157 yılındaki Reims Konsili'nde Dina'nın başından geçen bu olay, rahibelerin manastırlarda sıkı koruma altında tutulması konusunu destekleyici bir şekilde gündeme gelmiştir.²²⁶ Tüm bu uyarıların ortak mesajıysa bu olayda Dina'nın suçlu olması, yaşananlardan onun sorumlu tutulmasıdır.

²²⁴Luther, "The Christian in Society III", s. 308-309.

²²⁵Yar. 34:1-31.

²²⁶Schroeder, "The Rape of Dinah: Luther's Interpretation of a Biblical Narrative", s. 775-80.

Luther ise bu hikâyeye Dina'nın babası Yakup'un açısından yaklaşır. Biricik kızının kirletilmesini ve onurunun zedelenmesini ve bu suçun da bir bey oğlu tarafından işlenmesini acımasızca bulur. Dina'yı ise küçük yaşta korumasız ve masum bir çocuk olarak kabul eder. Bu konuda suçu tamamen beyin oğluna atar; çocuk yaşta, henüz tecavüz nedir bilmeyen bir çocuğun ırzına geçmesi sebebiyle onu suçlar. Bu olayda Dina'nın tek bir suçu varsa onun da meraklılık olabileceğini söyler.²²⁷

Konuyla ilgili araştırma yapan yazarlar, Luther'in olayı bu şekilde yorumlamasına sebep olarak bu hikayeyi aynı yaşlardaki kızının ölümünden sonra verdiği bir vaazda anlattığını, dolayısıyla Dina gibi on iki yaşlarındaki kızını²²⁸ henüz gömmüş bir babanın, yarası kapanmamış acısı sebebiyle hikâyeye böyle yaklaştığını ifade etmektedirler.²²⁹ Luther'in yaşadığı acının etkisiyle bu cümleleri sarf edebileceği düşüncesi makul olmakla birlikte tarih boyunca azizlerin ve din adamlarının, hırsızın suçu hiç yokmuşçasına hep Dina'yı suçladıkları ve kadını korkutmak için bahane olarak kullandıkları bu hikâyeye farklı açılardan da yaklaşılarak tecavüzcünün suçuna vurgu yapması ve yaşananlardan babasının ve Dina'nın psikolojik açıdan nasıl etkilendiklerine dair tasavvurda bulunması önemlidir.

Luther'in kadınların hukuki hakları konusunda yapmaya çalıştığı değişikliklerden bir diğeri de mirasçı olamamaları konusunda dillendirdiği itirazdır. Vaazlarında verdiği bir örnekte, bir genç kızın ailesinden habersiz bir başkasıyla nişanlanmasından ve evlenmesinden bahseder. Daha sonra ailesinin bu konuda söz hakkı bulunmamasını eleştirir. Ona göre kızın ailesinin daha önce tanımadıkları bu kişiye hem kızlarını hem de miras haklarını vermek zorunda kalmalarını yanlış bulur; bu doğrultuda kadınların da mirasta hak sahibi olmaları gerektiğini iddia eder.²³⁰ Fakat o günün Saksonya yasaları gereği kadınlar kendi adlarına mirasçı olamamakta, muhakkak bir erkek vasi tarafından mallarının kontrol edilmesi gerekmektedir.

²²⁷ Martin Luther, "Lectures on Genesis: Chapters 31-37" **Luther's Works, Vol. 6**, Ed. J. J. Pelikan, H. C. Oswald & H. T. Lehmann, (Ge 34:3). Saint Louis: Concordia Publishing House, (1999, c1970).

²²⁸ Luther'in ölen kızıyla ilgili detaylar ileride anlatılacaktır.

²²⁹ Schroeder, "The Rape of Dinah: Luther's Interpretation of a Biblical Narrative, s. 781.

²³⁰ Luther, "The Christian in Society III", s. 269-270.

Luther bu arzusunu yaşadığı yıllarda gerçekleştirememiştir ama bir din adamı olarak kadınlara böyle bir hak verebilmeyi düşünmesi, bunu dile getirmesi bile o dönemde kendinden sonraki hukuki süreçlere etkisi bulunması açısından önemli bir adım olduğu ifade edilmelidir. Zira ileride kadına bakış konusunda Protestanlık dini üzerindeki bu etkisi devam edecektir.

Protestanlığın Katolik Kilisesi'ne kıyasla değiştirdiği bir başka husus ise nikâhtır. Çünkü Katolik Kilisesi'nde nikâh bir sakramenttir ve bu yüzden hiçbir şekilde bozulamaz. Taraflar arasında zina vuku bulduğunda dahi mahkeme zina yapan eşlerin yataklarını ve yemek masalarını ayırır, ama onlar kilisenin gözünde sonsuza dek evli oldukları için birbirlerinden tamamen ayrılıp bir başkasıyla evlenemezler. Aralarındaki her türlü ilişki bittiği halde yine de birbirleriyle yaşamak zorunda kalırlar. Bu imkânsız birlikteliği aşmak için çeşitli yollar aranmış ve sonuç olarak evliliklerin feshedilmesi olanağı bulunmuştur. Böylece boşanmaya gerek olmadan eşler ayrılabilir, çünkü evlilik daha başlangıçta sahih bir şekilde yapılmamıştır.²³¹ Boşanmanın mümkün olmadığı zamanlarda bulunan bu yöntemle insanlar, özellikle de erkekler evliliklerini bitirip bir başkasıyla kilise açısından da ayıplanmadan evlenebilmekteydiler. Oysaki kadınlar için durum o kadar kolay değildir. Yıllardır yaşanan hayatın yok sayılması insanları ruhen ve madden etkilemekte ve bu zaman içinde dünyaya gelen çocuklar varsa onların hayatı da daha bir zorlaşmaktadır.

Luther'e göre evlilik bir insan için en ideal durum olmakla birlikte bir sakrament değildir, bu sebeple boşanmak da mümkündür. Boşanmayı o da çok tercih edilebilir bir durum görmemekle birlikte gerektiğinde bunun kabul edilebileceğini belirtmektedir. Kaynak olarak da Matta'daki Mesih'in ifadelerini gösterir. Mesih zina edildiğinde boşama hakkı vermektedir ama hiç kimseye tekrar evlenemeyeceklerini söylememektedir.²³² Yine bir diğer kaynak olarak Pavlus'un

²³¹ Steven Ozment, **When Fathers Ruled: Family Life in Reformation Europe**, Cambridge: Harward University, 1983, s. 80.

²³² Ozment, **When Fathers Ruled**, s. 83.

konuyla ilgili sözlerini hatırlatır. Pavlus, bir kimsenin evlenmeden kendisini gûnahtan korumaya gücü yetmeyecekse evlenmesini söylemektedir.²³³

Luther, papanın kişinin boşanamaması ve eğer boşanırsa da başka kimseyle evlenememesi kararını Romalı paganların kanunlarına benzetir. Romalılar eğer bir kişi boşanırsa bu kişinin başka bir kimseyle evlenmesine izin vermemiş ve onu bekâr kalmaya zorlamışlardır.²³⁴ Hâlbuki Kitab-ı Mukaddes'te böyle bir emir yoktur. Fakat tüm bunlarla birlikte, Mesih'in "Tanrı'nın birleştirdiğini kimse ayırmasın"²³⁵ ifadesinden dolayı boşanmayı pek iyi görmemektedir. Hatta boşanmaktansa iki evliliği tercih ettiğini söylemiş ve bunu İngiltere Kralı VIII. Henry ve Hesse'li Philip'e tavsiye etmiştir. Katolik Kilisesi'nin uyguladığı evliliğin feshi konusunda Kitab-ı Mukaddes'e uygun olmayan manialarla yapılırsa bunu Tanrı'ya karşı bir ihanet şeklinde değerlendirmiştir. Fakat iktidarsızlık, kişinin hâlihazırda evli olması veya mutlak bekâret yemini etmesi gibi bazı durumlarda evliliğin feshinin gerekli görülebileceğini kabul etmiştir.²³⁶

Lutheran topraklarda zaman içinde boşanma ve tekrar evlenme kanuni açıdan geçerli olsa da bu uygulamanın halk içinde kabul görmesi uzun sürmüştür. Tarafların boşandıktan sonra en az bir yıl beklemesi ve sonra evlenmesi gerekli görülmüştür. Çünkü bir eş vefat ettikten sonra da geriye kalan aynı şekilde bir yıl beklemektedir. Fakat eşi vefat edip evlenen kişi halk arasında daha çabuk kabul görmesine rağmen boşandıktan sonra evlenen kişinin kabul görmesi daha uzun sürmüştür. Aynı şekilde boşanan kişi tekrar evlenmeye kalktığında bu kişilerin halka açık tören ve kutlama yapmaları da hoş görülmemiştir.²³⁷ Dolayısıyla her ne kadar kâğıt üzerinde yeni haklar gelmişse de yıllardır belli şekilde düşünmeye ve yaşamaya alışmış insanların zihinlerindeki dönüşüm kolay kolay gerçekleşmemiştir.

Luther'in boşanma konusunda getirdiği bu yeniliklerden en çok faydalanan kadınlar olmuştur. Çünkü Ortaçağ döneminde boşanma yasak olduğundan dolayı

²³³ 1Ko. 7:9.

²³⁴ Luther Martin, **Selections From His Writings**, s. 339.

²³⁵ Mat. 19:6.

²³⁶ Karen B. Westerfield Tucker, "Divorce" **The Encyclopedia of Protestantism Vol.2**, Ed. Hans J. Hillerbrand, Routledge, New York, 2004, s. 111.

²³⁷ Ozment, **When Fathers Ruled**, s. 88.

herhangi bir ihanet durumunda erkekler, kadınlara nazaran daha kolay kurtulabiliyorken, kadınlar cezalandırılmış ve halk arasında iffetsizlikle suçlanmıştır. Luther'in getirmiş olduğu bu uygulamalar, kadın-erkek ayırım yapılmaksızın herkes için geçerli sayılmıştır. Çünkü Ortaçağ'da zina çoğu zaman kadının suçu görülmüş, kadın her zaman birinci dereceden suçlanan kişi olmuştur. Hatta birçok bölgede erkek eğer karısını zina yaparken yakalamışsa onu öldürdüğünden dolayı mazur görülmüştür. Aynı şekilde Avrupalı hanedan eşleri de eğer zina durumunda yakalanırsa vatana ihanetten suçlanmış ve ceza olarak genellikle öldürülmüşlerdir.²³⁸

Luther'in boşanmaya sıcak bakmadığından daha önce bahsedilmişti. Fakat bazı şartlarda istenmeyen bu duruma izin vermiştir. Örneğin, iktidarsızlık, zina, firar ederek giden bir eş, kesin uyuşmazlık ya da eşlerden birinin evlilik görevlerini yerine getirmemesi gibi sorunlar varsa boşanma mümkündür. Eğer bu şartlar dâhilinde boşanma gerçekleşirse masum taraf tekrar evlenebilir.²³⁹ Bu sebeple bir kadın evlendiğinde kocası iktidarsızsa, kocasını boşayıp bir başkasıyla evlenme hakkına sahiptir. Çünkü Luther'e göre böylece bu kadın çocuk sahibi olabilir. Hatta adam kadını boşamaya razı gelmiyorsa bu kadının uzak bir bölgeye giderek bir başkasıyla evlenebileceğini söylemektedir.²⁴⁰ Bu son örnek istisnai bir durumdur. Bir kadının kocasından boşanmadan gidip başka bir şehirde evlenmesi ve orada çocuk sahibi olması Luther'in annelik üzerine vurgusunun bir sonucudur. Fakat bu uç örneğin halk arasında ne kadar karşılık bulduğu bilinmemektedir.²⁴¹

Luther'e göre boşanma üç sebeple gerçekleşebilir:

- a) Eşlerden birinin evlilik için fiziki ya da doğuştan eksikliği bulunması boşanma sebebidir.
- b) Zina boşanma için bir sebep teşkil etmektedir. Katolik Kilisesi'nin zina durumunda boşanmaya izin vermemesini ve papaların bu konuda sessiz

²³⁸ Peggy Saari & Aaron Saari, **Renaissance & Reformation Almanac Vol. 2**, Farmington Hills, Thomson Gale, 2002, s. 544

²³⁹ Karant-Nunn, Wiesner-Hanks, **Luther on Women**, s. 138.

²⁴⁰ Luther, **Selections From His Writings**, s. 337-8.

²⁴¹ Luther burada, kadının evli olmasına rağmen kocasını iktidarsızlığı sebebiyle terk edebileceğini söylemektedir. Zira Luther'e göre bu kişi kocası değil, sadece aynı evde yaşadığı bir erkektir. Bu sebeple de erkek onu boşamıyorsa onu terk edip bir başkasıyla evlenmesinde bir beis görmemektedir.

kalmasını eleştirir. Çünkü İsa Mesih'in eşlerden birinin zina etmesi durumunda boşanmaya izin verdiğini söyler.²⁴² Bu durumda masum tarafın tekrar evlenebileceğini de belirtir.

- c) Eşlerden birinin evlilik görevlerini yerine getirmemesi konusunda diğer kişi günaha düşmek zorunda kalacaksa eşini boşayabilir.

Bu üçüne ek olarak, eşler arasında evlilik görevlerini yerine getirme dışında bir sorun varsa, birbirleriyle geçinemiyorlarsa ayrılacaklarını belirtir. Ama böyle bir ayrılık gerçekleşirse o zaman Pavlus'un söylediği gibi ya birbirlerinden ayrılmamalılar; ayrılacaklarsa da ya tekrar birbirleriyle barışsınlar ya da bir daha kimseyle evlenmezler.²⁴³ Bunların dışında eğer bir kadın hastalık sebebiyle evlilik görevlerini yerine getiremiyorsa kocasının karısından ayrılıp başka bir eş almamasını, Tanrı'ya hizmet etmesini, eğer bu şekilde davranırsa Tanrı'nın ona yardım edeceğini söylemektedir.²⁴⁴

Luther evliliği yüceltirken evliliğin doğrudan hasmı gördüğü zina konusunda ağır eleştirilerde bulunur. Zina konusunda tarih boyunca bütün dinsel gelenekler ve idari yapılar sert cezalar vermiştir ama bunların çoğu ya işlememekte ya da cezanın içeriğini mahkûmun sosyal ve finansal durumu belirlemektedir. Ortaçağ'da zina tanımı, evli bir kadın ve evli olmayan bir erkek arasında meydana gelen bir ilişki şeklinde tarif edilirken, Luther evli bir erkeğin evli olmayan bir kadınla gireceği ilişkiyi de aynı şekilde zina tanımının içine dâhil eder.²⁴⁵ Her ne kadar onun niyeti büyük önem verdiği evlilik kurumunu korumaksa da yaptığı bu değişikliklerle daha önce mevzu bahis bile edilmeyen önemli bir konuda kadınların hakkını savunduğu ve bu suçun cezalandırılmasında her iki cinsi eşitlediği görülür.

2.2.3. Kadının Eğitim ve Din Hizmeti Sunma Hakkı

Katolik Kilisesi geleneğinde kadının dini hizmet verme hakkının bulunmadığından önceki bölümde bahsedilmiş ve bu durumun kaynağının Pavlus'un

²⁴² Mat. 19:9.

²⁴³ 1Ko. 7:11.

²⁴⁴ Luther, "The Christian in Society II", s. 30.

²⁴⁵ Luther, "The Christian in Society II", s. 32.

sözlerine dayandırıldığı ifade edilmişti. Luther de bu konuda görüşlerini Pavlus'tan almaktadır ve bu sebeple Protestanlıkta da kadının bu durumu pek değişmemiştir. Ancak Luther, istisnai durumlarla sınırlı tutsa da dini hizmet sunma hakkı konusunda belirli haklar tanıdığı için zaman içinde, kilisedeki konumunun değişmesinde ciddi bir etkisi olmuştur. Luther'in kadının kilise hizmeti ile ilgili düşüncelerine geçmeden önce onun kız çocuklarının eğitim görmesi ile ilgili ileri sürdüğü görüşleri incelenecektir.

Luther erkek çocukları kadar kız çocuklarının da okula gönderilmesi gerektiğini düşünmüş ve ailelere kızlarını da okula göndermelerini öğütlemiştir. XVI. yüzyıl Avrupası'nda kız çocuklarının okumaları pek yaygın değildir. Kızların ev işlerinde eğitilmeleri ve annelerine yardımcı olmaları daha uygun görülmektedir. Ama o, kızların günde bir saat de olsa eğitim almaları için aileleri uyarır. Devletin kendi hayrı için hem kızların hem erkeklerin en iyi okullarda eğitilmesi gerekliliğinin önemini ortaya koyar, zira eğitim görmüş kadın ve erkekler daha iyi çocuk yetiştirecekler ve daha iyi bir toplum oluşturacaklardır. Eğitimin kendisi amaç değildir ama eğitimle bireyler devlete ve kiliseye daha etkili hizmet edebileceklerdir. Erkekler evde ve toplum içinde, kadınlar da evlerinde daha iyi bir yönetici olacaklardır.²⁴⁶ Hıristiyan kadın için etkili bir ev hanımı olmak çok önemli bir fonksiyondur.

Luther'in kızlar için verilmesi gerektiğini düşündüğü eğitim basit düzeyde okuma-yazma ve dini metinlerle kısıtlı olsa da yine de kız çocuklarına verilen bu değer daha önce görülmuş bir durum değildir. Önceleri sadece rahibeyken yani yeminliyken aldıkları bu eğitimi artık her halükârda alabilmeye başlamışlardır. Kız çocuklarının eğitiminde Kutsal Kitap'ı anadilde okuyabilmeleri en büyük etkenlerden biri olarak söylenilebilir. Yine Ortaçağ'ın son dönemlerinde hümanizmin artan etkisiyle de kadınların okuryazarlığına verilen önem daha da belirginleşmiştir.

²⁴⁶ Carmen Luke, **Pedagogy, Printing and Protestantism: The Discourse on Childhood**, State University of New York Press, Albany, 1989, s. 122-123.

Bu eğitim erkeklere verilen eğitime nazaran çok kısıtlıdır²⁴⁷ ama yine de böyle bir durumun başlatılmasına sebep teşkil etmesi bakımından büyük önemi haizdir.

Kız çocuklarının eğitimi için getirdiği yenilikler bir yana Luther kadınların kilisede görevlendirilmeleri konusunda Katolik Kilisesi'nden pek farklı düşünmemiştir. Protestanlığın muhalefet ettiği temel bir alan olarak mutlak bekâret hayatını reddetmesi ve kadın-erkek herkes için manastırların kapatılması farklı yorumlamalara sebebiyet vermiştir. Bu yorumlardan ilki, manastırlara kız çocukları küçük yaşlarda kendi arzuları dışında zorla kapatılmalarından dolayı bunun bir özgürleştirme şeklinde kabul edildiğidir. Diğer taraftan bazıları bu görüşe katılmamış, aksine her ne kadar kadının aile içinde erkeklere kıyasla pek bir değeri bulunmasa da, kadınların manastırlarda eğitim görerek, ilerleme ve ruhani açıdan kendilerini geliştirmesinin önünü kesmiş ve onu tamamen eve kapatmış²⁴⁸ olarak yorumlamışlardır. Her iki tarafın iddiaları da kendi içinde haklı görünmekle birlikte bir de bu iki grubun dışında yaşadıkları manastırları bir okula dönüştüren kişiler vardır. Örneğin Quedlinburg Başrahibesi Anna von Stolberg, dokuz kilise ve erkekler için yapılan iki manastırı içine alan bir bölgeyi yönetmektedir. Lutheran teolojiyi benimsedikten sonra 1540'larda bütün rahiplerine yemin ettirmiş ve Fransisken manastırını kız ve erkek çocukları için bir ilkokula çevirmiştir. Stolberg'in manastırı bu konuda tek değildir. En az on dört manastır daha Lutheran öğretiyi benimsemiş, manastırını dönüştürmüş ve XIX. yüzyıla kadar varlıklarını sürdürmüştür. Günümüzde de birçoğu, evlenmemiş kadınlar için dini bir kurum olarak hizmet vermeye devam etmektedir.²⁴⁹

Reform yanlıları teoride bütün manastırları kapatmayı düşünseler de pratikte bu pek mümkün görünmemektedir. Luther bile bu durumun bir kargaşaya sebebiyet vereceğini fark etmiş, çoğu evlilik yaşını geçmiş bu kadar rahibenin toplumda ne yapabileceğiyle ilgili bir karara varamamıştır. Bu noktada Martin Luther ve Martin

²⁴⁷ Blaisdell, "Women in the Lutheran and Calvinist Movements", s. 21.

²⁴⁸ Amy E. Leonard, "Female Religious Orders", **A Companion to the Reformation World**, Ed by. R. Po-chia Hsia, Blackwell Publishing, 2004, s. 244.

²⁴⁹ Merry Wiesner-Hanks, "Women and Religious Change", **The Cambridge History of Christianity, Reform and Expansion 1500-1660**, Ed. by. R. Po-chia Hsia, New York, Cambridge University Press, 2007, s. 472.

Bucer evlenme kararı aldıklarında eski rahibeleri tercih etmişlerdir.²⁵⁰ Ancak birçok rahibe evsiz kalacağından manastırların çoğu sadece yeni rahibe adaylarının alımına kapatılmıştır. Yeni rahibeler gelmeyince de bir süre sonra manastırlar kendiliğinden kapanmak zorunda kalmıştır.

Luther'in "vaftiz olan tüm Hıristiyanlar'ın din görevlisi olabileceği" ilkesi, ilk başlarda teoride kalmış, pratiğe pek fazla yansımamış olsa da Protestanlığın kadınlar için cazip gelmesinin önemli bir sebebi olduğu bilinmektedir. Fakat bu ilkeye rağmen Luther'in kadınlarla ilgili düşünceleri çelişiktir. Zira her ne kadar papalık yetkilileri ile tartışırken kadınların Eski Ahit'te peygamber olarak görevlendirilmelerine işaret etse de kendi cemaati arasındaki tartışmalarda kadınların kilisede sessiz kalmaları gerektiği fikrini devam ettirir. Çünkü Tanrı Eski Ahit'te kadınlarla ilgili hükümleri vermiştir. Aynı şekilde Pavlus da mektuplarında kadınların kilisede sessiz olmaları ve erkeğe öğretmemeleri gerektiğini söylemiştir. Fakat bu yasaklara rağmen kadının istisnai olarak dört yerde vaizlik ve liderlik yapabileceğini de ifade etmiştir. Bu istisna durumlar kadının Protestan kilisesi içinde zamanla pastörlüğe kadar giden yolunu da açmıştır. Kadının vaizlik ya da liderlik edebilmesi için dört sebep şunlardır:

- a) Kadın bazen Tanrı tarafından erkekleri azarlamak maksadıyla özel bir yetenek ile seçilir.
- b) Dul ya da evlenmemiş olduğunda bu görevleri yerine getirebilir. Zira o zaman bir eş olarak yükümlü olduğu sorumlulukları bulunmaz.
- c) Erkekler tarafından bu görevler ona tavsiye edildiğinde ya da otoritesi ona bir erkek tarafından verildiğinde görevleri yerine getirebilir.
- d) Bulunduğu ortamda hiçbir erkek olmaması halinde ya da en azından görevi yerine getirebilecek nitelikte bir erkek bulunmaması durumunda kadın vaizlik ve liderlik görevlerini yerine getirme hakkına sahip olur.²⁵¹

²⁵⁰ Leonard, "Female Religious Orders", s. 247.

²⁵¹ Karant-Nunn, Wiesner-Hanks, **Luther on Women**, s. 58.

Luther'in seçenek olarak verdiği şıklardan da anlaşılacağı üzere kadına, erkek üzerinden, erkeğin olmadığı zamanlarda bu görevin verilmesini belirtmiştir. Fakat her şeye rağmen bu daha önce tanınmış bir imkân değildir.

Luther vaazlarında Kitab-ı Mukaddes'teki kadın peygamberlerden bahseder ve kadınların peygamber olabileceğini kabul ettiğini açıklar. Zira Yoel kitabında Tanrı "Bütün insanların üzerine Ruhum'u dökeceğim. Oğullarınız, kızlarınız peygamberlikte bulunacaklar. Yaşlılarınız düşler, gençleriniz görümler görecek."²⁵² buyurur. Bu ibareyi yorumlarken bütün insanların peygamber olabileceklerini sözlerine ekler ve Philip'in dört kızının Yeni Ahit'te peygamberlik ettiklerinden bahsedildiğine değinir.²⁵³ Ancak yine Yeni Ahit'teki hükme dayanarak kadınların peygamberlik yapabileceğini, fakat sadece birbirlerine Kutsal Kitap okuyabileceklerini söyler. Kilisede erkeklerin yanındaysa susmaları gerektiğini vurgular.²⁵⁴ Yani kadınlar kendi aralarında birtakım ibadetleri yapmaya ve ibadete liderlik etmeye yetkili olsalar da erkeklerin yanında sessiz kalmaları gerekmektedir. Erkeklerin bulunduğu yerlerde ancak yukarıda verilen istisnai şartlar altında liderlik yapabilirler. Sonuç itibariyle Luther, günümüzde Katolik Kilisesi'nde kadınlar hâlâ bir görev alma hakkına sahip değilken Protestanlarda kadınların kilise görevlerine aktif bir şekilde katılmalarına zemin hazırlamıştır.

2.3. Luther'in Evliliği ve Aile Hayatı

Luther'in Katolik Kilisesi'ne getirdiği en somut eleştirilerden birisi din adamlarının evlenebilmesi ve çocuk sahibi olabilmesidir. O tarihe kadar din adamlarının evlenmesi kilise emriyle yasak sayılmasına karşın Luther bu emrin hiçbir dini bağlayıcılığı olmadığını iddia etmiş, bilakis bu yasaklamanın Kutsal Kitap'a aykırı olduğunu belirtmiştir. Luther'in bu cevazından sonra 1520'li yılların başlarında reform hareketine taraftar birçok din adamı evlenerek inançlarının ve din adamı olma sıfatının evliliklerine bir halel getirmediğini göstermişlerdir.

²⁵² Yoe. 2:28.

²⁵³ Elç. 21:9.

²⁵⁴ Karant-Nunn, Wiesner-Hanks, **Luther on Women**, s. 61.

Reform taraftarı din adamları 1521 yılından itibaren evlenmeye başladıklarında Katolik Kilisesi yetkililerinden tepkiler alırlar. Fakat buna rağmen reformun bu en bariz eleştirisine destek vermeye devam ederler. Birçok din adamının bu yöndeki tercihinine rağmen Luther evlenmek için 1525 yılına kadar bekleyecektir. O senenin yazında eski bir rahibe olan Katharina von Bora ile dünya evine girdiğinde evliliğinin oluşturduğu tepkilerden bahsederken, evliliğinin babasını sevindirdiğini, kendisini inancına şahit kıldığını ve en önemlisi papayı ve şeytanı rahatsız ettiğini söylemiştir. Kendisinden önce evlenen Reform taraftarı din adamlarına rağmen onun evliliği çok fazla dikkat çekmiş, Katolik yorumcular tarafından hem kendisi hem eşi sözlü saldırılara maruz kalmıştır. Öyle ki en yakın arkadaşı Philip Melancthon bile bu evliliğe şaşırılmış ve onu tedbirsizlikle suçlamıştır.²⁵⁵ Fakat Luther tüm tepkilere ve eleştirilere aldırmayarak Katharina von Bora ile evlenmiş, bu evlilikten altı çocuk sahibi olmuş ve hayatı boyunca bir din adamının nasıl bir yaşantısı olacağı konusunda müntesiplerine örnek teşkil etmiştir.

2.3.1. Katharina von Bora

Reformasyon döneminin en önemli kadın figürlerinden birisi olan Katharina von Bora 29 Ocak 1499 yılında Leipzig yakınlarındaki Lippendorf'ta doğmuştur. Boras ya da Bore diye bilinen asil bir aileden gelmektedir. Çocukluğu hakkında pek bir bilgi bulunmamakla birlikte annesini altı yaşlarında kaybetmiş bilinmektedir. Annesinin ölümünden sonra babası tekrar evlenmiş ve küçük Katharina da Brehna'daki kız çocukları için eğitim veren Benedikten Manastırı'na gönderilmiştir. Dokuz ya da on yaşlarında bir teyzesi ve bir halasının da orada bulunduğu Nimbschen'deki Sistersiyen²⁵⁶ Manastırı'na geçiş yapar. On beş yaşına geldiğinde rahibe örtüsünü alır ve bir sene sonra rahibe adayı olur. Katharina, hayatının yaklaşık yirmi yılını manastırda geçirir ve orada disiplini, dini alışkanlıkları, ilahi söylemeyi, dua sanatını, Kitab-ı Mukaddes okumayı ve ayinlerde okumak amacıyla da

²⁵⁵ Parish, **Clerical Celibacy in the West: c.1100-1700**, s. 143.

²⁵⁶ Aziz Benedikt kurallarına dayalı Roma Katolik manastırı. Temeli 1098'e dayanmaktadır ve Fransa'da Cîteaux'da kurulmuştur. Kadınlar için olan bölümü ilk kez 1120 yılında kurulmuştur. Bkz. "Cistercians" L.J. Lekai, **New Catholic Encyclopedia, Second Edition**, Thomson-Gale, 2003, s. 744-746.

Latince'yi öğrenir. Öyle ki Latince okuma becerisi Luther'in Latince kaleme aldığı metinlerini okuyabilecek kadar iyidir.²⁵⁷

Katharina'nın hayatının ilk dönemi hakkındaki bilgiler kısıtlıdır ve kendisine ait bazı mektuplar dışında yazılı bir metin bırakmamıştır. Bu mektupların dışında Luther'in ona cevaben yazdığı mektuplar, sofrta konuşmaları ve birtakım tarihi bilgilere de rastlanmaktadır. Ama kendisini özel ve hikâyesini ayrıcalıklı kılan manastırdan ayrılmasından sonrası ve Hıristiyanlıktaki büyük bir etkiye sahip reform hareketinin liderinin karısı olmasıdır.

Günümüz Almanya sınırları içinde kalan Saksonya bölgesi o yıllarda ikiye bölünmüş ve iki ayrı kişi tarafından yönetilmektedir. Birinci kısmı Luther'in arkadaşı olan Bilge Frederick tarafından yönetilirken ikinci kısmı Luther'in düşmanı olan Dük George tarafından idare edilmektedir. Katharina ve arkadaşlarının kaldığı manastır Dük'ün tarafındadır ve Dük daha önce manastırdan rahibe kaçırmaya çalışan birini yakaladığında idam ettirmiştir.²⁵⁸ Fakat tüm bu risklere rağmen manastırdan ayrılmayı kafalarına koyan on iki rahibe arasında Katharina von Bora da vardır. 4 Nisan 1523'te, Paskalya haftasında bir cumartesi günü Luther'in düzenlediği planla bir tüccar ve meclis üyesi olan Leonard Koppe'nin yardımıyla Nimbschen'deki manastırdan kaçarlar. Yakalandığında sonu ölüm cezasına çarptırılacak bir suç işleyen tüccar Koppe, bir balıkçı arabasının arkasında on iki rahibeyi manastırdan dışarı çıkarır.

Hayatının yaklaşık yirmi yılını manastırda geçiren Katharina'nın manastırdan hangi düşüncelerle ayrıldığına dair kayıtlara geçmiş bir bilgi bulunmamaktadır. Bilinen tek şey, 1519'da Luther'in monastik hayat tarzı karşıtı yazılarının rahibelerin ellerine geçmesinin ardından manastırda bir huzursuzluk baş göstermesi ve bu düşüncelere katılan rahibelerin artık orada kalmak istememeleridir. Fakat tüm bunlara rağmen Katharina manastır yaşantısı hakkında kötü hiçbir söz söylememiştir.²⁵⁹ Manastırdan kaçan on iki rahibenin üçünü aileleri geri almış kalan

²⁵⁷ Kirsi Stjerna, **Women and the Reformation**, Blackwell Publishing, 2009, s. 53.

²⁵⁸ Roland H. Bainton, **Women of the Reformation in Germany and Italy**, Boston, Beacon Press, 1974, s. 23.

²⁵⁹ Stjerna, **Women and the Reformation**, s. 54.

dokuz rahibe ise Luther'in sorumluluğunda Wittenberg şehrine getirilmişlerdir. Eski rahibelerin geldikleri bu şehirde evlenmekten başka çareleri yoktur ve çoğunun evliliği daha önceden ayarlanmıştır. Aralarında elli bir yaşındaki Margrathe von Staupitz da, Grimma'daki bir okulda öğretici²⁶⁰ olarak iş bulur. Geriye kalan tek kişi Katharina von Bora'dır.

Katharina, Wittenberg'e geldikten sonra Rönesans ressamı Lukas Cranach'ın evinde bir süre kalır. İki aile arasında daha sonraları vaftiz ebeveynliğin de paylaşılacağı büyük bir dostluk oluşacaktır. Bu evde Katharina, Cranach'ın karısından büyük bir evin nasıl idare edilebileceğiyle ilgili tecrübeler edinir. Danimarka kralı II. Christian da Wittenberg'e geldiğinde Cranach'ın evinde kalır ve bu sırada Katharina'ya altın bir yüzük hediye eder.²⁶¹ Bu yüzük daha sonra Katharina'nın düğün yüzüğü olacaktır.

Katharina'nın Luther'le evlenmeden önceki hayatı anlatılırken kaynaklarda bahsedilen bir diğer bilgi de Philip Melanchthon'ın öğrencisi Hieronymus Baumgartner ile yaşadığı gönül ilişkisidir. Aristokrat ve zengin bir ailenin oğlu olan Baumgartner'in ebeveyni, yaş itibarıyla büyük gördükleri eski bir rahibe olan Katharina'yı oğullarıyla evlendirmek istemezler ve oğullarını geri çağırırlar. Luther 1524'te Baumgartner'a bir mektup yazarak Katharina'nın onu beklediğini ve kendisinin de evlendiklerini görmekten mutlu olacağını belirtir ama Baumgartner başka birisiyle nişanlanmıştır. Daha sonra Luther tarafından kendisine önerilen bir başka aday Kaspar Glatz'ı da Katharina kabul etmemiş ve Luther ya da onun arkadaşı olan Nikolaus von Amsdorf eğer evlilik teklifinde bulunurlarsa "hayır" demeyeceğini belirtmiştir.²⁶² Fakat Luther evlenmeyi düşünmemektedir ve bunu 1524 yılında arkadaşı George Spalatin'e yazdığı mektupta da belirtmiştir. Kendisi evlilikle ilgili yapılan tavsiyelere uyamayacağını belirtirken, mazeret olarak her an bir heretik olarak öldürülme ihtimalini öne sürer. Ancak önceleri Doksan Beş Tezine

²⁶⁰ Martin Treu, "Katharina von Bora, the Woman at Luther's Side", **Lutheran Quarterly** 13(2): s. 157-78, 1999, s. 160.

²⁶¹ Treu, "Katharina von Bora", s. 161.

²⁶² Jeanette C. Smith, "Katharina von Bora Through Five Centuries: A Histography, **The Sixteenth Century Journal**, Vol. 30, No. 3 (Autumn, 1999) pp.745-774, s. 748; Martin Treu, "Katharina von Bora, the Woman at Luther's Side", **Lutheran Quarterly** 13(2): pp. 157-178, 1999, s. 161; Kirsi Stjerna, **Women and the Reformation**, Blackwell Publishing, 2009, s. 55.

karşı olan Mainz Başpiskoposu'nun evlenme niyetini duyunca, kendi evliliğinin reforma yakınlık duyan insanları cesaretlendireceğini düşünerek evlenmeye karar verir. Bu kararı aldıktan sonra önce ailesine danışır. Manastıra kapanıp soyunu sürdürmeyeceğinden dolayı çok mustarip olan babası bu karara çok sevinir. 1525'te, Köylü Savaşı'nın olduğu sene 13 Haziran tarihinde 42 yaşındaki Luther 26 yaşındaki Katharina von Bora ile dört kişinin şahit olarak katıldığı küçük bir törenle dünya evine girer. İki hafta sonra 27 Haziran'da halk arasında Luther'in anne ve babasının da katıldığı büyük bir kutlama yapılır.²⁶³

Luther'in ölümüne kadar yirmi bir sene evli kalan çiftin üç erkek, üç de kız çocukları olur. Lutherler'in evlilik yaşantıları bir sonraki başlıkta detaylı bir şekilde inceleneceği için bu bölümün kalan kısmında Katharina'nın kocası öldükten sonra yaşadığı son altı senesinden bahsedilecektir.

1546 yılında Martin Luther, Eisleben'de hayata gözlerini kapadığında eşi Katharina çocuklarının geçimi ve eğitimiyle ilgilenme görevini üstlenir. Saksonya Elektörü her ne kadar ona yardımcı olmaya çalışsa da aynı dönemlerde başlayan Schmalkald Savaşı'ndan dolayı pek fazla bir şey yapamaz. Katharina kendilerine düğünde hediye edilen eski manastır binası Black Cloister'ın idaresini devam ettirmek ister. Bu konuda Philip Melanchthon'dan yardım almayı düşünür. Kocasının ölümünden sonra o zamanki Saksonya yasaları gereğince bir erkek vasisi olması gerekmektedir ve Melanchthon bu göreve atanır. Evliliklerini ilk başlarda onaylamamış ve Katharina ile önceleri anlaşmamış olsa da Martin Luther'in yakın arkadaşı ve Reformun öncülerinden Philip Melanchthon elinden geldiğince ona yardım etmeye çalışmıştır. Fakat Katharina savaş dolayısıyla iflasın eşiğine gelmiştir ve o esnada değişen yeni Elektör de Katharina'ya ve ailesine yıllardır yapılan yardımı kesmiştir. Mücadeleci bir kişiliğe sahip Katharina ise pes etmemiş ve kimseye muhtaç olmadan yaşamak için gayret etmiştir. Ancak yine de savaşın yıkıcı etkileriyle birlikte son dönemlerinde ciddi maddi sıkıntılar yaşar. 1552 yılında Wittenberg'te veba salgını baş gösterince Torgau'ya gitmek üzere yola çıkar. Yolda arabadan düşen Katharina sırtını incitir ve hastalanır. 20 Aralık 1552 yılında 53

²⁶³ Bainton, **Women of the Reformation**, s. 26-27.

yaşında vefat eder. Cenazesine kocasının birçok arkadaşı ve sevenleri katılır.²⁶⁴ Katharina von Bora'nın mezarı Torgau'da Saint Mary Şehir Kilisesi'ndedir ve kilisenin dış duvarına resminin kabartması yapılmıştır.²⁶⁵

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Katharina von Bora'ya ait olup günümüze kadar gelen tek yazılı belgeler, elimizde az bir yekûnu oluşturan mektuplarıdır. Bu mektuplar, genellikle maddi açıdan temin etmek istediği şeylere dair, ilgili kişilere yazılmışlardır. Aralarında en önemli kabul edebileceğimiz, Katharina'nın elyazısıyla yazılmış ve korunarak günümüze kadar ulaşan, Luther'in ölümünden sonra onun kız kardeşine yazdığı mektuptur. Bu mektupta eşinin ölümünden duyduğu üzüntüsünü bildiren Katharina duygularını şöyle ifade etmektedir: “Acımın ne kadar büyük olduğunu ve neler hissettiğimi hiç kimseye diyemiyorum. Ne yiyebiliyorum ne içebiliyorum ne de uyuyabiliyorum. Bu sevgili ve kıymetli adamı Tanrı benden, sadece benden değil tüm dünyadan aldığında ne kadar kötü hissettiğimi ifade edemem. Kendi prensliğime ya da imparatorluğuma sahip olsam ve onu kaybetsem bu kadar üzülmezdim.”²⁶⁶

Katharina von Bora reformun en meşhur kadınlarından birisi olmakla birlikte her zaman eşinin yanındaki en büyük destekçisi olmuş ve kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla ev işleriyle meşgul olmakla, çocuk yetiştirmekle yetinmeyi tercih etmiştir. Kendi döneminde etkin bir şekilde faaliyet gösteren başka kadınlar olmasına ve eğitim bakımından onlardan pek bir aşağı yanı bulunmamasına rağmen Katolik dünyasının bütün gözleri üzerlerine çevriliyken ve evlilikleri birileri tarafından en başından beri lanetlenirken bu tarz faaliyetlerden uzak durmuş, evinde çocuklarının başında bir anne, kocasının yanında bir eş olmuş ve böylece Protestan aile yapısı içinde annenin ev içindeki hâkim ve belirleyici konumunu da ortaya koymuştur.

2.3.2. Evlilik Yaşantılarına Dair Bilgiler ve Karşılaştıkları Tepkiler

Biri rahip, diğeri rahibe olan Martin Luther ve Katharina von Bora 1525 yılında evlendikleri zaman hem reform taraftarlarından hem de Katolik Kilisesi din

²⁶⁴ Treau, “Katharina von Bora”, s. 173-74.

²⁶⁵ Bkz. Ek 5, s. 151.

²⁶⁶ Smith, “Katharina von Bora Through Five Centuries”, s. 772.

adamlarından yoğun eleştiriler almışlardır. Bu eleştiriler farklı sebeplere dayanmaktadır. Reform taraftarlarından Luther'in yakın arkadaşı Philip Melancthon, Köylü Savaşı'nın olduğu sırada evlenmesine tepki göstermiştir. Alman topraklarında devam eden ve Luther'in ilgilenmesi gerektiğini düşündüğü savaşa böyle kayıtsız kalmasını ve eski bir rahibe ile evlenip bir köşeye çekilmesini eleştirmiştir. Bu eleştirilerinde Katharina için de pek iyi sözler sarfetmemiştir. Katharina'yı "sinsi" olarak nitelemiş ve Luther'i baştan çıkardığını iddia etmiştir. Ayrıca Luther'in evlenme kararını kendisi dâhil yakın arkadaşlarına bildirmeden almasından da şikâyet etmiştir.²⁶⁷ Melancthon, Luther çifti ile alakalı ilk başlarda bu fikirde olmasına rağmen onlarla görüşmeyi kesmemiş aksine Lutheran teolojinin gelişmesinde ve yerleşmesinde büyük katkılar sağlamıştır. Katharina ile de daha önce belirtildiği gibi arası düzelmiş ve Luther'in ölümünden sonra ailenin vasiliğini o üstlenmiştir.

Luther çiftini eleştiren Katolik Kilisesi ise bu evliliğe çok farklı açıdan yaklaşmış, her ikisi de yemin etmiş kilise görevlisi bu insanların yeminlerini çiğnemelerini meşru bulmamıştır. Zira Augustinyen manastırına mensup Martin Luther ile Sistersiyen manastırına mensup Katharina'nın birliktelikleri sadece zina olarak değil, Katolik Kilisesi geleneklerine göre Mesih'te kardeş olmaları sebebiyle ensest kabul edilmiştir. Çünkü onlara göre edilen bu yeminlerin geri dönüşü yoktur ve Luther ile Katharina manevi açıdan kardeş²⁶⁸ olduğundan, kardeş kişilerin cinsel birliktelikleri nasıl ensest addediliyorsa onların ilişkileri de aynı şekilde nitelenmiştir.

Bu evliliği ünlü hümanist Erasmus dâhil birçok kişi eleştirmekle birlikte en ağır eleştiriyi bir başka ünlü hümanist Thomas More yapmıştır. Thomas More Wittenberg'te yapılan bu evliliğin günah ve ensestten başka bir şey olmadığını belirtmiş ve bu konuda zehir zemberek yazılar yazmıştır. Katolik Kilisesi'ne bağlı ve Protestanlık karşıtı olan More, evlenmesinden önce de zaten reformist görüşleri sebebiyle Luther'e tepkiler göstermiş olmakla birlikte bu evlilik vesilesiyle onu eleştirebileceği daha somut bir alan bulmuştur. Ona göre Lutheran program, ahlâki

²⁶⁷ Thomas A. Fudge, "Incest and Lust in Luther's Marriage: Theology and Morality in Reformation Polemics", *Sixteenth Century Journal*, Vol. 34, no:2, 2003, s. 333.

²⁶⁸ Fudge, "Incest and Lust in Luther's Marriage", s. 323.

bir bozulma ve erdemın yok sayılmasından başka bir şey değildir. Rahip bir adamın evlenmek için rahiplikten vazgeçmesi bile ahlâki bir sorunken hem evlenip hem de rahip olarak görevine devam etmesi göz yumulabilecek bir durum değildir. Martin Luther’i zevke düşkünlükle, karısı Katharina’yı da fahişelikle suçlayan More’un bu iddiaları XVI. yüzyılda çizilen görsellere de yansımıştır. Tanrı’ya edilen yeminler bozulmazdır ve bu yeminlerin bozulması ölümcül bir günahdır. Üstüne üstlük keşişlerin ve rahibelerin cinsel birlikteliklerini Babil fahişeliğinin fiziki göstergesi olarak kabul etmektedir ve Luther böyle bir şeyi hem kendisi yapmış hem de takipçilerine tavsiye ederek onları da cesaretlendirmiştir. Bütün bunlar sadece ahlâki bir sorun olmaktan öte teolojik bir sorundur; More’a göre kötü teoloji ahlâksız davranışlara yol açmaktadır. Martin Luther, More’un bu ağır eleştirileri karşısında sessiz kalmakla yetinmiş, kişisel olarak cevap vermeye bile kalkışmamıştır. Mutlak bekâret yemini ile eleştirilerine gelince, Luther zaten bu yeminlerin bağlayıcı olduğunu düşünmemektedir.²⁶⁹ More 1535 yılında ülkesi İngiltere’de krala karşı işlediği düşünülen suçlardan dolayı idam edilir. Luther’e sofrta sohbetlerinde More’un idamının İncil sebebiyle olup olmadığı sorulduğunda, bunu kabul etmemiş, aksine onun İncil karşıtı büyük bir tiran olduğunu, İncil’i yayan kişilerin kanlarını döktüğünü ve bu kişilere akıl almaz aletlerle cellat gibi işkence ettiğini söylemiştir. Ardından krala da saldırdığını ve böylece de canıyla yaptıklarının bedelini ödediğini belirtmiştir.²⁷⁰

Luther’in eleştirilere karşılık vermek maksadıyla evliliğın önemi ile ilgili söyledikleri Ortaçağ ortamında kadına bir eş olması bakımından değer verdiğinin kanıtı olarak yorumlanabilir. Bunları kendi teolojisini yüceltmek maksadıyla yapıp yapmadığı tartışması ayrı bir konu olmakla birlikte yine de kadına bir değer verdiğini ve bunu da dini metinlere dayandırarak yaptığı yadsınamaz bir gerçektir. Luther’e göre dini maksatla bile olsa kadını, evliliği ve cinsel ilişkiyi küçük görmek ahlâki bakımdan bir ayıptır. Çünkü teolojik olarak bu meseleler Tanrı’nın sözü ile oluşturulmuştur. Tanrı’nın sözünü kabul etmek ve Tanrı’nın işine katılmak inancın bir gereği, doğruluğın mührü ve İncil’in ebediliğine şahit olmaktır. Evlilik Tanrı’nın

²⁶⁹ Fudge, “Incest and Lust in Luther’s Marriage”, s. 338-344.

²⁷⁰ Martin Luther, **Luther’ Works, Vol. 54**, “Table Talk”, Ed. J. J. Pelikan, H. C. Oswald & H. T. Lehmann, Philadelphia: Fortress Pres, (1999, c1967) s, 288.

sözüne şahit olmaktır, cinsel ilişki de Tanrı'nın işidir.²⁷¹ Dolayısıyla Katolik Kilisesi'nin bu konulara yasak, günah bağlamında yaklaşması Luther'e göre anlamsız, hatta isyankârca bir tutumdur.

Martin Luther ve Katharina von Bora'nın evliklerinin oluşturduğu tepkiler bir yana, onların bir aile olarak hayatları incelendiğinde kanaatimizce en önemli fark daha önce de ifade ettiğimiz gibi Luther'in teolojisinde kadınlarla ilgili keskin, sert dilin, evlendikten ve özellikle baba olduktan sonra daha ılımlı, daha anlayışlı bir şekle bürünmesidir. Bu dönüşümü daha net görebilmek için kısaca evlilik hayatlarının nasıl olduğu meselesi üzerinde durulacaktır.

Hatırlanacağı üzere Luther aslında, heretik olarak öldürülme ihtimali sebebiyle ilk başlarda evlenmeyi düşünmemekle birlikte daha sonra evlenme kararı almış ve Nimbschen'den kendi aracılığıyla kaçan rahibelerden sonuncusu ve hâlâ evlenmemiş tek kişi olan Katharina von Bora ile evlenmeye karar vermişti. Katharina ile evlenmesi, duygusal sebeplerden çok pratik gerekçelere dayanmaktadır. Nitekim kendisi de ilerleyen yıllarda bunu itiraf edecek ama sonrasında karısından ne kadar memnun olduğunu şu sözlerle ifade edecektir: “Eğer Katieme bir şey olsa bana bir kraliçe bile teklif etseler başka bir kadınla evlenmem.”²⁷²

Luther ve Katharina evlendikten sonra Wittenberg'te, daha önceleri Augustinyen manastırı olarak kullanılan Black Cloister'da yaşarlar. Luther 1512 yılında bir keşiş olarak bu manastırda kalmıştır. Evlendikten sonra Saksonya Elektörü kullanım hakkını yeni evlilere vermiş ve 1535 yılında resmi açıdan mülkiyetini de onlara devretmiştir.²⁷³ Büyük bir bina olan bu manastırda Lutherler kendi çekirdek ailesi dışında akrabadan birçok kişiyi de misafir etmelerine rağmen yine de boş kalan oda fazla olunca, bu odalarda pansiyoner olarak başkalarını misafir etmişlerdir. Bu dönemde akşam yemeğinden sonra yapılan sofrta sohbetlerinde evlerinde kalan birçok kişi Luther'in oradaki konuşmalarını kaydetmiş ve yıllar sonra sofrta sohbetleri şeklinde ciltlerce bilgiler ortaya çıkmıştır.

²⁷¹ Fudge, “Incest and Lust in Luther's Marriage”, s. 344.

²⁷² Bainton, **Women of the Reformation**, s. 26.

²⁷³ Albrecht Classen & Tanya Amber Settle, “Women in Martin Luther's Life and Theology”, **German Studies Reviews**, vol.14, no.2, 1991, s. 245.

Daha önce de ifade edildiği şekliyle Luther Pavlus'un görüşlerini benimsemiş ve onun kadınlarla ilgili görüşlerini de teolojisinde dillendirmiştir. Fakat buna rağmen evlendikten sonra düşüncelerinin değiştiği aile hayatı incelendiğinde daha net bir biçimde görülmektedir. Zira Luther ev içindeki işlerde Katharina'ya riayet edecek, onun sorumluluğu almasına saygı gösterecek, hatta kendisine müdahale etmesine izin verecektir. Örneğin bir seferinde Luther bir arkadaşının düğününe gitmek istediğinde, Katharina gideceği yolun güvenli olmadığını söylemiş, o yol üzerinde çapulcu köylülerin olabileceğini ve bu sebeple de gitmemesi gerektiğini belirtmiş, bunun üzerine Luther de onun sözüne itibar etmiş ve gitmekten vazgeçmiştir.²⁷⁴ Sadece sözünü dinlemekle kalmamış, onun zekâsına ve becerisine güvenerek evin finansal işlerini de ona devretmiştir. Bunda en büyük etken karısının detaylı mali işleri başarıyla yerine getirmesi ve diğer ailelerdeki gibi kocanın yapması gereken birçok işi azaltarak onun kalan vaktini reformasyon düşüncesi ve teolojisine adanmasını sağlamasıdır.

Yalnızca maddi işlerde değil dini konular üzerine tartışırken bile Katharina'nın aktif bir şekilde bu tartışmalara katıldığı görülmektedir. Öyle ki düşünceleri kocasının söyledikleriyle çelişkili olsa bile fikrini ifade etmekten geri durmadığı kaynaklarda belirtilmiştir. İlk başlarda aralarında herhangi bir etkileşim yaşanmadan evlenmelerine rağmen ilerleyen zamanlarda Katharina, Luther'in hayatında en önemli insan ve onu etkileyen yegâne kadın olmuştur. Katharina'nın zekâsı, kabiliyeti, kendini kocasına ve çocuklarına adanması, Luther'in kadınlarla ilgili görüşlerinde de kendine ters düşecek kadar değişiklik yapmasına sebep olmuştur. Zira bir kaynakta da ifade edildiği gibi Katharina'yla kurduğu ilişki ve onu yakında tanınmasıyla birlikte Luther'in gözünde bütün kadınların yeri değişmiş ve saygın bir konuma yükselmiştir. Çağdaşları Katharina'nın dominant²⁷⁵ bir karaktere sahip olduğunu söylese de reformun en zorlu ve karmaşık döneminde, evini çekip çevirmiş, bu arada altı çocuk büyütmüş, onların eğitimleri ve gelişimleriyle yakından ilgilenmiş ve eşinin gözü arkada kalmadan kendi işleriyle uğraşmasına zemin hazırlamıştır. Her ne kadar kendisi aktif bir şekilde reforma katılmamış, arkasında

²⁷⁴ Bainton, **Women of the Reformation**, s. 29.

²⁷⁵ Classen & Settle, "Women in Martin Luther's Life and Theology", s. 247.

herhangi bir yazı bırakmamış görünse de, Martin Luther'in geride ciltlerce kitap bırakmasında en büyük desteği sağlayan kişi olduğu görülmektedir.

2.3.3. Luther Çiftinin Çocuklarıyla İlişkisi

Kilisenin baskısı ve dogmatik öğretilerin zihinleri çepeçevre sardığı Ortaçağ'da deccale ilişkin rivayetler ve hikâyeler fazlasıyla bulunmaktadır. Hikâyelerden en meşhuruysa deccalin büyük bir hatanın sonucu olarak dünyaya geleceğine inanılmasıdır. Böyle bir beklentiye sahip insanlarda Kilise tarihi içinde hiç görülmemiş bir olay, bir rahiple eski bir rahibenin evlenmesi gerçekleştiğinde, insanlar bu birliktelikten doğacak çocuğun deccal olmaya aday kişi olacağını düşünmekte gecikmemişlerdir. Tanrı'ya verdikleri sözleri bozmuş ve bundan da tövbekâr olmak yerine hâlâ insanların içinde yaşayıp bunun normal bir şey olduğunu savunan ve herkese tavsiye eden bu çiftin ilk çocuğu büyük bir merakla beklenmektedir. Öyle farklı düşünceler ortaya çıkmıştır ki bazıları bu çocuğun iki başlı canavar şeklinde doğacağına bile inanmışlardır.²⁷⁶ Evlendiklerinden yaklaşık bir yıl sonra Luther, ilk çocukları Hans'ın sağlıklı bir şekilde doğduğunu arkadaşlarına haber verdiğinde herkes rahat bir nefes alır.

Luther için evliliğin başlıca ve en önemli amacının Tanrı'nın "Verimli olun ve çoğalın" emrine uyarak çocuk sahibi olmak olduğundan daha önce bahsedilmişti. Vaazlarında bu konu üzerinde ısrarla durur ve sadece çocuk doğurmanın yetmeyeceğini zira kâfirlerin de çocuk doğurduğunu belirtir. Ebeveynlerinin, çocuklarını iyi bir Hıristiyan olması, Tanrı'ya hizmet etmesi, kendisini onurlandırması için iyi bir şekilde yetiştirmesi gerektiğini ve onlardan başka bir şey beklememelerini salık verir. Fakat mevcut durumun hiç de öyle olmadığını belirterek insanların ya mirasçı bırakmak istedikleri ya da kendi zevkleri için çocuk sahibi olduklarından söz eder. Hâlbuki Luther'e göre evli insanlar çocuk sahibi olmaktan daha faydalı bir iş yapamayacaklarını bilmelidirler. Hem Tanrı, hem Hıristiyanlık, hem de bütün dünya için çocuklarını güzel yetiştirse, bu onları doğrudan cennete ulaştıracaktır.²⁷⁷

²⁷⁶ Fudge, "Incest and Lust Luther's Marriage", s. 337.

²⁷⁷ Karant-Nunn, Wiesner-Hanks, **Luther on Women**, s. 91.

Luther vaazlarında evliliği övüp tavsiye ettikten sonra kendisi de evlenerek sadece sözlü bir şekilde değil, fiili olarak da takipçilerine yol göstericilik yaptığı gibi çocuk konusundaki vaazlarında ve söylevlerinde anlattığı üzere kendisi de eşi Katharina von Bora ile birlikte altı çocuk sahibi olmuştur. Ayrıca Luther'in Katolik Kilisesi'nin rahiplere uyguladığı yasağa daha başından beri karşı çıktığı ve bunun aksine en iyi ebeveynlik örneğini havari, piskopos ve rahip anne babaların sergileyebileceğini belirttiği bilinmektedir.²⁷⁸ Zira onlar çocuklarını Kutsal Kitap'a göre eğitecek ve Kutsal Kitap'ı bilmeyen halka göre çok daha iyi Hıristiyan bireylerin yetiştirilmesine vesile olacaklardır.

Luther ve Katharina'nın ilk çocuğu Hans, 7 Haziran 1526'da doğmuştur. İlk çocuğuna, kendisinin evlenmesini ve soyunu sürdürmesini yıllarca bekleyen babasının adını koymuştur. Hans doğduktan yaklaşık bir yıl sonra, Luther arkadaşına yazdığı bir mektupta oğlunun onu selamladığını, dişlerinin çıktığını ve neşeye herkesi azarladığını anlatır. Mektubunun sonundaysa Katolik Kilisesi'ni ve papayı eleştirmekten geri durmaz ve şöyle söyler: "Papa için değersiz olan bu şeyler (çocuklar) evliliğin meyvesi ve neşesidir."²⁷⁹

Oğlundan sonra 10 Aralık 1527'de dünyaya gelen ikinci çocuğu Elizabeth bir yıldan az yaşar. Evladının ölümünden sonra arkadaşına yazdığı bir mektupta kızı için duyduğu üzüntüsünü aktarır. Bir ebeveynin kalbinin çocuğu için bu kadar üzüleceğini düşünmemiştir. Üçüncü çocuğu bir diğer kızı Magdalena 4 Mayıs 1529'da doğar. Yakın arkadaşı Amsdorf'a yazdığı mektubunda kızı için, Tanrı'nın Katharina'ya ve kendisine bir küçük kız daha lütfettiğini haber verir ve Amsdorf'dan kızını vaftiz etmesini ister. Vaftiz etmesini isterken takındığı üslup ilginçtir: "Senden bu küçük kâfiri Kutsal Sakramentle vaftiz etmeni istirham ediyorum." Zira bir bebek de olsa asli günahla doğmuş kızı bu günahtan arınmadıkça kâfir hükmündedir. Lutherler'in 9 Kasım 1531'de doğan dördüncü çocukları erkektir ve babasının isminden sonra Martin Luther, küçük oğluna kendi adını verir. Küçük Martin Luther Jr.'ın annesinden süt emmesini seyreden Luther, yine yazdığı bir mektupta oğlundan bahsederken Katolik Kilisesi yetkilileri de eleştirilerinden nasibini alacaktır. Papanın,

²⁷⁸ Karant-Nunn, Wiesner-Hanks, **Luther on Women**, s. 108.

²⁷⁹ Bainton, **Women of the Reformation**, s. 34.

piskoposun, Dük George'un, Ferdinand'ın, oğlunun düşmanları olduğunu ama tüm bunlara rağmen kaygısızca annesinden süt emen küçük çocuğu hayranlıkla izlediğini yazar. Beşinci çocuğu yine bir erkektir ve babasının adını, kendi adını verdikten sonra sıra Havari Pavlus'a gelmiştir. 29 Temmuz 1533'de doğan oğlunun adını Paul koyar. Luther bir arkadaşına yazdığı mektubunda bu oğlu ile ilgili olarak, onu vaftiz etmeye çağırır. Yine asli günaha atfen kullandığı ifadesinde “Hıristiyan kilisesinin bir üyesi olması için umarım oğlumu Kutsal Sakrament vaftizle eski doğum Âdem'den yeni doğum Mesih'e getirmemize yardım edersin. Belki de Tanrı bu çocuğu Papa'nın ve Türk'ün düşmanı yapar.” der. Vaftiz edilmeden fazla beklemesini istemez, bu sebeple arkadaşından küçük oğlu daha fazla kâfir kalmasın diye onu akşam duasından sonra Hıristiyan topluluğunun bir üyesi yapmasını rica eder. Altıncı ve son çocuğu Margareta 17 Aralık 1534 yılında doğar. Ona da kendi annesinin adını verir. Sesinin çok güzel olduğu söylenen bu kızıyla birlikte, müzik akşamlarında şarkı söylediklerinden²⁸⁰ bahsettiği kaynaklarda yazılıdır.

Mevcut kaynaklarda Martin Luther'in kendi ailesiyle, özellikle de annesiyle ilişkisinin sorunlu olduğu ifade edilmesine rağmen, kendisi çocuklarıyla yakın ilişkiler kurmuş, onlara şefkatle yaklaşan, düşünceli bir baba olmuş görünmektedir. Annesinin onu küçükken sadece bir ceviz çaldığı için sert bir şekilde dövdüğü²⁸¹ birçok kaynakta belirtilmesine rağmen Luther, ailesinin uyguladığı bu ağır disiplini kendisine olan derin kaygılarına ve sevgilerine yormuş ve onlara karşı hiçbir kötü ifade kullanmamış, düğününe çağırıp çocuklarına isimlerini vermiştir. Küçüklüğünde yaşadığı şiddet, onu şiddeti benimseyen biri haline getirmemiştir ama vaazlarında ebeveynliğin öneminden bahsederken çocuk eğitimindeki gevşekliği ve eğitimdeki hatalı metotları eleştirmekten de geri durmamıştır.²⁸² Din eğitimi mevzubahis olunca daha sıkı ama şiddete de başvurmadan bir eğitim metodu geliştirilmesi gerektiğini savunur. Din eğitimi konusunda o kadar kararlıdır ki on emri ve İncil'i öğretebilecek yetkinlikte olmayan hiç kimsenin baba olmaması gerektiğini iddia eder. Zira bir baba evladına öğretebilmek için bunları iyi bilmelidir. Ancak bu sayede inançlı, bilinçli,

²⁸⁰ Bainton, **Women of the Reformation**, s. 34-36

²⁸¹ Ian D. K. Siggins, “Luther's Mother Margarethe”, **The Harvard Theological Review**, Vol. 78, S. 1/2, 1978, s. 125.

²⁸² Luke, **Pedagogy, Printing and Protestantism**, s. 88.

gerçek Hıristiyanlar olarak çocuklarını yetiştirebilirler. Eğitim konusundaki kıstaslarına rağmen Luther, evlenen birçok kişinin Rabbin Duasını bile bilmekten aciz²⁸³ olduğunu söyleyerek böyle kişilerin nasıl babalar olacağına kuşkuyla yaklaştığı ifade eder.

Luther vaazlarında sadece din eğitiminde değil, çocukların ufak yaşlardan itibaren yetiştirilme sürecine babaların dâhil olması gerektiğini anlatır. O kadar ki bir babanın çocuğunun bezini yıkaması, diğer ihtiyaçlarını gidermesi gerektiğini söyler. Bunu eleştirenleri ve sadece kadın işi olduğunu söyleyerek dalga geçenleri kınar ve bu babaların yaptıklarının Hıristiyan inanç ruhuna uygun olduğunu belirtir. Bu sebeple de çocuğuyla ilgilenen babalara Tanrı, bütün melekleri ve yarattıklarıyla birlikte gülümserken o babayla dalga geçen kişilerin kiminle dalga geçtiklerini iyi düşünmeleri gerektiğini söyleyerek onları ikaz eder. Ona göre böyle babalara dudak bükenler sadece yapılan görevi görüp, inancı görmezler ve yaptıklarıyla dünyadaki en büyük aptal olarak Tanrı ve yarattıklarıyla dalga geçtiklerinin farkında değillerdir.²⁸⁴ Ortaçağ düşüncesinde oldukça yeni olan bu tutum ne kadar karşılık buldu bilinmez ama bir din reformcusunun bu mealdeki sözlerinin kayda değer olduğunu kabul etmek gerekir.

Luther çiftinin çocuklarıyla ilişkisi konusunu nihayete erdirmeden bahsedeceğimiz son olaya yaşadıkları evlat kaybıdır. Çift iki kızlarını küçük yaşta kaybetmiştir. Biri daha önce de bahsettiğimiz bir yaşını doldurmadan ölen Elizabeth'tir. İkincisi ise ilk kayıplarının telafisi olarak bir Tanrı lütfu saydıkları, Elizabeth'in ölümünden hemen sonra doğan Magdalena'dır. Magdalena ablasından daha fazla yaşamış, ancak o da on üç yaşındayken vefat etmiştir. Luther "Lenchen" lakabını verdiği bu kızının ölümünden çok etkilenmiş ve üzülmüştür. Zira yasaklı olması sebebiyle Augsburg diyetine katılamadığı için Coburg Kalesi'nde gizlenirken karısı Katharina, ona Magdalena'nın bir resmini göndermiş o da onu masasının üzerine koyarak ümitsiz zamanlarında küçük kızının resmiyle teselli bulmuştur. Öldüğünde Luther'in yatağının yanında diz çökerek gözyaşlarıyla dua ettiği ve sonrasında kızını kolları arasına alarak şöyle söylediği belirtilmiştir: "Sevgili

²⁸³ Luke, **Pedagogy, Printing, and Protestantism**, s. 103.

²⁸⁴ Karant-Nunn, Wiesner-Hanks, **Luther on Women**, s. 107-108.

Lenchen, güneş ve yıldızlar gibi yükselecek ve parlayacaksın. Senin huzurlu ve iyi olduğunu bildiğimiz halde bu kadar çok hüzünlenmemiz ne tuhaf!”²⁸⁵ Luther’in kızıyla ilgili kaynaklardaki bilgiler bununla sınırlı değildir. Mezar taşına işlenmesi için şiir yazdığı da bilinmektedir. Gayet duygusal bir şekilde yazılan bu şiirde babası küçük kızını Tanrı Krallığına emanet etmiştir:

Ben Lena, Luther’in sevgili kızı
Bütün azizlerle birlikte burada rahatça uyuyorum
Barış ve huzurla yatıyorum.
Artık Tanrı’nın misafiriyim.
Muhakkak ki ölümün bir çocuğuydum,
Ölümlü tohumdan annem beni doğurdu.
Şimdi Tanrı’nın Krallığında yaşıyorum;
Bunun için Mesih’in kanına ve ölümüne minnettarım.²⁸⁶

XVI. yüzyılın en önemli ve en tartışmalı din adamı Martin Luther, 1517 yılında Doksan Beş Tezini Wittenberg kale kapısına asarken başlattığı büyük hareketin ne kadar farkındaydı bilinmez ama bu eleştiri metni kadın-erkek birçok Hıristiyan’ın hayatını değiştirmiştir. Hatta erkeklere nazaran kadınları daha da çok etkilemiştir. Martin Luther’in Kutsal Kitap merkezli evlilik ve annelik yorumu kadını Ortaçağ düşüncesine nispeten daha saygın bir konuma taşımıştır. Luther’in kadınlarla ilgili düşünceleri daha önce de ifade edildiği gibi eşi Katharina von Bora ile evlendikten sonra olumlu bir şekle dönüşmüştür. Eski bir rahibe ve bir rahip olarak ikisinin evlilikleri Protestanlık tarihinde bir din adamının aile hayatının nasıl olabileceğinin göstergesi sayılmıştır. Daha önce örneği olmayan böyle bir olayda Martin Luther evlenirken Katharina’ya hayatı konusunda endişe ettiğini söylemiş, hatta eğer kendisi yakılırsa onun da bu kaderi paylaşacağını²⁸⁷ belirterek onu uyarmıştır. Fakat Katharina muhtemel tehlikelere rağmen yine de onunla evlenmiş ve

²⁸⁵ Bainton, **Women of the Reformation**, s. 37.

²⁸⁶ Karant-Nunn, Wiesner-Hanks, **Luther on Women**, s. 199.

²⁸⁷ Bainton, **Women of the Reformation**, s. 27.

reformcu eşinin yanında, hayatı boyunca onun destekçisi olarak yaşantısını sürdürmüştür. Luther'in hayatının son dönemlerinde yaşadığı ruhi bunalımlarda da ona yardımcı olmuştur. Öyle ki sonraları doktor olan ilk çocukları Hans, annesinden bahsederken “yarı doktor” olduğunu söyleyecektir. Zira Luther'in fiziki ve ruhi²⁸⁸ birçok hastalığıyla ilgilenmiş, onun kaygılarını gidermekte yardımcı olmuş, birçok konuda onu teskin etmiştir.

Sonuç itibariyle Lutheran teolojide kadın konusu Katolik Kilisesi ile kıyaslandığında Luther'in kadınlar hakkında belli başlı değişiklikler getirdiği görülecektir. İlk başlarda daha çok Pavlus'un kadınlar hakkındaki görüşlerini benimsemişken, zamanla, kadınların konumlarıyla ilgili fikirlerinin olumlu anlamda değiştiği anlaşılmaktadır. Luther'in bu düşüncelerinin belirli bir çerçeve ve düzen içerisinde değiştiğini söylemek zordur. O daha çok yaşanan şartlara uygun bir şekilde fikirlerini serdetmiş, belirli bir stratejiyle hareket etmemiş, bu sebeple de düşünceleri kimi zaman çelişikmiş gibi görünmektedir. Ancak yine de kadının konumuyla ilgili özel bir strateji gütmese de, annenin konumu üzerinde uzun uzun düşündüğü ve bu konuyu enine boyuna irdelediği söylenilebilir.

Luther'in kadını sadece üreme ve annelik gibi konular özelinde ele aldığı, bir kişi ve birey anlamıyla ona değer vermediğiyle ilgili eleştiriler de daha önce yazılmış ve savunulmuştur.²⁸⁹ Bu görüşlerde doğruluk payı bulunmakla birlikte sadece bu noktadan konuya yaklaşmanın yanlış sonuçlara götüreceği bir gerçektir. Zira daha önce de ifade edildiği gibi Luther, kadınlarla ilgili farklı zamanlarda farklı şeyler söylemiş, özellikle kendi evlilik hayatı kadına bakış konusunda onda olumlu fikir değişikliklerine yol açmıştır. Bu açıdan bakıldığında Luther'in getirdiği yeniliklerin ve değişikliklerin hiçbir anlam ifade etmediğini ya da bu uygulamaların olumsuz anlamda sonuçlar doğurduğunu söylemek şüphesiz başka yanılgıları da beraberinde getirecektir.

²⁸⁸ Bainton, **Women of the Reformation**, s. 29.

²⁸⁹ Martha Behrens, **Martin Luther's View on Women**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, North Texas State University, 1973, s. 55.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADINLARIN REFORM SÜRECİNDEKİ ROLÜ

XVI. yüzyıl dinsel reformu toplumun her tabakasına göre farklı sosyal etkiler ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte tüm bu ayrımların ötesinde, reformun insanlar üzerindeki bu etkilerinin toplumda hâlihazırda beklenen bir infilâka karşılık geldiği görülmektedir. Aynı dönemde Katolik Kilisesi'nin artan baskıcı tutumunun dayanılmaz boyutlara ulaşması, birçok kişinin kendisini, başkaldırı niteliğindeki bu reform hareketine yakın hissetmesine yol açmıştır. Zira erkeklere kıyasla kendilerine daha az yetki verilmiş olan kadınlar dahi reform sürecine etkin bir şekilde katılıp Luther'in ve diğer reformcuların peşinden giderek tüm kısıtlamalara rağmen bu yeni dini anlayışın takipçileri ve destekçileri olmuşlardır.

Luther'in kadın konusunda Katolik Kilisesi'nin yaptığı gibi Pavlus'u örnek aldığı ve onun sözlerine çokça ehemmiyet verdiği bilinmektedir. Pavlus'un da mektuplarında kadınların kilisede sessiz olmaları, kocalarına itaatkâr davranmaları şeklinde Hıristiyan geleneğinde asırlardır sürdürülen baskın düşüncüyü devam ettirdiği bilinmesine rağmen, birazdan üzerinde durulacağı gibi bazı kadınlar eşleriyle birlikte Lutheran öğretiyi savunmuşlardır. Bazı kadınlar da kocaları koyu Katolik olmasına rağmen, Protestan teolojyiyi benimseyip bu uğurda mücadele etmişlerdir.

3.1. Reform Sürecinde Rolü Olan Kadınlar

Alman topraklarında Protestanlığın yerleşmesi için çabalayan ve bu konuda mücadele eden kadınlar arasında Argula von Grumbach, Katharina Schütz Zell, Elisabeth of Brandenburg, Elisabeth of Braunschweig, Ursula of Münsterberg, Florentina von Oberweimar ve Wibrandis Rosenblatt gibi kişiler ön plana çıkmaktadır. Bunların arasında biz, özellikle ilk dört kadının kişisel hayatları ve reforma katkıları bakımından nasıl bir mücadele verdikleri üzerinde detaylıca duracağız.

Mevcut kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla bu dört kadın reforma en etkin katkıyı sağlamış isimlerdir. Seçilen bu isimlerden ikisi, yaşadıkları dönemde Katolik Kilisesi yetkilileriyle birebir mücadele etmiş ve geriye yazılı eser bırakmış kişilerdir. Diğer, asil sınıftan gelen ve mücadeleleri politik düzeyde sürmüş anne-kız ikilisi ise Katolik kocalarının onlara mâni olmaya çalışmasına rağmen hayatlarını tehlikeye atarak reformu sadece kendileri için değil, yaşadıkları topraklar üzerinde sabit kılmak için de uğraşmışlardır.

Bu dört kadının kısa biyografileri kronolojik sıralamaya uygun şekilde ele alınmıştır. Hepsinin hayatları ayrı ayrı incelendiğinde Lutheran Protestanlığın Alman topraklarında kökleşmesinde kadınların nasıl bir rol oynadığı daha yakından görülebilecektir.

3.1.1. Argula von Grumbach

XVI. yüzyılın en cesur kadınlarından, reform adına söz söyleyen ve tüm tehditlere rağmen Katolik Kilisesi yetkililerine başkaldıran Argula von Grumbach, soylu Stauff ailesindedir. Doğum tarihi ile ilgili çelişik bilgilere rastlanmakla birlikte kaynaklarda 1490-1493 yılları arasında doğduğu bilgisi yer alır. Genç yaşında anne ve babasını vebadan peşpeşe kaybettiğinde vasiliğini amcası üstlenir. Politik sebeplerden dolayı amcası da idam edilince Argula, Friedrich von Grumbach adlı kişiyle evlenir. Çiftin dört çocukları olur. Kocasını Katolik olmasına rağmen Argula çocuklarının hepsini Protestan inancına uygun bir şekilde yetiştirecektir. Babasının kendisine on yaşındayken hediye ettiği meşhur “Koberger Kutsal Kitap”ı²⁹⁰ Argula’nın hayatını değiştiren en önemli unsurdur. Bu kitap Argula’nın hayatı boyunca elinden düşürmeyeceği, girdiği tüm tartışmalardaki yetkin Kutsal Kitap bilgisini borçlu olduğu eserdir.

Argula’nın kendi ailesinde hem Katolik hem Protestan birçok kişi bulunmasına rağmen o kendisini Lutheran inancına yakın görmüştür. Bunun sebebi genç yaşında Luther’in manevi babası Johann von Staupitz ile tanışmasıdır. Staupitz

²⁹⁰ Koberger Kutsal Kitabı, Meşhur Nuremberg matbaacısı Anton Koberger tarafından Almanca ve Latince şeklinde hazırlanan ve illüstrasyonlarla görsellik eklenmiş bir kitaptır. 1483 yılında Almanca baskısı yapılmıştır ve Argula’ya babasının hediye ettiği bu baskıdır. Bkz. Stjerna, **Women and Reformation**, s. 73.

ile görüştüktan sonra Luther'in düşüncelerinden etkilenmiş ve onun mevcut metinlerini okumaya başlamıştır. Fakat onu Lutheranizm'in tarih sahnesine çıkaran, adını unutulmaz kılan ve hayatını tamamen değiştirecek asıl olay, Ingolstadt Üniversitesi'ndeki bir öğrencinin heretiklikle suçlanması mevzuunda gösterdiği tavidir. Arsacius Seehofer adında 18 yaşındaki bir üniversite öğrencisinin evinde Protestan öğretille alâkalı materyaller bulunur, daha önce aynı suçtan üç kere hapsedilmesine rağmen bu suçundan vazgeçmediği görülür ve idam cezasıyla yargılanır. Luther'in Leipzig tartışmalarında karşı karşıya geldiği baş düşmanlarından ve Ingolstadt Üniversitesi hocalarından, Johann Eck de Seehofer'ı cezalandırmak için peşine düşenlerden biridir. Tüm uyarılara karşın Protestanlıktan dönmeyen bu genç, Ingolstadt Üniversitesi yetkilileri tarafından yakılarak öldürölme cezası verilmek üzereyken babasının, nüfuzlu kişileri araya sokmasıyla, suçunu itiraf etmesi ve yanıldığını kabul etmesi şartıyla son anda ölümden kurtulur ve hapsedilerek Ettal Manastırı'na gönderilir.²⁹¹

Argula, Seehofer'in duruşmasına katılmış ve yapılan haksızlıklara Protestan taraftarlar dâhil kimse sesini çıkarmazken o şiddetle karşı çıkmıştır. Henüz çocuk yaşındaki bir insana yapılanları Kutsal Kitap'a aykırı ve adaletsizce bulmuş, yaşananları yetkililerin güçlerini kötüye kullanması şeklinde yorumlamıştır. Tüm bu iddiaların yanında aynı zamanda üniversite yetkililerine başkaldırmış ve onlardan bu çocuğun ne şekilde heretik sayıldığını kendisine anlatmalarını istemiştir. Bu iddialarına da Kutsal Kitap'tan seksen alıntıyla desteklenmiş zekice retorikler eklemiştir. Ayrıca yetkililerden kendisini dinlemekle yetinmeyip onunla tartışmalarını talep etmiş ve onlara şöyle seslenmiştir: "Tanrı'nın sözüne karşı böyle ahmakça şiddet uyguladığınızda Tanrı adına galip gelmeniz nasıl beklenir? Size bir kadın olarak yazmak zorundayım..."²⁹² Yazdığı mektup üniversite yetkilileri tarafından okunsa da Argula muhatap alınıp ona bir cevap verilmez; üstüne üstlük o heretik, cadı ve hafifmeşrep bir kadın olarak nitelendirilir. Buna karşın Argula yazdıklarının bir kadın dedikodusu değil, Tanrı'nın sözü olduğunu dile getirmiş ve

²⁹¹ Stjerna, **Women and the Reformation**, s. 76.

²⁹² Stjerna, **Women and the Reformation**, s. 77.

bütün bunları Hıristiyan Kilisesi'nin bir üyesi olarak yazdığını ifade etmiştir.²⁹³ Fakat her şeye rağmen kadın olması sebebiyle kendisini ciddiye alan bir muhatap bulamamıştır.²⁹⁴

Daha sonra başka kadınlar da yazılar yazacak, yayınlayacak ve reformun galip gelmesi mücadelesinde seslerini yükseltecektir ama Argula von Grumbach sesini ilk çıkaran ve cinsiyetine aldırmaksızın başkaldıran ilk kadın reformcu²⁹⁵ olması hasebiyle önemli bir yere sahiptir. Örneğin Katharina Schütz Zell de bir kadın olarak aynı yıllarda mektuplar, broşürler yazmış, reformun üstün gelmesi için çaba sarfetmiştir ama onun Lutheran pastör bir eşi vardır ve ölene kadar her daim karısına destek olmuştur. Argula ise bu mücadelesini hem sosyal hayatta, hem de evde Katolik kocasından gördüğü baskılara rağmen sürdürmüştür.

1523-1524 yıllarında sekiz ayrı yazısı yayınlanmış ve iki sene içinde bu yazılar otuz bin kopyaya yakın basılarak Strasbourg'tan Wittenberg'e, özellikle de yaşadığı Bavyera'da sansasyon yaratacak kadar ilgi görmüştür.²⁹⁶ Yazılarında daha çok Ingolstadt Üniversitesi'nin teologlarına karşı duruşunu anlatmıştır. Bu metinleri yayınlamakla bir kadın olarak dini mevzular hakkında konuşma yetkisini kendinde görmüş ve böylece mevcut Katolik sistemi de eleştirerek Luther'i açıkça desteklediğini ifade etmiştir. Böyle bir suç cezasız kalmamalıdır ama bir kadını muhatap alıp onun sözlerini yalanlamaya çalışmak da saygın bir üniversitenin hocalarına yakışacak bir durum değildir. Hâl böyle olunca Argula'nın kocasını cezalandırma kararı alırlar ve Dietfurt'ta Dükün yönetiminde çalışan Frederich'i işten çıkarıp aileyi maddi sıkıntılar içinde bırakırlar. Bu olayın ardından Argula düşüncelerini yayınlamayı bıraksa da çevresinde reformcuları desteklediğini ifade etmekten vazgeçmez. Bütün bu yaşadıklarına karşın çocuklarının da Lutheran öğretmenler tarafından eğitilmelerini sağlar. En büyük oğlunu Luther'in ve Luthercilerin yuvası olan Wittenberg Üniversitesine gönderir.²⁹⁷ Maddi

²⁹³ Stjerna, **Women and the Reformation**, s. 78.

²⁹⁴ Bkz. Ek 6. s. 152.

²⁹⁵ Peter Matheson, "Breaking the Silence: Women, Censorship, and the Reformation, **Sixteenth Century Journal**, Volume 27, 1, 1996, s. 98.

²⁹⁶ Mattheson, "Breaking the Silence", s. 98.

²⁹⁷ Peter Matheson, "A Life in Letters: Argula von Grumbach (1492-1556/7)", **Early Modern Women: An Interdisciplinary Journal**, vol.4, 2009, s. 28.

imkânsızlıklarına ve kocasının bu olanlardan kendisini suçlamasına rağmen çocuklarının iyi bir Protestan eğitim almaları için çabalar.

Argula'nın hayatı boyunca birçok mektup yazdığı belirtilmektedir. Ancak bu mektuplardan özellikle reformun önde gelenlerine yazdıkları günümüze kadar ulaşmamıştır. Reformun en zorlu döneminde, Bavyera gibi Lutheranizm'in pek sahiplenilmediği bir yerde, bir kadın olarak Luther'i ve davasını destekleyip kendisini tehlikeye atması Luther tarafından da takdir görmüştür. Arkadaşı Spalatin'e ondan bahsederken Luther, şöyle ifadeler kullanacaktır: "Sana Mesih'in öğrencisi Argula von Grumbach'ın mektuplarını gönderiyorum. Okuduğunda Âdem'in günahkâr kızının Tanrı'nın kızına dönüşmesinde meleklerin nasıl sevindiğini görebilirsin." Yine bir başka arkadaşına yazdığı mektupta Luther, Bavyera Dükünün insanları öldürme ve cezalandırma konusunda ölçüyü aştığını, Argula von Grumbach'ın onun karşısında Mesih bilgisi ve yüce maneviyatıyla cesur bir mücadele verdiğini belirtir. Mesih'in zaferi için verdiği bu savaşta bütün duaları hak ettiğini de ifade eder.²⁹⁸

Luther'in 1522 yılında yazdığı ama kaybolduğu sanılan fakat daha sonra sağlam bir şekilde ulaşılan, hâlihazırda Berlin Devlet Kütüphanesi'ndeki dualar kitabını kendi elyazısıyla "Grumbach'taki Asil Hanımefendi Hargula von Stauff'a" şeklinde ithaf etmiştir.²⁹⁹ Fakat ithaf olunan bu kitaba ve uzun süre mektuplaşmalarına rağmen Argula ile Luther'in yüzyüze görüşmeleri 1530 yılındaki Augsburg Diyeti³⁰⁰ zamanında olmuştur. Argula, Augsburg Diyeti tartışmalarına izleyici olarak katılmış, hatta sadece katılmakla kalmayıp Luther ve Zwingli taraftarları arasında farklı uygulanan evharistiya ayininin birleştirilmesi için de çaba sarf etmiştir. Luther, imparator tarafından yasaklı olduğu için toplantıya katılmadığından Lutheranlar'ı temsilen orada bulunan Melanchthon ile Martin Bucer arasında bu karışıklığın sonlandırılması için bir buluşma ayarlamaya

²⁹⁸ Bainton, **Women of the Reformation**, s. 106.

²⁹⁹ Matheson, "A Life in Letters", s. 30.

³⁰⁰ Augsburg Diyeti 1530 yılında Augsburg'da V. Charles tarafından Lutheran öğretilerin tartışılması için düzenlenen toplantıdır. Bu toplantıya yasaklı olduğu için Luther katılmamış, gelişmeleri Coburg'ta gizlendiği bir kaleden takip etmiştir. Lutheranlar adına toplantıya Melanchthon katılmış ve reformist öğretileri içeren konfesyon metnini savunmuştur. Bkz. Hakan Olgun, **Sekülerliğin Teolojik Kurgusu Protestanlık**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2006, s. 141.

çalışmıştır.³⁰¹ Böylece Almanya ile İsviçre Protestanları arasında evharistiya uygulamasında bir bütünlük oluşturmaya çalışsa da bunu başaramamış ve bu ritüeldeki farklı algılama devam etmiştir.

Argula'nın nerede ve hangi tarihte öldüğü konusunda farklı rivayetler bulunmaktadır. 1530 yılından sonra adı resmi kaynaklarda geçmemekle birlikte 1586'da yazılan bir rapora göre 1554'te öldüğü ve son yıllarında Protestan propagandasını bıraktığı söylenmektedir. Fakat bir diğer söylentiye göre 1563 yılında Stauff ailesinden yaşlı ve inatçı bir kadının yoldan çıkmış kişileri bir araya toplayıp onlara Protestan teolojisi öğrettiği belirtilmektedir.³⁰² Bu kişinin Argula von Grumbach olduğunu iddia edenler vardır ve eğer bu bilgi doğruysa 1563 yılından sonra bir tarihte ölmüş olması muhtemeldir.

Kaynaklarda belirtilen ve hakkında söylenenlerden anlaşıldığına göre Argula von Grumbach reform sürecinde Katolik kocasına ve yaşadığı yerdeki sıkı Katolik yönetimin önüne çıkardığı engellere rağmen inandığı ve katıldığı Luther'in fikirlerini savunmak için büyük bir mücadele vermiştir. Reform için sesini yükselten ilk kadın olması hasebiyle Luther tarafından da takdir edilmiş olan Argula'nın kendisinden sonra gelecek hemcinslerine liderlik ettiği ve ilham verdiği muhakkaktır.

3.1.2. Elisabeth von Brandenburg

Reformasyon tarihinde adı anılması gereken isimlerden ikisi de Elisabeth von Branderburg ve kızı Elisabeth von Braunschweig'tir. Asil sınıftan gelen ve Protestan öğretiyi benimsediklerinde bunu sadece kendileri için değil, düşes olarak yaşadıkları bölgede de geçerli kılma konusunda ellerinden geleni yapan anne-kız Elisabethler'in ortak noktaları şudur: Her ikisi de Katolik kocalarına ve onlardan gördükleri baskı ve tehditlere rağmen bu davalarından vazgeçmemiş ve böylece isimlerini Lutherizm tarihine kazımışlardır. Özellikle Elisabeth von Braunschweig'in katkısı çok daha büyüktür. Fakat Protestanlığı tercih etmesinin en önemli müsebbibi annesi olduğundan onun da katkısının yadsınamayacak boyutta

³⁰¹ Stjerna, **Women and the Reformation**, s. 82.

³⁰² Stjerna, **Women and the Reformation**, s. 83.

olduğu bir gerçektir. Kronolojiye uyması açısından öncelikle anne Elisabeth ve onun mücadelesi anlatılacaktır.

Danimarka Prensesi Elisabeth,³⁰³ Danimarka, İsveç ve Norveç Kralı I. Frederik'in tek kızıdır. 1485 yılında doğmuş, hem anne hem baba tarafından asil sınıfına mensuptur. Almanya'nın meşhur prenslerinden Luther'i koruyan Bilge Friedrich III'ün Elisabeth'in dayısı olduğu bilinmektedir. 17-18 yaşlarındayken Katolik Brandenburg Elektörü I. Joachim ile evlenir ve üç kız, iki erkek çocuk sahibi olurlar. I. Joachim'in ağabeyi Mainz ve Magdeburg Başpiskoposu ve yüksek meblağlı endüjanslardan sorumlu olan, bu sebeple de Luther'in Doksan Beş Tezini asmasına sebep olan kişidir. Elisabeth'in ailesinde Lutheran öğretilere mensup kişiler olmakla birlikte ilk başlarda karı-koca her ikisi de Katolik'tir. Fakat Elisabeth'in erkek kardeşi ve karısı³⁰⁴ Danimarka'da Lutheranizm'i yasalaştırmışlardır. Onlardan etkilenen Elisabeth de Lutheranizm'e yakınlık duyar ve kocasının bölgesinde yasaklamasına rağmen Luther'in yazdığı her şeyi okur. Kocasını, onun bu ilgisini fark etmiş ama ilk başlarda önleme ihtiyacı hissetmemiştir; ta ki kendisi yolculuktayken karısı Komünyon Ayini'ni her iki formda yaptırana kadar. Bunu duyan Joachim çok öfkelenir ve karısını altı ay boyunca ayinlere katılamamakla cezalandırır. Bir söylentiye göre Joachim'e bu durumu, daha sonra kendisi de annesinin yolundan gidecek olan kızı Elisabeth haber vermiş, annesini şikâyet etmiştir ama bu kesin bilgi düzeyine ulaşmayıp söylenti hükmünde kalmıştır. Verdiği cezaya rağmen karısını yolundan döndüremeyince, Joachim danışmanlarından oluşan bir kurul toplar ve Elisabeth'in durumunu onlarla tartışır. Nihai olarak alınan karar altı ay içinde eski dinine dönmesi ve dönmezse kilisenin hakkında vereceği cezaya razı gelmesi şeklindedir. Elisabeth bu tehdide rağmen tercihinden vazgeçmez, kocasına mektuplar yazarak sebeplerini anlatmaya çalışsa da Protestan karşıtı olan Joachim söylediklerine kulak vermez. Elisabeth hapsedilmek üzere uzak bir manastıra

³⁰³ Bkz. Ek 7, s. 153.

³⁰⁴ Elisabeth'in erkek kardeşinin karısı, meşhur Katolik İmparator V. Charles'ın kız kardeşidir. Fakat ağabeyine rağmen kız kardeşi ve kocası Danimarka'da Lutheranizm'i siyasal otorite olarak yasalaştırmışlardır.

götürülürken yolda Lutheran akrabaları tarafından kaçırılır ve güvenli kalacağı bir yere götürülür.³⁰⁵

Elisabeth'in hayatı bundan sonra zorluklarla ve mücadelelerle geçecektir ama çektiği tüm sıkıntılara rağmen Protestanlıktan vazgeçmediği görülmektedir. Kocasını Joachim, karısının kaçmasını kabullenemez ve onu geri getirebilmek için elinden geleni yapar. Avusturya Kralı Ferdinand da Elisabeth'in geri dönmesi gerektiğini söyler. Hatta bir Lutheran olan Hesse'li Philip bile kocasından bu şekilde kaçmaması gerektiğini ifade eder. Fakat sonradan lâkabı Sadık (Steadfast) olan Saksonya Elektörü John, taslağını Wittenberg'li teologların yazdığı bir mektubu Joachim'e göndererek Elisabeth'i geri yollamayacaklarını belirtir. Elektör John mektupta Joachim'e, karısını vicdanen kısıtlama hakkı olmadığından ve onu zorlayarak bir çeşit komünyon yaptırılmayacağından bahseder. Ayrıca karısının onu her halükârda terk etmekte haklı gerekçeleri bulunduğunu, zira Joachim'in iki senedir karısıyla yaşamayıp evli-bekâr birçok kadınla gönül eğlendirdiğini de mektuba ekler. Bunlara rağmen Elisabeth kocasıyla uzlaşma için pazarlığa yanaşır ama talepleri vardır. Kocasının karısından talebi tektir: Katolikliğe geri dönmesi. Elisabeth ise can ve mal güvenliği, evlilik durumunun sürdürülmesi, kendi tercihine göre bir rahibin verilmesi ve istediği şekilde Komünyon Ayini yaptırabilmeyi ister. Joachim bu şartları kabul etmez ve o da geri dönmez. Elisabeth kocasının sadakatsizliğini affeder ama dini konularda tavize yanaşmadığı için yolları ayrılır.³⁰⁶

Elisabeth'in sonraki yılları yalnızlık, fakirlik ve kaygılarla geçer. Kocasını ona para göndermez, 1537 yılında dört ay kadar Lutherler'in evinde Black Cloister'da kalır. Luther, annesi konusunda endişelenen ve yanına gelmek isteyen büyük kızı Anhalt'lı Margaret'e annesinin en iyi bakımı aldığını ama kalacak yer bulunmadığından kendisini ağırlayamayacaklarını bildirir. Fakat daha sonra ortanca kızının gelmesine izin verir ve kızı Elisabeth, annesinin yanında altı hafta kadar kalır. Elisabeth'in kızı Black Cloister'da kaldığı süre zarfında bir olay yaşanır. Luther kilisede, Elisabeth'in amcası Mainz Başpiskoposu ve Dük George için beddua eder ve onların şeytan tarafından ele geçirildiğini söyler. Elisabeth de bunu erkek

³⁰⁵ Stjerna, **Women and the Reformation**, s. 89-91.

³⁰⁶ Bainton, **Women of the Reformation**, s. 117-118.

kardeşine haber verir ve böylece Luther'in bu ifadeleri yayılır ve tepki çeker. Daha sonra Luther, halk arasında söylediğini inkâr etmek zorunda kalır ama Elisabeth'in oturduğu bir masada böyle bir şey söylediğini kabul eder.³⁰⁷ Yaşananlara rağmen bu olay Luther ve Elisabeth arasında bir kırgınlığa yol açmadığı, daha sonraları da görüştükleri görülür.

Anne Elisabeth Lutherler'de dört ay kaldıktan sonra kocası I. Joachim'in 1535'te ölmesine ve can emniyeti bakımından herhangi bir çekince kalmamasına rağmen kendi evine dönmez, Luther'in de tavsiyesiyle elektörün kendisi için ayarladığı kaleye gider. Bunun sebebi ise yıllar önce evini terk ederken talep ettikleriyle aynıdır. O sadece eve dönmek değil, dinsel açıdan bağımsızlık da aramaktadır. Ancak babalarına ölüm döşeginde söz veren oğulları Protestanlığa sıcak bakmadığından Elisabeth de bu şartlar altında geri dönmek istemez. Uzun süren görüşmeler sonunda Elisabeth'in oğlu John, beş yüz atlı askerle kapısına dikilir ve istediği şartları kabul ettiğini bildirir. Annesi dilediği rahibi seçecek, tebaasını yönetmede dilediği vicdani hakka sahip olacak, dilediği gibi yolculuğa çıkabilecek ve eğer kendi bölgesi Spandau'da rahat edemezse Saksonya'ya geri dönebilecektir. Bu şartlar altında Elisabeth eve döner ve döndüğünde istediği gibi dini uygulamalarını sürdürür. Ölümünün yaklaştığını hissettiğinde Berlin'e gitmek ister. Bunun sebebi kendisini yirmi yedi yıl önce dini yüzünden terk eden kocasının yanına defnedilmeyi istemesidir.³⁰⁸

Elisabeth von Brandenburg Lutherizm'i benimsedikten sonra çektiği tüm zahmetlere, tehditlere, hatta kocasına olan ilgisine rağmen geri dönmemiş, dönmemekle kalmayıp bir de kendi yaşadığı bölgede inandığı dini düşünceyi hâkim kılmak için büyük bir mücadele vermiştir. Onun verdiği bu mücadelenin çocuklarının üzerindeki etkisinin bir hayli fazla olduğu görülmektedir. Annelerinin birçok sıkıntı çekmesine rağmen dinsel tercihten vazgeçmemelerine şahit olan çocuklarından bazıları da Lutherizm'i benimsemiş ve annelerini takip etmişlerdir. Protestanlığa en büyük katkıyı sağlayan kadınlardan biri olan ortanca kızı Elisabeth von Braunschweig gibi.

³⁰⁷ Bainton, **Women of the Reformation**, s. 120.

³⁰⁸ Bainton, **Women of the Reformation**, s. 122-123.

3.1.3. Elisabeth von Braunschweig

Elisabeth von Braunschweig³⁰⁹ 1510 yılında doğar. 1525'te on beş yaşındayken kendisinden kırk yaş büyük olan Braunschweig Dükü ile evlenir. Annesi 1527 yılında Protestan inancını benimsediğinde kendisi iki yıllık evlidir. Kocasını da kendisi de Katolikken, annesi gibi Luther'in yazılarını okumasıyla fikri değiştirmeye başlar. Uzun süre bu yazıları okumaya ve annesinin başından geçenleri takip etmeye devam eder. Sonunda 1538'de Lutherizm'i resmen benimser. Lutheran Hesse'li Philip'ten bu yeni öğretiyi uygulamasında kendisine yardım etmesi için bir rahip ister ve o da ona Antonius Corvinus adında bir rahip gönderir. İlk başlarda babasının aksine kocası Erich'in din değiştirmesiyle bir derdi yoktur. Aralarında "kimse kimsenin dinine karışmayacak" kuralını geçerli sayarlar ve yaşadıkları bölgede kendi uygulamalarını yürütme kararı alırlar. Kocasını Erich, daha önce Luther'le Worms Meclisi zamanında tanışmış, hatta kendisine hediye olarak içki göndermiştir. Ancak Luther'in yeni oluşturduğu teolojisiyle uzaktan yakından ilgilenmez ve "hangi dinde vaftiz olduysa o dinde gömülmeyi" ister. Elisabeth ise sadece kendi bölgesinde değil, kocasının hükmü altındaki tüm topraklarda Lutherizm'i etkin kılma arzusundadır. Fakat Katolik İmparator V. Charles, Braunschweig bölgesinin Protestan olmasını istemez. Zira Bilge Friedrich ve onunla birlikte Protestan olan lordlara karşı dinsel ve siyasal otorite açısından dengenin korunması gerektiğini düşünmektedir. Erich imparatoru kızdırmak istemediği için Lutheranlar'ın tarafını tutamayacağını biliyordur ancak diğer taraftan karısı açıkça Lutherizm'e destek vermektedir. Karısı ile İmparator arasında kalınca arayış bulmaya çalışır ve ölümü halinde topraklarının yönetiminden sorumlu bir delege oluşturur. Tüm pratik uygulamalarda karısı hüküm sahibi olacak ve dört çocuklarının sorumluluğu ona ait olacaktır. Genel sorumluluğuyse Hesse'li Philip, Elisabeth'in Katolik kardeşi II. Joachim ve Erich'in Katolik yeğeni ve Elisabeth'in bölgesinde uzun süredir gözü olan Heinrich von Wolfenbüttel arasında paylaşır.³¹⁰

³⁰⁹ Bkz. Ek 8, s. 154.

³¹⁰ Stjerna, **Women and the Reformation**, s. 97-99.

Kocası öldüğünde oğlu II. Erich on iki yaşında olduğundan tahta geçebilecek yaşa gelinceye kadar Elisabeth idareyi ele alır. İdareye geçtiğinde ilk işi yaşadığı bölgede dini açıdan düzeltmeler ve iyileştirmeler yapmak olur. “Tanrı Sözü”nü insanlara duyurabilmek için rahip Corvinus ile birlikte çabalar. Corvinus, Elisabeth için bir ilahi kitabı hazırlar ve kilise düzeni için bir ferman verir. Bu fermanda metresi olan rahiplerin metresleriyle evlenmek zorunda olduğunu yoksa görevlerine son verileceğini bildirir. Manastırlarla ilgiliyse kesin bir karara varılmamıştır. Sakinleri diledikleri kadar orada kalabilme ve istedikleri vakit de hiçbir zorunluluğa bağlı kalmaksızın oradan ayrılabilme hakkına sahiptirler. Ancak koyu renk kıyafetlerini çıkarıp herkes gibi giyinmeleri gerekliliği şeklinde bazı değişikliklere uymak zorundadırlar. Tüm bu kararlar Rahip Corvinus tarafından yazıldıktan sonra uygulamaları kontrol etmek için kiliseleri ve manastırları gezmeye başlar. Elisabeth de zaman zaman ona eşlik ederek değişiklikleri kendisi de bizzat yerinde inceler.³¹¹

Elisabeth, sadece düşes olarak Protestanlığa hizmet etmekle kalmamıştır. Aynı zamanda kendisinin kaleme aldığı metinleri de bulunmaktadır. 1544 yılında bölgesinde yaşayan halka yazdığı resmi mektup bunlardan biridir. Bu mektubun yetmiş iki sayfalık ilk kısmında hayatlarını dine uygun yaşamaları için halka genel bir teşvik yer almaktadır. İkinci kısmınıysa Lutherizm’i kabul eden dört şehrin (Göttingen, Hannover, Northeim ve Hameln) ve daha küçük kasaba ve köylerin, pastörlerine, manastır sakinlerine ve asillerine yazmıştır. Onlara Tanrı adına görevlerine itaat etmelerini, rahiplere tövbenin önemi üzerine vaaz etmelerini, asillere sefahate düşkün günahkâr yaşama şeklinden vazgeçmelerini ve büyük şehirde yaşayanlara da tefecilik ve faizciliği bırakmalarını tavsiye etmiştir. Genel olarak günahkâr ve ahlâksız davranışlardan vazgeçmelerini teşvik etmiş, özellikle de faizle satış yapan tüccarların cezalandırılacağını bildirmiş ve metresi olan rahiplere de metresleriyle evlenmelerini emretmiştir.³¹²

Elisabeth’in en büyük isteği tek oğlunu Protestan inancına göre yetiştirmek ve hükmettiği tüm bölgelerde doğru inancı hâkim kılmaktır. Bunun için de oğlunun sıkı bir dini eğitim altında yetiştirilmesi için elinden geleni yapar. Oğlunun inancını daha

³¹¹ Bainton, **Women of the Reformation**, s. 131.

³¹² Stjerna, **Women and te Reformation**, s. 100.

da güçlendirmek için onu Protestan bir kadınla evlendirmek ister. İlk başta Hesse’li Philip’in kızını düşünse de, Philip’in ikinci evliliği ve bunu insanlardan saklama ihtiyacı hissetmeksizin deklare etmesi sebebiyle bundan vazgeçer. Zira Philip bu beyanı yüzünden imparator tarafından Protestan prenslerinin oluşturduğu Schmalkald Birliği’nin³¹³ liderliğinden alınır. Bunun üzerine Elisabeth de oğluna bir başka Protestan aday aramaya başlar. Katı Katolik olan Dük George’un ölümünden sonra yerine geçen erkek kardeşi ve karısı tarafından bölge Lutheran olur ve Elisabeth de oğlunu onların kızıyla evlendirir. Oğlu II. Erich olarak tahta geçtiğinde kendisi de sıkı bir Protestan olan Henneberg’li Dük Poppo ile ikinci evliliğini yapar. Elisabeth düğün öncesi Luther’den oğlunun inancını kontrol etmesini ister. Luther, II. Erich’le görüşükten sonra onun hakkındaki kaygısını rahip Corvinus’a “Umarım prenslerin maruz kaldığı baskıya yenik düşmez.”³¹⁴ cümlesiyle ifade eder.

II. Erich 1546 yılında Regensburg’taki bir toplantı için imparatorun davet alır. Annesi bu davetten pek hoşlanmaz zira imparator politik bir sebep olmadıkça Lutheranlar’ı bu toplantılara çağırmamaktadır. II. Erich ise henüz on sekiz yaşındadır ve bu yaşta böyle bir davet almak onun için çok önemlidir. Diğer taraftan topraklarında gözü olan kuzeni Heinrich von Wolfenbüttel’in saldırılarına, imparatorun yardımıyla karşı çıkabileceğini düşündüğünden bu daveti kabul eder. Annesi oğlunun kafasının karışmasından endişe etmektedir. Bu korkularının yersiz olmadığı kısa sürede ortaya çıkacaktır. Erich imparator ve yanındakiler tarafından ikna edilerek Braunschweig’e geri döndüğünde Katolisizm’i tekrar diriltmek maksadındadır. Kendisine karşı gelen karısını Lutheranizm’den dönmemesi halinde terk etmekle tehdit eder. Karısının tüm bu tehditlere boyun eğmemesi üzerine Erich onu terk eder.

Ardından Rahip Corvinus İmparatorluğa bağlı İspanyol askerler tarafından yakalanır ve hapse atılarak kütüphanesi yakılır. Elisabeth bunları duyduğunda çok üzülür ve ağlayarak: “Tanrım, bu doğurduğum kim? Büyüttüğüm kim? Apaçık

³¹³ Schmalkald Birliği Hesse’li Philip ve Saksonya Elektörü I. John Frederick tarafından 1531’de Schmalkalden’de kuruldu; Kutsal Roma İmparatorluğu içinde Protestan prenslerin askeri kuvvetleri de bulunan bir savunma birliği. İmparatorluğun yerini almayı amaçladı. Bkz. G.R. Elton, **Reformasyon Avrupası 1517-1559**, Çev: Aziz Yardımlı, İstanbul, İdea Yayınları, 2012, s. 278.

³¹⁴ Bainton, **Women of the Reformation**, s. 133.

gerçeği inkâr etmek günahtır ve bu ne yeryüzünde ne de gökyüzünde affedilmeyecektir. Tanrı Sözü'ne hizmet edenlere kötü davranmak, eziyet etmek, kurtarıcımız ve bizim günahlarımızdan doğan İsa Mesih'e eziyet etmek ve kötü davranmaktır. Oğlum beni yatağa düşürdü, böyle devam ederse mezara da sokacak!"³¹⁵ diye sitem eder.

Sitemler yetmeyince annesi oğluna yalvarır ve bu günahkâr yoldan geri dönmesini ister. Oğlu II. Erich ise annesini bir yandan teskin ederken bir yandan üstü kapalı tehdit eder. Hakkında ileri geri konuşmamasını, yaptıklarının Tanrı'ya ve imparatora hizmet etmekten öte bir şey olmadığını iddia eder. Anne oğul arasındaki ilişki uzun süre böyle çatışma halinde 1552 yılına kadar devam eder. O tarihte oğlu yaşanan birtakım olayların neticesinde yine Protestanlığa döner ve kendi bölgesinin siyasal otoritesi olarak Protestanlığı yasal dini haline getirir. Rahip Corvinus da hapisten çıkarılır ama çektiği eziyetler yüzünden uzun süre yaşamaz ve birkaç ay sonra ölür. 1555 yılı Augsburg Barışı³¹⁶ Lutheranlar'a "kimin toprağı, onun dini" ilkesi ile bir ferahlık sağlar ve yasal statülerini garanti altına alır. Bu kararın alınmasının arkasında birçok Protestan olduğu kadar Elisabeth'in de her durum ve şart altında vazgeçmeksizin verdiği bu büyük mücadele yatmaktadır.³¹⁷

Elisabeth'in Protestan olduktan sonra inandığı gibi yaşamakla yetinmeyerek hükmü altındaki topraklarda ve kendisinden sonra varisi olacak çocukları üzerinde de Protestanlığı sabit kılmak için büyük bir çaba gösterdiği görülmektedir. Protestanlığa hem düşes olarak siyasal ve politik açıdan destek vermiş, hem de annesinden farklı olarak halkına yazılar yazarak da Lutheranizm'e katkısını ortaya koymuştur. Protestanlığın Almanya toprakları üzerinde daim olması için çalışan Elisabeth von

³¹⁵ Bainton, **Women of the Reformation**, s. 136.

³¹⁶ "Luther'in ölümünden sonra Protestanların oluşturduğu Schmalkald Birliği'nin 1547'de imparatorluk güçlerine yenilmesi üzerine dinsel bir antlaşma yapılması gündeme gelmiştir. Bu antlaşma ancak 1555 yılında yapılabilmiş ve "Augsburg Din Barışı" adıyla imparator ve yerel prensler tarafından imzalanmıştır. Antlaşma hükümlerindeki *cuius regio eius religio* maddesi "kimin toprağı, onun dini", yani uyruklar prenslerinin dini üzerinedir" anlamına gelmektedir. Bu maddeye göre, esas olarak prens ve idarecilere Augsburg Konfesyonu ile Katolisizm arasında bir tercih yapma yetkisi tanınmıştır. Buna bağlı olarak da, kendi yönetimlerindeki halkların inançlarını belirleme ve bu inançları tercih etmeyen halklara da kendi inançlarının yaygın olduğu başka bir idari bölgeye göç etme hakkı tanınmıştır." Bkz. Olgun, **Sekülerliğin Teolojik Kurgusu Protestanlık**, s. 48.

³¹⁷ Stjerna, **Women and the Reformation**, s. 103.

Braunschweig, 1558 yılında öldüğünde hizmetleriyle Protestanlık tarihine geçen kişilerden biri olmuştur.

3.1.4. Katharina Schütz Zell

Reformasyon döneminin adından mutlaka bahsedilmesi gereken bir diğer önemli kadın figürü de Katharina Schütz Zell'dir³¹⁸. Strasbourg'ta doğmuş, yaşamış ve orada ölmüş olan Katharina tıpkı çağdaşı Argula von Grumbach gibi bir kadın olarak yaşadığı dönemde sesini yazılarıyla duyurmuştur. Argula'dan farklı olarak hayatının sonunda kadar yazmaktan ve kendisini tavsif ettiği şekliyle "Kilise Annesi" olmaktan vazgeçmemiştir. Bunda en büyük etken hayatı boyunca onu destekleyen ve kollayan pastör kocası Matthew Zell'dir. Her ne kadar kocası desteklese de onun karakterinin de vazgeçmeyen bir yapıda olduğu görülmektedir.

Katharina 1498 yılında Strasbourg'ta esnaf bir ailenin kızı olarak doğar. Anadilde iyi bir eğitim alan Katharina dini konulara çokça önem vermiş ve kendisini dine adanmıştır. Lutherizm ile tanışması şehirlerine rahip olarak gelen Matthew Zell'in vaazlarıyla olmuştur. Luther'in düşüncelerini ve fikirlerini kendisine yakın bulan Katharina da bu yeni öğretiyi zamanla benimsemiş ve bir süre sonra da rahip Matthew Zell ile evlenmiştir. Ruhban sınıfın evliliği yasak olduğu için rahipler evlenmeye karar verdiğinde buna gönüllü kişi bulmakta zorlanıyorlardı. Çoğu yanlarında çalışan kişilerle evlenmek zorunda kalıyordu. Katharina saygıdeğer bir hanımefendi olarak bir rahiple evlenen ilk kişidir. Matthew da sıradan bir rahip değil bir çeşit heretik akım olarak görülen Protestanlığa Strasbourg'ta liderlik eden bir rahiptir. 1523 yılının Aralık ayında reformcu Martin Bucer'n yaptığı bir törenle evlenirler.³¹⁹ Evlendiklerinde Luther, bizzat Katharina'ya tebrik mektubu göndermiş ve onu cesaretinden dolayı tebrik etmiştir. Zira henüz Protestanlık yeni oluşmaktadır ve hâlâ büyük tehditlerle karşı karşıyadır.³²⁰ Bu evlilik beklendiği gibi dikkatleri üzerlerine çeker ve eleştiriler, kınamalar başlar.

³¹⁸ Bkz. Ek 9, s. 155.

³¹⁹ Katharina Schütz Zell, **Church Mother**, Ed. Trans. Elsie McKee, The University of Chicago Press, 2006, s. 16.

³²⁰ Classen & Settle, *Women in Martin Luther's Life and Theology*, s. 251.

Katharina yazılarını evlendikten sonra yazmaya başlar. Yazdığı ilk yazı değilse de ikincisi ruhban sınıfın evliliğini savunması, dolayısıyla kocasını müdafaa etmesi üzerinedir. Bu mektupta, ruhban sınıfına mensup olan kocasının kendisiyle yaptığı evlilik sebebiyle maruz kaldığı eleştirilere karşılık verir. Bu eleştirilere cevap verirken iki konu üzerinde durur. Birincisi, Kutsal Kitap'ın, ruhban sınıfının evliliğini doğrular nitelikte olduğunu iddia eder. İkinci olarak da kilisenin bir icadı mesabesindeki mutlak bekâret hayatının kutsallığının savunulmasına itiraz eder. Bu savunmayı yaparak evliliğin ikinci sınıf bir uygulama değil, aksine kutsal bir birliktelik olduğunun da altını çizmiş olur. Katharina'nın bu yazısı herhangi bir yayımcı adı ve basıldığı yer belirtilmeksizin 1524 Eylül'ünde yayınlanır. Çok geçmeden şehir konseyi bu kitapçığa el koyar ve daha fazla basılmasını yasaklar.³²¹ Kutsal Kitap'tan bolca yaptığı alıntılarla yazdığı bu uzun yazıyı baskıya gönderdiğinde kendisinin sadece bir pastör eşi değil, kocasının yardımcısı hatta ifa ettiği görevindeki eşit ortağı olduğunu da göstermiş olur. Hayatı incelendiğinde Katharina'nın bu görevi evliliğinin başından beri üstlendiği ve her zaman kocasıyla birlikte onun yanında, onunla birlikte mücadele eden bir kadın olduğu dikkat çekmektedir.

Evliliğinin ilk yıllarında doğan çocukları küçük yaşlarda öldüğünden kendisini kilise annesi olarak isimlendirmiş ve evladının olmaması sebebiyle de muhtaç durumdaki herkese annelik etmiştir. Katharina'nın anaç, yardımsever ve yol gösterici kişiliğini Kenzingten kadınlarına yazdığı teselli mektubunda görmek mümkündür. Henüz kendisi de 26 yaşında olmasına rağmen bu mektubunda birçok kadını avutmaya çalışmıştır. 1524 yılında Kentzingen'de Protestanlığı savunanlarla Katolikler arasında bir mücadele yaşanmış ve bu mücadeleyi Protestanlar kaybettiğinde şehirden kaçmak zorunda kalmışlardır. Kaçanların çoğu Strasbourg'a gelmiş, hatta bir kısmı Katharinalar'ın evinde üç-dört hafta kadar misafir olmuşlardır. Katharina Protestan inancının bu savunucularına hem evini açmış, hem de onların memleketlerinde bırakmak zorunda kaldıkları eşlerine de bir teselli mektubu yazmıştır. Bu mektupta onları Strasbourg'lu bir kardeşleri olarak inançlarına şahitlik etmeleri bakımından övmüş, hatta İncil için çektikleri acıdan

³²¹ Schütz Zell, **Church Mother**, s. 57-62

dolayı onları kıskandığını ifade etmiştir. Zira çektikleri bu acı onların Tanrı'nın çocukları olarak seçildiklerinin göstergesidir. Onları teselli ederken İncil'den de alıntılar yaparak Mesih'in, "Biri bana gelip de babasını, annesini, karısını, çocuklarını, kardeşlerini hatta kendi canını bile gözden çıkarmazsa öğrencim olamaz."³²² sözünü hatırlatıp bu sözleri düşünerek avunmalarını tavsiye etmiştir. Bu açık mektup Strasbourg'da yine yayımcı adı yazmadan yayımlanmış ve bir hayli rağbet görek Almanya'da ve İsviçre'de tekrar tekrar basılmıştır.³²³ Katharina'nın bu mektubu insanlara dini konularda önderlik edeceğinin, onlara yol göstereceğinin de bir kanıtı olur.

Katharina ve kocası, reformun tanınmış birçok şahsiyetini de Strasbourg'taki evlerinde ağırlar. Örneğin, Zwingli ve Oecolampadius on dört gün boyunca onlarda kalır. Reformun bir başka önemli ismi Calvin de, Cenevre'den uzaklaştırıldığında Zell çiftinin evinde misafir edilir. Böylece evleri reform döneminde Strasbourg'a uzaktan gelenlerin güvenli bir şekilde kalabilecekleri bir mekâna dönüşür. Kimi zaman karı-koca birlikte seyahate çıktıkları da olur. Örneğin 1538'de Luther ve Melancthon'ı ziyaret için Wittenberg'e gitmişlerdir.³²⁴

1547 yılında Protestan Schmalkald Birliği İmparator V. Charles'a kesin bir şekilde yenilir ve birliğin liderleri hapse atılır. İmparator uzun yıllardır Protestan uygulamalarına devam edilen bu kentte Roma Katolik Kilisesi sakramentlerinin uygulanmasını ister. Çalkantılı ve zorlu geçen bir yıldan sonra yapılan pazarlıklar neticesinde Augsburg Interim³²⁵ dönemi başlar. Aynı zamanlarda Strasbourg kentinin ilk Protestan rahibi Matthew Zell 1548'de yetmiş yaşında ölür. Büyük bir kalabalığın katıldığı cenaze vaazını, arkadaşı ve şehrin Baş teologu Martin Bucer hem Almanca hem de Latince olarak verir. Vaazın ardından Katharina söz alır. Kocası Matthew'ın karakterinden ve onun öğretisinden bahsettiği gibi devam eden Augsburg Interim'ine ve Strasbourg'taki dini uygulamalar hususunda yapılan baskılara da değinir.³²⁶

³²² Luk. 14:26.

³²³ Schütz Zell, **Church Mother**, s. 47-49

³²⁴ Bainton, **Women of the Reformation**, s. 64-65.

³²⁵ Augsburg Interim: Kutsal Roma İmparatorluğunda Alman Katolikler ve Protestanlar arasında Geçici bir anlaşma. Fransızlara ve Osmanlılara karşı sürmekte olan savaşlar nedeniyle V. Charles'ın isteği üzerine 1548'de onaylanır. Bkz. Elton, **Reformasyon Avrupası 1517-1559**, s. 271.

³²⁶ Schütz Zell, **Church Mother**, s. 97-99.

Katharina her ne kadar kocasını seven acılı bir eş olarak konuşsa da, o yıllarda kadınların böyle kalabalığa hitap etmeye kalkışması görülmüş bir olay değildir. Fakat Katharina'nın hayatı incelendiğinde o zamana kadar, kadınların cesaret edemeyeceği birçok işin üstesinden gelmiş birisi olduğu görülmektedir.

Kocasını Matthew Zell'in ölümünden sonra yerine vaiz olarak gelen Ludwig Rabus'la Katharina'nın arası bir anlaşmazlık sebebiyle açılır. Katharina, hayatı boyunca açıkça teolojik açıdan heretik olduğunu iddia edenler dışında herkese şefkat ve anlayışla yaklaşan bir kişidir. Onun döneminde yaşayan Kaspar Schwenckfeld da ilk başlarda Lutheran bir Protestan olmakla birlikte daha sonraları ruha yaptığı atıflarla ana akım düşünceden ayrıldığı için Rabus onu eleştirir ve onu koruması sebebiyle Katharina da bu ağır eleştirilerden nasibini almıştır. Rabus, Matthew'ın yanında öğrenciyken Katharina'nın ona birçok iyilikte bulunduğu bilinmektedir. Katharina onu Schwenckfeld'e karşı sert tutumundan dolayı eleştirirken Rabus da onu Strasbourg Kilisesi'nde ve halk arasında kargaşaya sebebiyet vermekle suçlamıştır.³²⁷ Katharina bu eleştirilere karşı gelmiş, doğru bildiği yoldan şaşmamıştır.

Katharina'nın bu mücadeleci karakteri bir kadının cenaze törenini gerçekleştirmesinde de görülecektir. 1562 yılında, hayatının son zamanlarında artık bir hayli yaşlanmış ve hastalanmıştır. Öyle ki yürümeye dahi mecali kalmamıştır. Buna rağmen çabalamaktan vazgeçmediğine dair örnek teşkil eden bir olay yaşanmıştır. Schwenckfeld taraftarı bir doktor olan Andernach'lı Guinter'in karısı vefat etmiş fakat dini gerekçeler açısından sakıncalı kabul edildikleri için cenazesini kaldırmayı hiçbir din adamı üstlenmek istememiştir. Yaşadıkları bölgedeki papaz da tek şartla töreni gerçekleştireceğini ifade etmiştir: Karısının doğru inançtan çıktığını ve yolunu kaybettiğini kabul ettiği takdirde cenazeyi kaldıracaktır. Aksi halde amiriyle başı belaya girecektir. Kocasını bunu kabul etmemiş ve Katharina'dan cenaze törenini yönetmesini istemiştir. Bir sabah vakti, yürüyemediğinden, bir çeşit el arabası ile evinden alınıp mezarlığa getirilen Katharina genç kadının cenazesinin defin törenini gerçekleştirmiştir. Şehir meclisi Katharina'nın bu yaptığını

³²⁷ Merry E. Wiesner, "Katharina Zell's Ein Brieff an die ganze Burgerschaft der Statt Strassburg as Theology and Autobiography", *Colloquia Germanica*, Vol:28, S.3/4, 1995, s. 246.

duyduğunda çok öfkelenmiş ve iyileştiğinde onu kınama cezasıyla cezalandırma kararı almıştır. Ancak Katharina iyileşmeden aynı yıl içinde vefat eder. R. Bainton Katharina'nın ölümünü anlatırken “Musa gibi Tanrı'nın öpücüğüyle öldü ve aynı onun gibi gömüldüğü yeri kimse bilmemektedir.” demiştir.³²⁸

Katharina Schütz Zell şefkatli, dindar, korkusuz ve cesur kişiliğiyle reform döneminin en önemli kadın figürlerinden biridir. Kocasıyla birlikte, Strasbourg'a gelen reformla özdeşleşmiş isimlerden, fakir ve zayıf mültecilere kadar herkese evlerini açmış ve kendisinin de ifade ettiği şekliyle “Kilise Annesi” olmuştur. Hem eşine bağlı bir kadın, hem de dini açıdan özgür bir şekilde hareket ederek tüm yetişkinlik dönemi boyunca düşüncelerini yayınlamaktan çekinmemiş bir şahsiyettir. Böylece reform döneminin en etkin ve üretken kadını olmuştur.

3.2. Kadınların Protestanlığı Tercih Etme Sebepleri

Kadın konusunda Protestanlığa yöneltilen eleştirilerin odağında Protestan reformunun kadını eve kapatmasına yol açtığı iddialarının geldiği bilinmektedir. Buna göre manastır hayatını sona erdiren Luther, manastırlar aracılığıyla eğitim görme ve dini bağlamda yükselebileme fırsatına sahip olan kadınların bu imkânını ellerinden almıştır. Zira erkek keşişler, manastırlar kapatıldığında pastör olarak kilisede görev alabilmelerine ve dini hayata etkin bir şekilde katılabilmelerine rağmen kadınlara, evlenip sadece çocuklarına dini eğitim verme hakkından başka bir imkân tanınmamıştır.

Peki kadınların bu gerçeğe rağmen Protestanlığa yönelmelerindeki teşvik edici faktör ne olmuştur? Bu şartlar altında reformun kadın-erkek için farklı geliştiği görülmektedir. Günümüz yazarları kadınların bu Protestan öğretiye katılmalarını özellikle “Vaftiz olan her kişinin din görevlisi olabilme” ilkesiyle bağdaştırmış ve muhtemelen o dönemdeki kadınların vaat edilen bu sözlerin kendilerini de kapsadığını düşünmelerine yormuşlardır.³²⁹

XVI. yüzyılda manastırların kapatılmasına karşı olanlar kadar bunu büyük bir fırsat olarak değerlendirenler de vardır. Münsterberg'li Ursula bu isimlerden biridir

³²⁸ Bainton, **Women of the Reformation**, s. 73.

³²⁹ Stjerna, **Women and the Reformation**, s. 11.

(ö. 1534'ten sonra). Bohemya Kralı George Podiebrad'ın torunu, Luther'in düşmanı Dük George'un ve kardeşi Heinrich'nin de kuzeni olan Ursula, küçük yaşta ailesini kaybedince bir süre teyzesi tarafından bakılır ve sonra manastıra yollanır. Dinsel gelenek içinde manastırların yerinin ne olduğuyla ilgili uyuşmazlıklar bir yana sağlık problemleri de yaşayan Ursula, 6 Ekim 1528'de iki rahibe arkadaşıyla birlikte manastırdan ayrıлып Luther'in yaşadığı Wittenberg'e sığınır. Soylu bir ailenin kızı ve Luther'in düşmanının kuzeni olması hasebiyle akrabaları Ursula ve arkadaşlarının peşini bırakmaz ve Wittenberg yetkilileriyle irtibata geçip kaçakların geri yollanmasını isterler. Ardından iki taraf arasında karşılıklı yazışmalar olur ve nihayetinde Ursula'yı yollamama kararı alınır. Dük George ve kardeşi, kuzenlerini geri alamayacaklarını fark edince Lutheran Elektör John'dan, Ursula'nın bir özür yayınlayacağını duyduklarını, bunun kendilerine zarar vereceğinden yayınlanmasına fırsat vermemesini isterler. Cevaben Elektör, bu metnin kendilerinden gelen mektup ellerine ulaşmadan zaten yayınlandığını, içerisinde onları rencide edecek herhangi bir şeyin bulunmadığını, sadece manastırda esarete olan kişileri cesaretlendirecek bir nitelik barındırdığını söyleyerek iki kopyasını da onlara gönderir.

Luther'in önsözyle basılan ve Ursula tarafından yazılan bu broşürde Ursula, arkadaşlarıyla birlikte manastırdan kaçmalarını savunur. Kutsal Kitap'tan bol bol örnekler getirerek kurtuluşun Luther'in de ifade ettiği gibi sadece imanla aklanmada olduğunu iddia eder. Manastırdayken vicdanlarının fazlasıyla sıkıntıda kaldığını ve bedenlerinin yozlaştığını, tek umudunsa imanda yattığını belirtir. Vaftizle Tanrı'nın Krallığı'na ulaşılırken manastır yeminlerinin ikinci vaftiz kabul edilip günahları yıkadığını söyleyenlere "Mesih bizim günahlarımızı vaftizle temizleyemiyor mu?" şeklinde bir eleştiri getirir ve yine Kutsal Kitap alıntlarıyla mektubunu bitirir. Tüm bunlardan sonra Ursula güvenli bir yere gitmek zorunda kaldığından nerede ve ne zaman öldüğü bilinmemektedir.³³⁰ Kadınların Protestanlığı tercih etme sebeplerinden biri olarak onların kendi iradeleri dışında manastıra kapatılmaları gösterilmekle birlikte Luther'in Katolik Kilisesi eleştirilerine de katıldıkları görülmektedir. Bu konu daha sonra müstakil bir başlık altında detaylı bir şekilde değerlendirilecektir.

³³⁰ Bainton, **Women of the Reformation**, s. 45-52.

Ayrıca kadınların Protestan olduklarında Katolıklere kıyasla yapabileceklerinin mezhep değiştirmelerinde etkili olduğu da söylenebilir. Örneğin Kutsal Kitap'ı anadillerinde okuyabilmeleri, evlerinde dini toplantılar yapabilmeleri, eğer bir yayımcı bulabilirlerse yazdıklarını yayımlayabilmeleri, gelenekleri kırarak halk içinde Protestan şarkı ve marşları söyleyebilmeleri ya da inançları için ölümü göze alabilmeleri gibi. Çoğunlukla çocuklarının din eğitimlerini de üstlenebildikleri ve onları Protestan inancına göre yetiştirebildikleri, böylece bütün hayatlarını Protestan düzene göre yeni baştan tanzim edebildikleri görülmüştür.³³¹

3.2.1. “Bütün İnananların Din Görevlisi Olması” İlkesi

Luther'in reformu başlattığı dönemdeki toplumsal şartların o dönemde yaşayan insanlar için çeşitli zorluklar taşıdığı aşikârdır. Ortaçağ Katolik Kilisesi'nin baskısı insanlar üzerinde ağır bir şekilde hissedilmektedir ve Luther Doksan Beş Teziyle bu baskıya resmi olarak başkaldıran kişi olmuştur. Aynı zamanda sosyal ve ekonomik açıdan zor bir durum yaşayan halk için Müslümanların batıya doğru hızlıca ilerlemesi, ara sıra baş gösteren ve büyük kayıplara yol açan veba salgınları ve ahlâki bozulmuşluk halk tarafından eleştiri konusuyken, Luther'in getirdiği “tüm inananların din adamı olabilmesi” ilkesi insanlarda büyük ilgi uyandırmıştır.³³²

Martin Luther Katolik Kilisesi'ne, dolayısıyla Papa'ya başkaldırdığında onunla birlikte tüm ruhban sınıfına da başkaldırması ve böyle bir hiyerarşinin varlığını yok sayarak, vaftiz olmuş tüm Hıristiyanların din adamı olabileceğini bildirmiştir. Luther halkın bir bölümü kutsal addedilirken diğer bir bölümünün sıradan kabul edilmesinin doğru olmadığını vurgulamıştır. Ona göre Tanrı'nın insanlara yönelik daveti herkesi kapsamaktadır. Getirdiği eleştirilerle Luther, Katolik Kilisesi'nin Kutsal Kitap'ta yeri olmadığını düşündüğü bu uygulamasını ortadan kaldırmayı hedeflemiştir.³³³ Luther'in “tüm inananların din adamı olabilmesi” cümlesini ifade ederken kadınları ne kadar dikkate aldığı bilinmemekle birlikte bu ilkenin, kadınların

³³¹ Stjerna, *Women and the Reformation*, s. 47

³³² James Arne Nestingen, “Priesthood of All Believers”, *The Encyclopedia of Protestantism*, Ed. Hans J. Hillerbrand, Routledge, New York, 2004, s. 1889.

³³³ Olgun, *Sekülerliğin Teolojik Kurgusu Protestanlık*, s. 352.

bu mezhebi seçmelerinde etkili olduğu görülmektedir. Zira kadınlar Ortaçağ'da manastır hayatı dışında kilisede veya toplumsal hayatta söz sahibi değillerdir.

Protestanlığın en fazla öne çıkan bu ilkesine kadınlar farklı tepkiler vermiştir. XVI. yüzyıl şartları düşünüldüğünde kilisedeki yeri bile tartışmalı olan kadının doğrudan kilisede görev almasının veya vaaz kürsüsüne çıkmasının düşünülmesi gerçekçi değildir. Fakat tüm inananların din görevlisi olması gibi bir ifade kullanılması en azından bu yolun kadın-erkek herkes için açıldığının göstergesidir. O yıllarda yaşayan bazı kadınların bu ifadeyi dikkate aldıkları ve böylece aktif olarak insanları dini açıdan bilgilendirme veya bu konuda konuşma hakkını kendilerinde gördükleri bilinmektedir. Daha önce kendilerinden bahsettiğimiz Argula von Grumbach ve Katharina Schütz Zell bunlar arasında dikkat çekici figürlerdir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi soylu bir ailenin kızı olan Argula, çocukluğundan itibaren iyi bir eğitim almış ve asil sınıfından gelmenin ona verdiği özgüvenle kendi zamanında Katolik Kilisesi yetkilileriyle mücadele etmekten korkmamıştır. Onları yeri geldiğinde sapkınlıkla suçlayarak yeri geldiğinde de yaptıkları hataları Kutsal Kitap'tan örnekler getirerek içinde buldukları yanlışları işaret etmiştir. Bu tartışmaları yaparken hem Luther'i, hem de Lutherizm'i destekleyen birçok sav da ileri sürmüştür. Luther bunları duyduğunda onu kadın olması hasebiyle eleştirmemiş, aksine saygı duyduğunu ifade eden kelimelerle taltif etmiştir. Argula hayatı boyunca reformcuların iki prensibini kendisine şiar edinmiştir: Birincisi, tüm inananların din adamı olabilmesi ilkesi, ikincisi de tek otorite Kutsal Kitap'ın kabul edilmesi. Küçüklüğünde babasının kendisine hediye ettiği Koberger Kutsal Kitap'ı nedeniyle Kutsal Kitap'ı çok iyi bildiğinden, zamanındaki Katolik yetkililerini kendisi ile tartışmaya çağırmış ancak kadın olması, karşısına çıkacak ciddi bir muhatap bulamamasına ve arkasından hakaretvari konuşmalar yapılmasına yol açmıştır.³³⁴

Yine o dönemde sesini duyurmuş ve Protestanlık adına konuşan bir başka kişi Katharina Schütz Zell de daha önce değindiğimiz gibi zamanında teolojik tartışmalara katılmış, metinler yazıp yayınlamıştır. Kocasını, bir pastör olmasına

³³⁴ Stjerna, **Women and the Reformation**, s. 72.

rağmen evlendiği için Katolik Kilisesi yetkilileri tarafından eleştirildiğinde, mutlak bekâret hayatı yaşadığını iddia eden papazların aynı anda yedi ayrı kadını hamile bıraktığını iddia etmiş ve bu şekilde ruhban sınıfının evliliğiyle ilgili tenkitlerine karşı müdafaada bulunmuştur. Pavlus'un, kadınların kilisede sessiz olmalarıyla³³⁵ ilgili sözü bağlamında kendisine yöneltilen eleştirilere aynı havarinin "Ne var ki Rab'de ne kadın erkekten ne de erkek kadından bağımsızdır."³³⁶ sözüyle ve Peygamber Yoel'in "Ondan sonra bütün insanların üzerine Ruhum'u dökeceğim. Oğullarınız, kızlarınız peygamberlikte bulunacaklar"³³⁷ deyişiyle cevap vermiştir.³³⁸ Kocası Matthew Zell ile arkadaş olan Luther, Katharina'ya da hep saygı duymuş, onu yerecek, yaptıklarının bir kadına yakışmadığını ima edecek hiçbir ifade de bulunmamıştır.

Bütün inananların din görevlisi olması ilkesine ifade ettiğimiz bu noktalardan bakıldığında aslında kadınları da kapsadığı, en azından dışlamadığı söylenilebilir. Luther'in dile getirdiği bu önemli ilkeye kadınlar da bir şekilde cevap vermiş halk arasında seslerini yükseltebilme konusunda çaba göstermiş ve zaman zaman da bu fırsatı bulabilmişlerdir. Bulduklarında da Katolik Kilisesi'ndeki gibi ağır ithamlarla, karşılaşmadıkları fark edilmektedir.

3.2.2. Kadınların Luther'in Katolik Kilisesi Eleştirilerine Katılmaları

Hatırlanacağı üzere Luther'in kiliseye yönelik en dikkat çekici eleştirisi Papa'nın ve Katolik Kilisesi'nin otoritesine ilişkindir. O, "Sola Scriptura" anlayışı çerçevesinde tek otorite olarak Kitab-ı Mukaddes'i temel almaktadır. Bir diğer kayda değer ve özellikle halk için cazip gelen eleştirisi, bütün Hıristiyanların din adamı olabilmesi ilkesidir. Bu ilkeyle Luther Katolik Kilisesi'ne bir darbe daha vurmuş ve vaftiz olan her kişiye verdiği bu yetkiyle herkesin din adamı olabileceğini iddia etmiştir. Bu iddiasıyla birçok kişiyi ikna ettiği de yadsınamaz bir gerçektir. Bir başka Katolik Kilisesi uygulaması olan endüljansları eleştirmiş ve bunun kötüye

³³⁵ 1Ko. 14:34.

³³⁶ 1Ko. 11:11.

³³⁷ Yoe. 2:28.

³³⁸ Bainton, **Women of the Reformation**, s. 55.

kullanıldığını, kilisenin otoritesini ruhban sınıfının kendi çıkarları için suiistimal ettiklerini iddia etmiştir. Bunun üzerine de yalnızca imanla aklanma Luther'in getirdiği yeniliklerin en başat olanıdır. Bu ilkeyle affetme yetkisinin rahipler aracılığıyla gerçekleşmesine ve insanların rahiplere mecbur bırakılmasına karşı çıkmıştır. Ayrıca nikâhın bir sakrament sayılamayacağını, sadece dünyevi bir uygulamadan ibaret olduğunu ifade etmiştir.

Kadınların Luther'in getirdiği bu eleştirilere nasıl tepkiler verdikleri incelendiğinde, öncelikle o dönemde öne çıkan kadınların çoğunun Tanrı Sözü konusuna katıldıkları dikkat çekmektedir. Bu, yazılı eser bırakan kadınlarda daha net bir şekilde görülmektedir. Mesela Argula von Grumbach, Arsacius Seehofer'ın savunması için Ingolstadt Üniversitesi'ne yazdığı mektupta Tanrı Sözü ile ilgili şöyle demektedir: “Luther ve Melanchthon Tanrı Sözü'nü korumaktan başka ne öğretmiştir? Onları kınıyorsunuz fakat iddialarını çürütemiyorsunuz. ... Bize hükümdarlara itaat etmemiz gerektiğini söylüyorsunuz. Bu doğru. Ama ne Papa ne imparator ne de herhangi bir prensin Tanrı'nın Sözü üzerinde bir otoritesi vardır.”³³⁹ Argula von Grumbach'ın yaptığı bu açıklamalarla Luther'in Tanrı Sözü'nü yani Kitab-ı Mukaddes'i tüm otoritelerin üzerinde tutmasına tamamen katıldığı anlaşılmaktadır.

Kadınların Luther'in Katolik Kilisesi eleştirilerine katıldıkları bir başka konu da manastır hayatıyla ilgili düşünceleridir. Monastik hayat tarzını eleştiren Luther'e manastırlarda yaşayan birçok kişi katılmış ve onun söylediklerinden aldıkları cesaretle buralardan kaçmak için her türlü riski göze almışlardır. Bu noktada öncelikle Katharina von Bora, Münsterberg'li Ursula ve Florentina von Oberweimar'ın, Luther'in bu konudaki eleştirileri üzerine oradan ayrıldıkları hatırlanmalıdır. Üstelik ayrılışlarında bu eleştiriye katılmalarının yanı sıra aynı zamanda Luther'in farklı görüşlerini benimsemeleri de etkili olmuştur. Mesela Münsterberg'li Ursula'nın manastırdan ayrılış sebeplerini yazdığı yedi maddelik kişisel savunması ve eleştirisinde daha önce de bahsedildiği gibi Luther'in “imanla aklanma” konusunda söylediklerini onayladığı belirtilmiştir. Yine yazdığı

³³⁹ Bainton, **Women of the Reformation**, s. 97.

maddelerden birinde Kitab-ı Mukaddes'te sadece Mesih'e itirafta bulunulması gerektiğini okuduğunu söylemiştir.³⁴⁰ Bu da Luther'in bir başka Katolik Kilisesi eleştirisi olan günah çıkarma üzerinedir.

Katharina Schütz Zell ise Luther'in "tüm inananların din adamı olabilmesi" ilkesini en çok dikkate alan ve buna en uygun hayatı süren kadınlardan biridir. Katharina bu ilkeyi ilahi bir çağrı kabul etmiş ve böylece kendisini Tanrı'ya adamıştır. Yine Luther'in Tanrı'nın onayını kazanmak için çalışmaya gerek olmadığı ve yeni öğretiyeye göre Tanrı'nın rızasının ancak onun oğluna güvenene verileceği düşüncesini benimsemiş, bunu Tanrı'nın bir hediyesi şeklinde görmüş ve insanın çabası sonucu kazanılacak bir şey olmadığı sonucuna varmıştır. Bu rızayı kazanmak için herkesin eşit kabul edildiği ve bunun için de bir aracı gerekmediği³⁴¹ fikrinin Katharina'nın bu yeni öğretiyeye benimsemesinde en önemli etken olduğu görülmektedir. Buradan hareketle Katharina'nın da ruhban sınıfının sıradan halk üzerinde bir üstünlüğünün olmadığını kabul etmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Katharina'nın katıldığı ve karşı çıkanları şiddetle eleştirdiği bir diğer Luther öğretisi daha önce de altını çizdiğimiz mutlak bekâret hayatının uygun olmadığı hususudur. Zira bu uygulamanın bir insan uydurması olduğunu, Kitab-ı Mukaddes'te böyle bir ifadenin yer almadığını belirten Luther'in görüşlerini desteklemiş ve bu desteğini de Strasbourg'ta görev yapan bir rahiple evlenerek, sadece teoride değil pratikte de onayladığını göstermiştir. Üstelik Katharina'nın evlendiği 1523 yılı, Protestanlığın daha yeni yeni oluşmaya başladığı dönemlerdir ve rahip sınıfı evliliğinin kilise kanunuyla halen yasaklı olduğu bir zamandır. Hatta Katharina sadece bir rahiple evlenmekle kalmamış, bunun yanı sıra rahip evliliğini onaylayan ve müdafaa eden bir yazı da yayınlamıştır.³⁴² Toplumsal, ahlâki ve dinsel gerekçelerle ruhban sınıfı evliliğinin hoş görülmediği, hatta suç sayıldığı bir zamanda Katharina'nın bu korkusuz tavrı ve cesareti dikkat çekmektedir. Hayatı boyunca bu tutumunu devam ettirmiş, üstelik sadece Katolik muhaliflerine değil, ilerleyen

³⁴⁰ Charlotte Methuen, "And Your Daughters Shall Prophesy" Luther, Reforming Women and the Construction of Authority, *Archiv für Reformationsgeschichte*, Vol. 104,1, 2013, s. 93.

³⁴¹ Schütz Zell, *Church Mother*, s. 16.

³⁴² Schütz Zell, *Church Mother*, s. 16.

yıllarda Protestanlık içinden kendisini eleştiren ve onu suçlayanlara karşı da aynı kararlılığı ve tavrı sürdürmüştür.

Luther döneminde yaşayıp Protestanlığı müdafaa eden kadınlardan isimleri günümüze kadar ulaşanlar sayı bakımından az olsa da bu kadınların her türlü tehlikeyi göze alarak Lutheran teolojiiyi benimsedikleri ve bunu şiddetle müdafaa ettikleri açıkça görülmektedir. Bu müdafaayı yaparken kendi cinsiyetleri açısından herhangi bir beklentiye girmemişlerdir. Onlar için önemli olanın yozlaşmış kilise ve din adamları karşısında Tanrı Sözü'nün galip gelebilmesi, herkesin Tanrı huzurunda eşit olup rahip sınıfına hasredilen üstünlüğün kalkması ve inandıkları şekilde ibadetlerini yerine getirebilmeleri olduğu fark edilmektedir.

3.2.3. Kutsal Kitabı Anadilde Okuyabilmeleri

Kitab-ı Mukaddes'i herkesin anadilden okuması gerekliliğine vurgu yapması, Luther'in ve Lutheranizm'in en bariz özelliklerinden birisidir. Luther, kutsal kitabın sadece rahipler tarafından okunmasını ve halka onların anlatmasını başından beri eleştirmiş, bu sebeple reformun daha başlangıç aşamasında Kitab-ı Mukaddes'i herkesin okuyabileceği anadile çevirmeye başlamıştır. 1521 yılında Wartburg Kalesi'ne saklandığında orada on ay zorunlu olarak kalır. Bu süre zarfında Kitab-ı Mukaddes'in Yeni Ahit kısmını tercüme eder. Kitab-ı Mukaddes'in tam metin çevirisinin yayınlanması 1534 yılını bulacaktır.³⁴³ Luther'in çevirisi kutsal metnin ilk çevirisi değildir. Ondan önce de yine Kitab-ı Mukaddes çevirme teşebbüsleri olmuştur. Örneğin Jan Hus böyle bir girişimde bulunur ama öldürülmesi nedeniyle çeviri faaliyeti yarım kalır. Bir diğer teşebbüs Anton Koberger tarafından 1483 yılında tamamlanan ve Almanca dilinde yayımlanan Koberger Kutsal Kitap'ıdır. Bu kitap sayesinde reform döneminde birçok kadın Latince bilmeden Kitab-ı Mukaddes'i anadilden okuma imkânına kavuşmuştur. Koberger kitabıyla kendisini Kitab-ı Mukaddes konusunda yetiştiren ve mücadele veren kadınlardan Argula von Grumbach bunun en müşahhas örneğidir.

Argula von Grumbach çocukluğunda kendisine hediye edilen bu kitabı okuyarak ondan öğrendikleriyle cinsiyetine ve konumuna bakmaksızın

³⁴³ Olgun, **Luther ve Reformu**, s. 61.

yaşantısı boyunca pek çok kişiyle mücadele etmiştir. Ingolstadt Üniversitesi yetkilileriyle Arsacius Seehofer hakkında mücadele verirken de, Luther'i ve Melanchthon'ı korumak için yazdığı yazılarında da hep bu sahip olduğu bilgiye başvurmuş ve bu bilgisi sayesinde müdafaasını ve iddiasını Kutsal Kitap merkezli olarak temellendirmiştir. 1523-1524 yılları arasında Ingolstadt Üniversitesine, Bavyera Dükü William'a ve şehir konseyine Seehofer'ın müdafaası için bir dizi açık mektup yazmıştır. Bu mektupların halk arasında geniş yankı bulduğu ve yaklaşık yirmi dokuz bin kopya basıldığı kaynaklarda ifade edilmiştir. Argula bu mektuplarda iddia ettiklerini Kutsal Kitap'tan örneklerle bezeyerek yetkililere karşı çıkma hakkını böylece teyit etmiştir. Toplumda en yetkin ve söz sahibi kabul edilen Kutsal Kitap'ı kaynak gösteren sadece Argula değildir.

İddialarını ve müdafaalarını Kutsal Kitap kaynaklı olarak temellendiren bir diğer kişi Katharina Schütz Zell'dir. Örneğin Kentzingen kadınlarını teselli etmek için yazdığı mektubunda onlara Kitab-ı Mukaddes'ten Yaratılış babından örnekler getirerek İbrahim'in oğluyla imtihanını anlatmış ve sonunda bu imtihandan galip gelmek için nasıl sabrettiğini eklemiştir. İbrahim'in Tanrı'nın kendisini sınadığını bildiğini söylemiş ve ona güvendiğini belirtmiş, Kentzingen kadınlarından da aynı İbrahim peygamber gibi yaşadıkları imtihanın farkına varmalarını ve böylece sabretmelerini söylemiştir.³⁴⁴ Katharina onları kuru tesellilerle avutmaya çalışmak yerine mektubunu Kutsal Kitap'tan alıntılarla bezeyerek sözünü daha etkili kılmayı tercih etmiştir.

Manastırdan ayrılan ve Wittenberg'e Luther'in yanına gelip oradan ayrılma sebeplerini yazan Münsterberg'li Ursula da müdafaasını Kutsal kitap bilgisine dayandırarak ortaya koymuş ve haklı olduğunu belirten ifadelerini Kitab-ı Mukaddes'ten örnekler getirerek kuvvetlendirmiştir.

Luther ve Protestanlık üzerine yapılan en önemli eleştirilerden birinin manastırları kapatması ve bu sebeple kadınların dinsel hayattan uzak kalmaları olduğundan daha önce bahsedilmişti. Bu iddia doğru olmakla birlikte Luther manastırların kapatılmasıyla kız çocuklarının eğitimsiz kalmalarını fark etmiş ve bu

³⁴⁴ Schütz-Zell, **Church Mother**, s. 51.

eksikliğin telafi edilebilmesi için kızların eğitimine önem vermiştir. Bu bağlamda herkesin Kutsal Kitap'ı anadilden okuyabilmeleri ve yine anadillerinde yazılmış ilmi halleri öğrenmeleri için çaba sarfetmiştir. Bu konuda sadece erkeklerin değil, kızların da eğitim görmelerini sağlamak için bütün çocukların mecburi olarak okula gitmeleri hususunda uğraştığı görülmektedir. Reform hareketinde Luther'in birlikte çalıştığı arkadaşı Philip Melanchthon da Alman topraklarında eğitim konusunda en fazla gayret eden kişidir.³⁴⁵

Luther'in diğer fikirlerine katılmasalar da onun herkesin Kitab-ı Mukaddes'i okuması fikrine katılanlar çoktur. Zira böylece halk dini, ruhban sınıfının tekelinden kurtarmış ve metni anadillerinde okuyarak kendileri de dini anlama konusunda aktif bir rol oynamışlardır.³⁴⁶ Bununla birlikte Luther'in tüm inananların din adamı olabilmesi ilkesini getirmesi ve bunu ifade ederken kadın erkek ayrımı yapmaksızın herkes için eşit tutması kişilerin dinde söz sahibi olmalarına da zemin hazırlamıştır. Dinde söz sahibi olmak için de gerekli şart olan Kitab-ı Mukaddes'i okuyabilme fırsatı da böylece onlara tanınmış olur. Kitabı literal düzeyde de olsa anlayabilmeyi getiren anadilde okuyabilme daha sonra sadece Lutheran değil, diğer Protestan mezheplerinde de geçerliliğini koruyacak ve Protestanlığın önemli özelliklerinden birini oluşturacaktır.

3.3. Mezhep Değiştiren Kadınların Karşılaştıkları Sorunlar

XVI. yüzyılda kadınların, Katolik Kilisesi öğretilerinden ayrılıp yeni Protestan öğretiyi benimsediklerinde başlarına gelebileceklerin farkında olup olmadıkları pek bilinmese de zamanla birçok sıkıntıya maruz kaldıkları açık bir gerçektir. Zorla kazanılan her şey gibi onların sıkıntıya göğüs germeleri de dinlerine daha çok sarılmalarına sebep olmuştur. Buna Lutheran Protestan kadınlar kadar, hatta onlardan daha çok, aynı dönemde ortaya çıkmış Protestanlığın bir alt grubu sayılan Anabaptist kadınlar da maruz kalmıştır. Onlar sadece Katolikler tarafından değil, otoriteye karşı çıkmaları sebebiyle Protestanlar tarafından da kovuşturılmaya

³⁴⁵ Stjerna, **Women and the Reformation**, s. 44-45.

³⁴⁶ Helen Watanabe-O'Kelly, "Women's Writing in the Early Modern Period", **A History of Women's Writing in Germany, Austria and Switzerland**, Ed. Jo Caitling, Cambridge University Press, 2000, s. 31.

uğramışlardır. Birçoğu bu uğurda öldürülmelerine rağmen yine de inançlarından geri dönmemişlerdir. Örneğin Hollanda’da Katolikler tarafından idare edilen bir bölgede Anabaptist olması sebebiyle yakalanan Elisabeth Dirks’in mahkeme tutanak kaydında yazılanlardan uzun süre sorgulandığı, bu sorgulamanın sonucunda mezhep değiştirmesi sebebiyle suçlandığı ve çuval içinde boğularak idamına karar verilmesine rağmen inancından dönmediği bilinmektedir.³⁴⁷

Özellikle rahibeler için mezhep değiştirmelerinin etkilerinden bir diğeri de daha önce tecrübe etmedikleri bir durum olarak eş ve anne olmalarıdır. Hatırlanacağı üzere bu durumu hem reddedenler, hem de benimseyenler bulunmaktadır. Örneğin Katharina von Bora bu durumu özellikle tercih etmiş, hayatını bir anne ve bir eş olarak yaşamayı sürdürmüştür.

Aile hayatını ve eş olmayı kabullenenlerin yanı sıra Reformasyon’a sözel ve aktif şekilde cevap verenler de mevcuttur. Dolayısıyla sadece pasif olarak reformu kabul etmemişler, bunun görünür bir parçası haline gelmeye çalışmışlardır. Örneğin, manastırlardan ayrılanlar kadar manastırdan ayrılmamayı tercih edip mevcut düzenle uzlaşmak için çabalayanlar da vardır. Tüm kısıtlamalara rağmen vaaz verenler, peygamberlik görevi üstlenenler (Anabaptistler için geçerli), arkadaşlarıyla ve aileleriyle dini mevzuları tartışanlar, kocalarını yeni inandıkları dine çevirmeye çalışanlar veya çeviremiyorlarsa onları terk edenler, dini içerikli şiirler, ilahiler, polemik ve tartışmalarda söz söyleyenler gibi tüm Protestan gruplardan dinleri uğruna hayatlarını riske atan kadınlara da rastlanmaktadır.³⁴⁸

Kadınlar teolojik konularda konuşma hakkına sahip olmamalarına ve genelde evin erkek reisinin (baba/koca) inandığı dine inanmak zorunda kalmalarına rağmen bu yeni teolojiyi benimsemelerinde, daha önce de ifade ettiğimiz gibi “bütün inananların din adamı olabilmesi” ilkesi önemli bir etkendir. Çoğu kişi için bu vaat teoride de kalsa getirdiği riskleri göze alarak bu vaade talip olanlar çıkmıştır. O yıllarda matbaanın ortaya çıkması ve gittikçe birçok ülkede kullanım alanı bulması,

³⁴⁷ Bainton, **Women of the Reformation**, s. 149.

³⁴⁸ Merry E. Wiesner, “Beyond Women and the Family: Towards a Gender Analysis of the Reformation, **Sixteenth Century Journal**, 18/3, 1987, s. 314.

kadınlara kutsal kitapta getirilen yasağı çiğnemenen küçük kitapçıklar veya broşürler halinde yayım yaparak kendi düşüncelerini ifade etme fırsatı vermiştir.

Kadınların maruz kaldıkları sıkıntılar incelendiğinde bunun iki ayrı veçhesi olduğu fark edilir: Birincisi, bilindiği gibi Katolik Kilisesi tarafından kovuşturulmalarıdır. Tüm Protestanları sapkın kabul eden Katolik Kilisesi bu konuda cinsiyet ayrımı yapmamış ve bunun sonucu olarak kadınlar da aynı şekilde olumsuz davranışlara maruz bırakılmışlardır. Bu durum bütün Protestanlar için olağan bir sonuçtur. Fakat asıl sıra dışı olan Protestanlığı seçen kadınların yine Protestan olan erkekler tarafından sırf aynı şekilde düşünmemeleri sebebiyle eleştiriye tabi tutulmaları ve heretikliğe varan ithamlarla suçlanmalarıdır.

Katolik Kilisesi tarafından cezalandırılan kişiler arasında daha önce bahsettiğimiz Münsterberg’li Ursula sayılabilir. Protestanlığı seçerek manastır hayatını reddetmesi üzerine Katolik akrabaları tarafından peşine düşülmüş ve onu girdiği bu yanlış yoldan çevirmek için her türlü baskı uygulanmıştır. Ursula kendisini ve arkadaşlarını ifade eden bir açık mektup yazmaya kalktığında da tamamen ortadan kaybolmak zorunda kaldığından kimse nerede yaşayıp nerede öldüğünü dahi bilmemektedir. Ursula bu örneklerden yalnızca biri olmakla beraber şüphesiz tek değildir. Onunla aynı kaderi paylaşan birçok kişi vardır.

Ursula gibi Lutheran öğretiyi benimsedikten sonra manastırdan kaçmak için büyük bir mücadele veren bir başka kişi de Florentina von Oberweimar’dır. Florentina altı yaşındayken Neuhelfta manastırına yollanır. On dört yaşına geldiğinde orada yaşayamayacağını fark etse de başrahibe tarafından zorla kalmaya ikna edilir ve on altı yaşında rahibelik örtüsünü alarak yemin eder. Fakat manastır hayatına bir türlü adapte olamaz ve Luther’in yazılarını okuduğunda ona mektup yazıp kaçmasına yardım etmesini ister. Ama mektubu göndermeden başrahibeye yakalanır ve hapse atılarak çeşitli eziyetler görür. Çıktığında bir kere daha kaçmaya teşebbüs ederek mektup yazar ama yine yakalanır ve bu sefer ilkinden daha ağır eziyetlere maruz kalır. Yaklaşık bir yıl sonra manastırdan kaçabildiğinde Luther’in yanına gider ve

Luther de ondan manastırdan ayrılma sebeplerini yazmasını ister.³⁴⁹ Bu metne Luther de bir önsöz yazarak yayımlar ve bu şekilde Florentina'nın anlattıklarıyla birlikte manastırların ne kadar şeytanca yerler olduğunu ve orada insanları zorlayarak, onlara eziyet ederek neler yaptıklarını şahitlerin gözünden kanıtlamış olur.³⁵⁰

Manastır hayatını reddeden ve bunu yaparken bir suçlu gibi kaçmak zorunda kalan Katharina von Bora ve beraberindeki arkadaşları da aynı şekilde tehlikelere göğüs germek zorunda kalmıştır. Nimbschen'daki manastırdan ayrılıp güvenli bölge Wittenberg'e varıncaya kadar bir balıkçı arabasının arkasında, bir rivayete göreyse balık fiçılarının içinde³⁵¹ kaçmaya çalışmışlardır. Yaşadıkları manastır Katolik bir Dükün bölgesinde olduğundan yakalanma korkusu içinde Wittenberg'e varıncaya kadar can güvenliklerinden emin olamamışlardır.

Katolik Kilisesi mensuplarınca suçlanan bir başka kişiye Argula von Grumbach'tır. Argula'ya, heretik kabul ettikleri Seehofer'ı savunduğu için Katolik Ingolstadt Üniversitesi'nin yöneticilerine yazdığı mektuplardan dolayı kendisine doğrudan hakaret içeren, kimliği belirsiz biri tarafından alaycı bir üslupla bir şiir kaleme alınır. Bu şiirde Argula'ya Tanrı'nın sözünü kurcalamaktan vazgeçip yün eğirmeye geri dönmesi tavsiye edilir. O, bu hakaret içerikli şiire karşılık üç yüz satır uzunluğunda uzun ve cesur bir cevap yazar. Eskatolojik temayüller ve Kutsal Kitap'tan alıntılar içeren bu metin kadınları müdafaa metnidir. Yazar metni "Daha fazlası gelecektir." diye bitirir.³⁵² Argula'nın bu cevabı yayımlandıktan sonra kocasının işine son verilir. Bu şekilde ailesi dolaylı olarak cezalandırılır.

Katolik Kilisesi tarafından takibata uğrayanlar bir yana, Protestanlar tarafından eziyet ve ithamlara uğrayan kişilere örnek ise Katharina Schütz Zell'dir. Katharina, hayatı boyunca insanlara yardımcı olmaya çalışmış ve bu konuda açıkça heretik olduğunu iddia edenler dışında herkese anlayış ve hoşgörülle yaklaşmıştır. O

³⁴⁹ Albrecht Classen, "New Voices in the History of German Women's Literature from the Middle Ages to 1600: Problems and new Approaches, **German Studies Review**, Vol 23, S. 1, 2000, s. 18.

³⁵⁰ Luther, "Devotional Writings II" **Luther's Works Vol. 43**, Ed.J. J. Pelikan, H. C. Oswald & H. T. Lehmann, Philadelphia: Fortress, Pres, (1999, c1962). s. 87.

³⁵¹ Bu ayrıntı Bainton'ın kitabında kaydedilmiştir. Fakat tarihçiler onların sadece gizlenmiş bir araba arkasında kaçtığını söylemektedirler. Bkz. Bainton, **Women of the Reformation**, s. 24.

³⁵² Stjerna, **Women and the Reformation**, s. 81.

dönemde Lutheran düşüncesinden sapan Kaspar Schwenckfeld, bu sapması sebebiyle şehirden sürülmek zorunda kalmıştır. Katharina da onunla görüştüğü için suçlanmış ve onun da düşüncelerinden dolayı heretik olduğu iddia edilmiştir. Hem de bu suçlama Strasbourg'un eski vaizi Katharina'nın müteveffa kocası Matthew Zell'in yerine gelen vaiz Ludwig Rabus tarafından yapılmıştır. Hâlbuki yıllarca Zell çifti Strasbourg'da büyük hizmetler yerine getirmelerine rağmen farklı düşünen birisine arka çıkması sebebiyle Rabus tarafından "kilisenin huzurunu bozmakla" itham edilmiştir.³⁵³ Bu eleştiriler Katharina'nın çok ağrına gitmiş ve o da kiliseyi haksız davranmakla suçlamıştır.

Protestan kadınlar için bir sıkıntı sayılmamakla birlikte mahrum oldukları bir durum gibi görülebilecek bir hususiyet de Ortaçağ'daki haleflerinin yaptıkları gibi vizyonlara sığınamamalarıdır. Ortaçağ Kilisesi'nde vizyon gördüğünü söyleyen ve kendilerini kiliseye adayın kadınlara ayrı bir ilgi duyulmuş, hem kadın hem erkekler tarafından hürmete layık görülmüşlerdir. Fakat Protestanlığın manastır hayatını bitirip onun kutsallığını lağvetmesi dolayısıyla Protestan kadınlar topluluk önüne çıkıp bir şeyler söylediklerinde bunu mistik davranışlara başvurmadan bilinçli bir şekilde yapmak, ayrıca iddialarını ve davranışlarını mutlaka akıl ile kavranabilecek bir hale büründürmek zorunda kalmışlardır.

Buraya kadar Protestan kadınların mezhep değiştirmeleri sebebiyle maruz kaldıkları sıkıntılar anlatılmaya çalışılmıştır. Bir de Protestanlık sebebiyle sıkıntıya maruz kalan kadınlar vardır. Bunlara örnek olması bakımından manastırların kapatılmasına büyük tepki gösteren ve bunun sonucunda bir çözüm yolu bulan Caritas Prickheimer'dan (ö. 1532) ve onun Nürnberg'te tek başına verdiği mücadelesinden bahsedilecektir.

Caritas Prickheimer, iyi bir eğitim almış, Latinceye hâkim, kendisini manastıra adanmış bir rahibedir. 1503 yılında bulunduğu Saint Claire Manastırı'nın başrahibeliğine kadar yükselir. 1524 yılına gelindiğinde şehir konseyi tarafından Protestanlık resmen kabul edilince manastırların yasaklanma ve kapatılma süreci başlar. Halk tarafından da bu yasaklamalara destek gelir; rahibelere hakaretler ve

³⁵³ Bainton, **Women of the Reformation**, s. 72.

tehditler yağdırılır. Sonunda şehir konseyi, rahibelerin ailelerine, kızları ayrılmak istemese bile onları almaları gerektiği uyarısında bulunur. Üç rahibe fiziksel olarak saldırıya uğrayınca aileler kızlarını almak zorunda kalırlar. Caritas Prickheimer hem Almanca hem Latince mektuplar yazarak bu duruma mâni olmaya çalışır. Erkek kardeşi meşhur bir Hümanist olan Willibald Pirckheimer, ilk başlarda reforma ve reformun bir uygulaması olan manastırların kapatılmasına katılıyorken daha sonra ablasını mücadelesinde destekler. Caritas, 1525 yılının sonlarında kardeşinin aracılık etmesiyle Philip Melanchthon ile görüşür ve bu görüşmenin sonucunda bir anlaşma yapılır. Bu anlaşmaya göre sadece Caritas'ın manastırında değil, Nürnberg'teki tüm manastırlarda yeni rahibe alınmaması şartıyla, mevcut rahibelerin hayatlarının sonlarına kadar huzur içinde yaşayabileceği kararı alınır.³⁵⁴ Caritas Prickheimer'in reformun en güçlü olduğu bölgelerden birinde tüm tehditlere karşı yılmadan devam ettirdiği mücadelesini böylece kazandığı görülür.

3.3.1. Protestan Kadınlar ve Katolik Eşleri

Kadının kocasına tabi olduğu Ortaçağ şartlarında bir kadının kocasının mezhebinden başka bir mezhebe dönmesi düşünülebilecek bir şey değildir. Fakat bazı kadınlar bu riski göze alarak, eşleriyle çoğu zaman ters düşerek ve sahip oldukları dünyevi mülkiyetlerden vazgeçerek mezheplerini değiştirmişlerdir. Bazı kadınlarsa bunu açıkça mezhebini değiştirmeden yapmış ve benimsedikleri bu yeni öğretinin hâkim olabilmesi için nüfuzlarını kullanarak gizli bir şekilde Protestanlığa destek vermişlerdir. Her iki gruba mensup kişilere örnek verilerek bu konu açıklanmaya çalışılacaktır.

Evliliklerinin ilk dönemlerinde karı-koca Katolik olmalarına karşın bir süre sonra Protestanlığı tercih eden kadınlara örnek olması bakımından öncelikle Argula von Grumbach'tan bahsedilecektir. 1516 yılında evlenmelerine ve birlikte dört çocuk sahibi olmalarına rağmen kocası Friedrich von Grumbach Protestanlığı tercih etmemiş, karısına da bu konuda ilk başlarda pek bir baskı göstermemiştir. Fakat karısının eleştirel bir dille yazdığı açık mektupların işten çıkarılmasına yol açması

³⁵⁴ Paula, S. Datsko Barker, "Caritas Pirckheimer: A Female Humanist Confronts the Reformation", *Sixteenth Century Journal*, S.26, v.2, 1995, s. 267-269.

üzerine karısının yazmasına mâni olduğu bilinmektedir. En azından Argula'nın uzun bir süre ortalarda görünmemesi bu kanaate varılmasına sebep olmuştur. Bainton'ın kitabında yazdığına göre, Argula'nın başkaldırdığı otoriteler, kocası Friedrich'e karısının parmaklarını kesmesini ve onu yazmaktan alıkoymasını söylemişler, hatta eğer onu boğarak öldürürse bundan sorumlu tutulmayacağını ifade etmişlerdir.³⁵⁵ Fakat Bainton, bu tüyler ürpertici iddiaların bir söylenti düzeyinde kaldığını da belirtir. Argula'nın kocasıyla dini farklılıklar sebebiyle yaşadığı sıkıntılardan haberdar olan Luther bir arkadaşına yazdığı mektupta, ondan ve tek başına verdiği bu mücadeleden bahsetmiş, kocasının ona gaddarca davrandığını ve Argula'nın tüm bu canavarlar arasında sağlam bir inanç mücadelesi verdiğini dile getirmiştir.³⁵⁶ Sonuç itibarıyla Argula bir şekilde yazmaktan vazgeçmiştir ve kocasının öldüğü 1530 yılında Augsburg Diyeti'nde tekrar ortaya çıkana kadar uzun süre sesi soluğu da duyulmayacaktır.

Protestanlığı tercih etmesi yüzünden Katolik kocasıyla sorun yaşayan bir diğer kadın da Brandenburg Düşesi Elisabeth'tir. Elisabeth kocası şehirde olmadığı bir vakitte iki ayrı formda yaptırdığı evharistiya ayiniyle Protestanlığı kabul ettiğini açıkça ilan etmiştir. Kocası bunu duyduğunda çok öfkelenmiş ve danışmanlarından oluşan bir toplulukla birlikte karısına verilecek cezayı tartışmış, bu tartışmada hapse atılmasından suda boğulmasına, sürgünden boşanmaya³⁵⁷ kadar hakkında verilecek ceza belirlenmeye çalışılmıştır. Elisabeth'in Protestanlık karşıtı kocası I. Joachim'in tüm bu baskılarına ve tehditlerine rağmen tercihinden vazgeçmediği, her ne kadar büyük sıkıntılar ve yoksulluklar çekse de yaşadığı yeri ve sahip olduklarını terk etmeyi göze alarak geri dönmediği görülmüştür. Bu tercihinin sonunda bir zamanlar Brandenburg Düşesi iken birkaç yıl sonra karnını dahi doyuramadığı zamanlar geçirmek zorunda kalmıştır. Kocası kendisine para göndermemiş, oğullarının arada gönderdikleriyle yetinmeye çalışmıştır. Oğullarına yazdığı bir mektupta çektiği sıkıntıları sıralamış, gut hastalığına yakalandığından, vücuduna giren kramplardan ve dişlerinin dökülmesi gibi durumlardan bahsederek hasta ve parasız bir halde yavaş

³⁵⁵ Bainton, **Women of the Reformation**, s. 104.

³⁵⁶ Bainton, **Women of the Reformation**, s. 106.

³⁵⁷ Stjerna, **Women and the Reformation**, s. 89.

yavaş öldüğünden söz etmiştir.³⁵⁸ Ama tüm bu yaşadıklarına rağmen Protestan öğretiden vazgeçmeyi ve eski konforlu hayatına geri dönmeyi düşünmemesi de dikkat çekicidir.

Brandenburg Düşesi ile ilgili şu hususiyeti vurgulamak gerekir. Eğer Protestan öğretiyi benimsedikten sonra sessiz kalsa ve kendi halinde inancının gereklerini yerine getirse bunca çektiği çileye maruz kalmayacak ve muhtemelen kocası bu haline göz yumacaktı. Zira daha önce ifade edildiği gibi tüm yasaklamalara rağmen karısının bu yeni öğretiye ilgi duyduğundan haberdardır ama halk arasında açıkça belirtip dinsel uygulamaları bu öğretiye göre yaptığı zaman kocasının aşırı tepkisini üzerine çekmiştir. Fakat o mezhepsel dönüşümünü tamamladıktan sonra sadece kendisi için değil, bölgedeki herkesin bu yeni öğretiye uygun şekilde yaşamasını istemiş ve toplu yapılan en önemli ibadetlerden biri olan evharistiyayı her iki formda da yaparak Protestanlığını gizlemek yerine açıkça göstermeyi tercih etmiştir. Onun bu ısrarlı ve dirençli tavrı kızı Braunschweig Düşesi Elizabeth için de ilham kaynağı olmuştur.

Kızı Elisabeth de annesiyle ortak kaderi paylaşır. Onun kocası da bir Katolik'tir ama babasına kıyasla daha munis bir kişi olduğu karısına karşı takındığı tutum ve davranıştan anlaşılmaktadır. Bunun sebebi olarak aralarındaki kırk yaş fark gösterilebilir. Başka bir sebep olarak da kaynaklarda kocası Erich'in gizli metresinden bahsedilir. Erich, ilk karısı öldükten sonra metres ilişki yaşadığı kişiyle, Elizabeth ile evliliğinden sonra da ilişkisini gizlice devam ettirmiş, hatta Elisabeth ikinci kızını doğurduktan sonra rahatsızlandığı dönemde de yine metresiyle görüşmeye devam etmiştir.³⁵⁹ Bu sebeple kocası Erich'in karısının dini açıdan geçirdiği dönüşümü dikkate almadığı ifade edilebilir. Ancak sonuç itibarıyla daha önce de belirttiğimiz gibi İmparator V. Charles'ın Erich'e, toprakları üzerinde

³⁵⁸ Bainton, **Women of the Reformation**, s. 118.

³⁵⁹ Hatta bir iddiaya göre karısına metresinin öldüğünü söylemiş, ona sahte bir cenaze töreni yapmış ve sonra bir kaleye gizleyerek orada metresinin çocuk doğurduğu kaynaklarda belirtilir. Bkz. Stjerna, **Women and the Reformation**, s. 97.

Katolik mezhebinin hâkim olması açısından baskı yapması üzerine Erich'in de karısını bu konuda zorladığı bilinmektedir.³⁶⁰

Protestanlığı benimsemesine rağmen bunu açık etmeyip gizlice yeni öğretiyi hizmet eden bir kişi olarak Luther'in azılı düşmanı Dük George'un kardeşi Heinrich'in karısı Katharina'dan da bahsedilmelidir. Daha önce ifade edildiği gibi Münsterberg'li Ursula, Dük George ve Dük Heinrich'in akrabasıdır ve ailesini küçük yaşta kaybettikten sonra teyzesinin yanında yaşamış, bir süre sonra da manastıra yollanmıştır. Manastır hayat şartlarına alışamayan Ursula vaaz vermek için manastıra gelen iki Lutheran rahibin anlattıklarıyla Lutheranizm'den etkilenir. Zorla kaldığı bu yerden ayrılmanın çaresini arar ve bir süre sonra bulur. Ursula'nın bulunduğu bölge Dük Heinrich'nin sorumluluğundadır ve bu rahipleri Dük Heinrich atamıştır ama bunu gizli bir Lutheran olan karısının etkisiyle yaptığı düşünülmektedir. Zira Dük George azılı bir Protestanlık karşıtıdır ve yaptığı işlerde kardeşi de onunla uyumlu hareket etmektedir. Ancak gizli Lutheran olan karısı Katharina'nın kocasına belli etmeden onun Lutheran papazları atamasına vesile olduğu düşünülmektedir. Bainton'a göre Katharina'nın gizli ve sadık bir Lutheran olduğuna dair başka işaretler de vardır. Dük George'un oğlu öldüğünde ve halef olarak Dük Heinrich'in oğlunun hükümdarlığı devam ettireceği belli olduğunda, Dük George yeğenini koyu bir Katolikle evlendirmeye çalışır. Katharina bunu fark ettiğinde oğlunu uyarır ve onu Protestan Hesse'li Philip'in kızıyla evlendirir.³⁶¹ Sonuç olarak diğer düşeslerin aksine kendisinin Protestan olduğunu kimseye söylemediği ama gizliden gizliye Protestanlığın yayılması için elinden geleni yaptığı ve sonunda kocasının ağabeyi öldüğünde bütün bölgenin Protestan olmasını sağladığı bilinmektedir.

3.3.2. Yeni Bir Statü: Pastör Eşleri

XI. yüzyılda yapılan birçok sinod ve konsilin ardından rahiplere getirilen mutlak bekâret şartından sonra çoğu rahibin gizli şekilde metres tuttuğu ve bu ilişkilerden çocuk sahibi oldukları bilinmektedir. Fakat bu gayrimeşru durumu kilise hiçbir şekilde onaylamamış, bir şekilde haberdar olduğunda da bu suçla itham

³⁶⁰ Stjerna, **Women and the Reformation**, s. 97.

³⁶¹ Bainton, **Women of the Reformation**, s. 46.

edilenleri maddi-manevi cezalandırmıştır. Luther ise daha önce değindiğimiz gibi XVI. yüzyılda bu yasaklamanın hiçbir gerekçesi olmadığını, aksine pastörlerin evlenmesi ve çocuk yetiştirmesi gerektiğini iddia etmiştir. Zira dini açıdan donanımlı olmaları sebebiyle en iyi onların ebeveynlik yapabileceklerini söylemişse de bu durumun insanlar arasında kabul görmesi zaman almıştır. Din adamları evlenmeye başladığında XI. yüzyıldan beri olmayan yeni bir grup tekrar ortaya çıkar: pastör eşleri. Protestan liderler evlilikleriyle halka örnek teşkil etmişler ve aynı zamanda aile fertleriyle birlikte bir rahip evi olmaktan öte onlara ellerinden gelen her konuda yardım etmişlerdir. Bunun en belirgin örneği Martin Luther'in Katharina von Bora ile olan evliliği sebebiyle bilinmektedir.

Katharina von Bora bir eş ve altı çocuğuna annelik etmenin yanı sıra, kırk odalı eski bir manastır olan evlerine gelen birçok misafiri ağırlamış, bunun dışında pansiyoner olarak kalanlarla da ilgilenerek bu büyük evin sorumluluğunu üstlenmiştir. Katharina gibi reformun önde gelen isimleriyle evlenen diğer pastör eşleri için de durum farklı değildir. Onlar da aynı şekilde iyi bir evsahibi olmalarının ötesinde, hastane yapılmasına ve kurulmasına, yetimhaneler oluşturulmasına, okullar inşa edilmesine, öğrenciler ve mülteciler için barınaklar sağlanmasına kadar her konuda yardım etmişler ve genel olarak toplum hayatına ve kilise görevlerine katılmışlardır.³⁶²

Reformun, pastör eşleri olan bu kadınlardan beklentileri toplumun diğer kadınlarından bekledikleriyle hemen hemen aynıdır: Mümkün olduğunca çok çocuk doğurmaları, kocalarını sevmeleri ve itaat etmeleri ve ailelerinin bakımını üstlenmeleridir. Katharina von Bora kendisinden beklenen bu görevleri karşılamış, hayatını kocasına, çocuklarına ve evinin sorumluluklarına adanmış ve bununla yetinmiştir. Ama bir başka pastör eşi olan Katharina Schütz Zell daha önce de ifade edildiği gibi doğan çocukları küçük yaşta vefat ettiğinden kendisini "Kilise annesi" olarak vasıflandırmış ve kocasıyla birlikte kilise hizmetlerinde aktif bir şekilde rol oynamıştır. Fakat hiçbir zaman kocasının önüne geçmediği veya kendisinin liderlik

³⁶² Stjerna, **Women and the Reformation**, s. 36.

iddiasında bulunmadığı da dikkat çekici bir husustur. O, kocasına bir yardımcı, en fazla eşit derecede bir ortak olmuştur.

Adı pek bilinmeyen ama pastör eşi dendiğinde hatırlanması gereken, reformun önde gelen isimlerinden üç ayrı kişiyle evlilik yapan Wibrandis Rosenblatt de bu konuda bahse değer kadınlardan biridir. 1504 yılında Basel’de doğan Wibrandis öncelikle Basel’li bir hümanist olan Ludwig Keller ile evlenir. İlk evliliğini yaptığında yaşı yirminin altındadır ve bu evlilikten bir çocuk doğurmasının ardından iki yıl sonra eşini kaybeder. İkinci ve ilk pastör olan eşi Aziz Martin Kilisesi’nde rahip olan Oecolampadius’tur. Oecolampadius, kırk beş yaşına kadar evlenmemiş bir rahipken arkadaşı Wolfgang Capito’nun ısrarları ve mutlak bekâret hayatının Hıristiyan bir rahip için uygun olmadığı üzerine uyarıları sebebiyle evlenmeye karar verir ve 1528 yılında yirmi dört yaşındaki Wibrandis ile evlenir. Bir oğullarının olduğu bu evlilik üç yıl sürer ve Wibrandis bir kere daha dul kalır. Kısa bir süre sonra Wolfgang Capito’nun eşi de vefat eder. Bu sefer bir başka reformcu Martin Bucer’in³⁶³ Capito’yu ikna etmesi üzerine Wibrandis üçüncü evliliğini, bir önceki evliliğine aracılık eden Wolfgang Capito ile 1532 yılında gerçekleştirir ve bu evlilikten beş çocukları olur.³⁶⁴

1541 yılında Strasbourg’ta vuku bulan veba salgınında iki bin beş yüz kişi ölmüştür. Ölenlerin arasında Wolfgang Capito ve iki çocuğu da vardır. Katharina Schütz Zell, Capito’nun vefatı üzerine şehre geldiğinde Bucer’n karısı Elisabeth’i de ziyaret etmiştir. O da hastalığı sebebiyle hayatının son anlarını yaşamaktadır. Elisabeth, arkadaşı Katharina’dan, kendisi öldüğünde, dul kalan Wibrandis ile kocasını evlendirmesini ister. Böylece Wibrandis, Elisabeth’in ölümünden bir süre sonra üçüncü kez pastör eşi olmuş ve Martin Bucer ile 1542 yılında dördüncü ve son evliliğini yapmış ve birlikte iki çocuk sahibi olmuşlardır. 1551’de Martin Bucer öldükten sonra evine Basel’e dönmüş, kendi başına çocuklarını büyütme için mücadele vermiştir. 1564 yılında yedi bin kişinin öldüğü Basel’deki veba salgınında

³⁶³ Martin Bucer reformun önemli kişilerinden birisidir. Bainton’ın kitabından aldığımız bu bilgilerde Bainton, Martin Butzer olarak ifade etmektedir ama tarihi açıdan diğer birçok güncel kaynakta Martin Bucer şeklinde geçtiğinden, biz de şimdiye kadar Bucer olarak ifade ettiğimiz için bütünlüğü korumak açısından Martin Bucer diye yazıyoruz.

³⁶⁴ Bainton, **Women of the Reformation**, s. 81-85.

o da hayatını kaybedenler arasındadır. İkinci eşi Oecolampadius'un yanındaki mezara gömülmüştür.³⁶⁵ Kişisel olarak arkasında bir eser ya da etki bırakmamış görünen Wibrandis Rosenblatt hayatı boyunca üç kez, reformun önemli liderlerinin pastör eşi olmuş ve eşlerine hizmet etmiş, toplam dokuz çocuk doğurmuş, bir din adamı evi olan yuvasında birçok kişiyi ağırlamış ve onlara ev sahipliği yapmıştır. Bu sayede her biri yoğun bir din adamı olan eşlerinin etkin bir şekilde kendilerini görevlerine adayabilmelerine katkıda bulunduğu görülmektedir.

Lutheran olmamakla birlikte aşağı-yukarı aynı zaman ve şartlarda reformu savunan Huldrych Zwingli'nin eşi Anna Zwingli de pastör eşlerindedir. Anna üç çocuğuyla dul kalmış bir kadınken 1522 yılında Zwingli ile evlenerek pastör eşi olmuştur. Birlikte bir kız bir de erkek çocuğu sahibi olan Zwingli çiftinin evlilik hayatlarıyla ilgili çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Bainton'ın kitabında ifade ettiğine göre kilisede müzik çalınmasına izin vermemesine rağmen çocuklarını sakınleştirmek için Zwingli'nin ud ve keman çaldığı bilinmektedir. 1531'de Katoliklerle olan çatışmaya Zwingli sadece rahip olarak değil elinde kılıcı ve kaskıyla savaşçı olarak da katılmış ve bu savaşta ölmüştür.³⁶⁶

Protestanlıkla birlikte tekrar ortaya çıkan bir grup olan pastör eşleri, hayatlarını eşlerine ve Protestanlığa adayan ve arka planda kalan kadınları ifade etmektedir. Eşleri yoğun bir şekilde Protestanlığın kurulmasına ve gelişmesine katkı sağlayıp ön saflarda yer alırken, uzun bir süredir var olmayan bir grup olan pastör eşleri, kendilerini toplumda kabul ettirmek için fazladan bir gayret sarfederek hem ailelerine hem de ihtiyaç sahiplerine yardımcı olabilmek için ellerinden geleni yaptıkları görülmektedir.

Reform sürecinde rolü olan kadınları incelediğimiz bu bölümde belli başlı isimler çerçevesinde konu ele alınmış ve kadınların XVI. yüzyılın bu en büyük değişim hareketine ne şekilde yaklaştıkları ve nasıl tepki verdikleri tespit edilmiştir. Bu doğrultuda kadınlar mevcut şartların kendilerine tanıdığı imkanlar ölçüsünde bu harekete katkıda bulunmuş ve destek vermişlerdir. Bazıları eşleriyle birlikte bu yeni

³⁶⁵ Bainton, **Women of the Reformation**, s. 88-94.

³⁶⁶ Bainton, **Women of the Reformation**, s. 161-162.

oluşuma katkı sağlamışlar, bazılarıysa eşlerinin kendilerini engellemeye kalkışmalarına rağmen yine de yoneldikleri bu yeni dinsel tercihlerinden vazgeçmemişlerdir. Bunun sonuncunda da kadınların Protestanlığın oluşumunda kayda değer bir katkılarının olduğu ortaya çıkmıştır.

SONUÇ

Katolik Kilisesi içindeki yozlaşmanın ve ruhban sınıf ile halk arasındaki dinsel ve sosyal anlamdaki uçurumun bir sonucu olarak ortaya çıkan reform hareketi her ne kadar daha önceleri öncü reformcular olarak adlandırılan bazı kişilerce temsil edilmişse de, Martin Luther ile tarihsel süreçte gerçek bir ivme yakalamış ve zamanla Avrupa'nın birçok ülkesine yayılmıştır. Bir süre sonra Protestanlık adı altında anılmaya başlanan bu hareket, kendi içinde belli ekollere ayrılmakla birlikte hepsinin ortak noktası Katolik Kilisesi'ne karşıtlıklarıdır.

Reform hareketinin toplumun her ferdi için getirdiği yenilikler varolmakla birlikte, kadınlar özelinde ele aldığımız bu çalışmamızda Luther'in kadın görüşleri Ortaçağ Katolik Kilisesi ile mukayeseli olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Luther'in kadınlarla ilgili olarak teolojisinde ne gibi yenilikler getirdiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu noktada Luther'in Augustinusçu bir manastırda eğitim almış bir din adamı olduğu hatırd tutulmalıdır. Zira onun ilk başlardaki kadın görüşlerinin kaynağının büyük bir kısmında Augustinus'un asli günah konusundaki fikirleri görülmektedir. Daha sonraları bu konudaki fikirleri olumlu anlamda değişikliğe uğramıştır. Luther'in asli günah konusunda ve zamanla kadınlar hakkındaki fikirlerinde meydana gelen değişiklik, iki ayrı zamanda verdiği vaazda daha net fark edilmektedir. İlk vaazda, kadınların günahdaki paylarından ötürü ikincil düzeyde yaratıldığını ve erkeğe tabi olmaları gerektiğini söylerken, ikinci vaazında kadının başlangıçta erkeğe denk yaratıldığını ama günahtan dolayı bu denkliğini kaybettiğini anlatır. Luther'in kadınlarla ilgili bu çelişkili ifadelerinin yaşadığı hayat şartları ile yakından alakalı olduğunu düşünebiliriz. Genç yaşından itibaren manastıra kapanmış ve kadınlarla ilgili düşüncelerini yaşadığı Katolik manastır ortamında sürdürülegelen gelenekten ve Kutsal Kitap içerisindeki anlatılardan öğrenmiş bir kişi olarak ilk başlarda olumsuz yorumlarda bulunmuşsa da zaman içerisinde, özellikle de baba ve eş olduktan sonra fikrinin değiştiği, daha ılımlı bir şekle büründüğü fark edilmektedir.

Luther'in teolojisinde kadınları doğrudan ilgilendiren bir konu ise mutlak bekâret hayatına karşı getirdiği eleştirilerdir. Katolik Kilisesi'nin bu uygulamasını

Kutsal Kitap'a aykırı bulan Luther, bu durumu hem kadın hem erkek için Tanrı'ya asi gelmek şeklinde yorumlamıştır. Bu eleştirilerini serdederken söylediği en önemli argümanı evliliğin Tanrı emri olduğu ve bu emrin her iki cinsi de kapsadığı yönündedir. Bu açıdan bakıldığında Luther'in evlilik ve annelik üzerinden kadına büyük bir paye verdiği görülür. Öyle ki annelik, ona göre, kadına Tanrı tarafından verilmiş tek ilahi görev olarak büyük önemi haizdir. Ayrıca Pavlus'tan ödünç aldığı ve gelenek içerisinde kökleşmiş olan düşüncelerle, kadını her ne kadar erkeğe tabi ve onun egemenliğinde tarif etse de, annelik üzerinden verdiği bu değer, Luther öncesi Ortaçağ şartlarıyla kıyaslandığında şahit olunmuş bir durum değildir. Onun bu ölçüde ehemmiyet verdiği bu değer sebebiyle kadın Protestan ailede önemli bir yere, ev içerisinde eşi ve çocukları üzerinde hâkim bir konuma yükselmiştir.

Luther annelik üzerinden biçtiği bu değer yanında diğer konularda kadınla ilgili mevcut düşünceleri devam ettirmiştir. Sohbetlerinde ve vaazlarında kadınların dinsel anlamda varlık göstermeleri konusunda genel olarak Katolik Kilisesi'nin kadınlar için sınırladığı çizgiler dışına çıkmamıştır. Fakat bununla birlikte istisnai durumlarla sınırlı tutsa da tanıdığı imtiyazla belli zamanlarda kadının vaaz verebileceğini belirtmiştir. Kadınlar da bu sınırlamalara rağmen dinsel ve sosyal hayatta varolma çabalarından geri durmamışlardır. Özellikle de "Bütün inananların din adamı olabilmesi" ilkesine katıldıkları ve bu ilke gereğince dinsel alanda söz söyleme gayretine girdikleri, gerek mektuplar yazarak, gerekse broşürler yayımlayarak bu uğraşından vazgeçemedikleri dikkat çekici bir husustur. Öyle ki çoğu zaman sadece Katolik yetkililerle değil Protestan erkek yetkililerle de mücadele ederek bu konuda ısrarcı olduklarını göstermişlerdir. Luther, her ne kadar Katolik Kilisesi'ne benzer söylevlerde bulunsa da aktif olarak dini hayata katkı sağlayan kadınlara bir yasaklama ya da engelleme getirmemiştir. Zira kendi döneminde dinsel tartışmalara katılan Katharina Schütz Zell'e veya Protestanlık adına müdafaada bulunan Argula von Grumbach'a karşı herhangi bir kınaması ya da yasaklaması bulunmamaktadır.

Kadının hukuki haklarına yaklaşımına baktığımızda Luther'in yine kendi zamanının şartlarının ötesinde bir hak tanıdığı görülmektedir. Boşanma ve zina konularında kadın erkek herkesi eşit derecede sorumlu tuttuğu, hatta eşi öldükten

sonra kadının kendi mülkiyetine vasi olması konusunda fikir beyan ettiği bilinmektedir. Tabii bu konular sadece dinsel değil, siyasal açıdan da önemli konular olduğu için zamanının mevcut resmi yasalarına bağlı kalmak zorunda olduğu da unutulmamalıdır.

Çağdaş yazarların Luther'in kadın görüşleriyle ilgili en çok eleştirdikleri kısım Luther'in öğreticilik konusunda kadınlar için herhangi bir yenilik getirmediği, hatta onun mevcut Katolik Kilisesi sistemi içerisindeki manastır yaşantısında dinsel anlamda yükselebilmek ve varlık gösterebilme imkânını da ellerinden aldığı şeklindedir. Luther'in yaşadığı zamanın şartları düşünüldüğünde ilk eleştirinin çok da gerçekçi bir yaklaşım olmadığı dikkat çekmektedir. Katolik Kilisesi'ne ait birçok tabuyu yıkmışken bir de böyle bir konuda Luther'den bu tarz bir yenilik, yani dinsel anlamda kadınların önünü açan bir hamle beklenmesinin anakronik bir yaklaşım olarak değerlendirilebileceği kanaatindeyiz. Çünkü bu eleştirilerle birlikte yine aynı yazarlar Luther'in, sadece cinsiyetleri bakımından kadınların ilahiyat mevzuları üzerine tartışmalarına karşı çıkan veya bunu teolojik açıdan reddeden bir tutum içine girmediğini ifade etmektedirler. Manastırlar konusundaki ikinci eleştirilerinde her ne kadar haklı olsalar bile bu bakış, manastırlarda kendilerini yetiştirme imkânı bulan rahibelerin cinsiyetlerinin yok sayıldığı gerçeğini değiştirmemektedir. Yani kadınların kendilerini ifade edebildikleri bir alan olarak görülen rahibelik ve manastır hayatı, aynı zamanda onların bir kadın olarak tüm özelliklerinin hiçe sayıldığı ortamlara dönüşmüştür.

Dikkat çeken bir başka husus ise, günümüzden hareketle konuya yaklaşan bazı kadın araştırmacıların, Luther'den ve sair reformculardan kadınlarla ilgili çok daha köklü değişiklikler beklediklerini ifade etmeleridir. Bu konuda Luther'in kadına dinsel anlamda liderlik vermediğinden, onu sadece bir eş ve anne olarak kabul ettiğinden, hatta manastırdaki yükselebilmek fırsatını dahi elinden aldığından, yani kadınların Ortaçağ'a kıyasen sahip olduklarından dahi mahrum bıraktığı yönünde açıklamalar bulunmaktadır. Hatta onun kadını manastırdan çıkarıp eve kapattığı görüşünü savunanlar da vardır. Hâlbuki konu enine boyuna düşünülüp araştırıldığında bu beklentinin gerçekdışı olduğu fark edilmektedir. Zira Pavlus'un ve Augustinus'un görüşlerinin baskın olduğu Ortaçağ ortamında, bir anda böylesi bir

zihinsel dönüşümün gerçekleştirilebilmesini beklemek zorlama bir yaklaşımdır. Ayrıca yine yaptığımız araştırmalardan edinilen sonuca göre Luther döneminde reforma etkin bir şekilde destek veren kadınların doğrudan böyle bir taleplerinin bulunduğu söylemek de güçtür. Onlar sadece cinsiyetleri açısından kendilerine özel bir yaklaşım beklememişler, erkeklere kıyasla önplanda olmak gibi bir çaba sergilememişlerdir. Eğer kendilerine destek olan bir eşleri varsa onlarla birlikte hareket etmekten memnun görünmektedirler. Ancak kadınlar, cinsiyetleri bakımından aşağılandıklarında ve sessizce oturup kocalarına itaat etmeleri gerektiği konusunda kendilerine ultimatö verildiğinde, o zaman müdafaa edici bir pozisyona girmişlerdir ki bu noktada kendilerinin savunma psikolojisiyle hareket ettikleri görülmektedir. Yoksa hiçbirinin kişisel veya cinsiyetleri açısından bir bağımsızlık iddiası güttükleri söylenemez. Sırf cinsiyetçi bir tavırla kendilerini susturmaya çalışanlara karşı verdikleri mücadele bunun dışında kalır zira bu durum farklı bir tepkisellik içinde vuku bulduğundan kendi şartları içinde ele alınması gerekir.

Sonuç itibarıyla kadınların reform döneminden etkilendikleri ve bu dönemde Luther'in ve diğer reformcuların takipçileri oldukları, bu konuda güçlülere göğüs gerdikleri, fedakârlıklarda buldukları ve aktif olarak bu harekete katkı sağladıkları fark edilmektedir. Özellikle Ortaçağ ölçütleriyle kıyaslandığında bu yeni dönemin onlara bazı yenilikler ve ayrıcalıklar getirdiğini söylemek de mümkündür. Luther, bilhassa annelik açısından kadına azımsanmayacak haklar vermiş ve onu ev içinde yetkin kılmıştır. Fakat Pavlus'tan, hatta çok daha öncesi Aristoteles zamanından beri sürekli ikincil konudaki kadının yerinin tüm bu yeniliklere rağmen düzelmesi zaman alacaktır. Bu açılarından bakıldığında yapılan yeniliklerin kadının konumunun değişmesinden bir nebze de olsa katkı sağladığı görülmektedir. Böylece kadın, cinsiyetinden vazgeçmeden din adına konuşma, akıl yürütme ve kendini ifade etme konularında varlık gösterebilmiştir.

KAYNAKÇA

- Aristoteles: **Politika**, Çev. Mete Tunçay, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2014.
- Attallah, Naim: **Women**, London, Quartet Books Limited, 1987.
- Augustine: **St. Augustine on Marriage and Sexuality**, Edited by: Elizabeth A.Clark, Washington D.C., The Catholic University Press, 1996.
- : **İtirafılar**, Çev. Çiğdem Dürüşken, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2010.
- Bainton, Roland H: **The Age of Reformation**, New York, Van Nostrand Reinhold Company, 1956.
- : **Women of the Reformation in Germany and Italy**, Boston, Beacon Press, 1974.
- Bardsley, Sandy: **Women's Roles in The Middle Ages**, Westport, Greenwood Press, 2007.
- Barker, Paula, S. Datsko: "Caritas Pirckheimer: A Female Humanist Confronts the Reformation", **Sixteenth Century Journal**, S.26, v.2, 1995, ss. 259-272.
- Baş, Bilal: "Hıristiyan Manastırcılığının Doğuşu", **M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 44 (2013/1), ss. 183-204.

- Batuk, Cengiz: “İsa Mesih Kadınları da Kurtaracak mı?”, **Dini Araştırmalar**, Mayıs-Ağustos 2008, c.11, S.31.
- : **Mitoloji ve Tarihsellik: Hıristiyanlığın Asli Günah Mitinin Tarihsel Dönüşümü**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2006.
- Behrens, Martha: **Martin Luther’s View on Women**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, North Texas State University, 1973.
- Blaisdell, J. Charmarie: “Women in the Lutheran and Calvinist Movements”, **Triumph Over Silence: Women in Protestant History**, Ed. Richard L. Greaves, Connecticut, Greenwood Press, 1985.
- Bock, Gisela: **Avrupa Tarihinde Kadınlar**, Çev: Zehra Yılmaz Aksu, İstanbul, Literatür Yayıncılık, 2004.
- Bryant, M. Darrol: “Celibacy and the Protestant Traditions: From Celibacy to the Freedom of the Christian” **Celibacy and Religious Tradition**, Ed. Carl Olson, New York, Oxford University Press, 2008.
- Byrne, Joseph B: **The Black Death**, Westport, Greenwood Press, 2004.

- Casagrande, Carla: “Korunan Kadın”, **Kadınların Tarihi II**, Ed: GeorgesDuby, Michelle Perrot, Böl. Ed: Christiane Klapisch-Zuber Çev: Ahmet Fethi, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005.
- Classen, Albrecht: “New Voices in the History of German Women’s Literature from the Middle Ages to 1600: Problems and new Approaches, **German Studies Review**, Vol 23, S. 1, 2000, ss.13-31.
- Classen, Albrecht & Settle, Tanya Amber: “Women in Martin Luther’s Life and Theology”, **German Studies Reviews**, vol.14, no.2, 1991, ss. 231-260.
- Dalarun, Jacques: “Ruhban Bakış”, **Kadınların Tarihi II**, Ed: Georges Duby, Michelle Perrot, Böl. Ed: Christiane Klapisch- Zuber, Çev: Ahmet Fethi, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005.
- Eco, Umberto: **Ortaçağ, Barbarlar, Hıristiyanlar, Müslümanlar**, Çev: Leyla Tonguç Basmacı, İstanbul, Alfa Yayıncılık, 2014.
- Elton, G.R: **Reformasyon Avrupası 1517-1559**, Çev: Aziz Yardımlı, İstanbul, İdea Yayınları, 2012.
- Epstein, Steven A: **Geç Dönem Ortaçağ Avrupası**, Çev: Serap Işık, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.

- Fraioli, Deborah A: **Joan of Arc and the Hundred Years War**, Greenwood Press, 2005.
- Fudge, Thomas A: Incest and Lust in Luther's Marriage: Theology and Morality in Reformation Polemics, **Sixteenth Century Journal**, Vol. 34, no:2, 2003, pp. 319-345.
- Genç, Özlem: "Ortaçağ Avrupasında Kadın", **Ortaçağ'da Kadın**, Ed. Altan Çetin, Ankara, Lotus Yayınları, 2011.
- Goodman, Felicitas D: "Visions" **Encyclopedia of Religious, Second Edition**, Ed. Lindsay Jones, Thomas-Gale, 2005
- Gündüz, Şinasi: **Din ve İnanç Sözlüğü**, Ankara, Vadi Yayınları, 1998.
- : **Pavlus: Hıristiyanlığın Mimarı**, Ankara, Ankara, Okulu Yayınları, 2014.
- Gürkan, Salime Leyla: "Manastır" **DİA**, 2003.
- Harman, Ömer Faruk: Hıristiyanlık'ta Kadın, **Kur'an ve Kadın Sempozyumu**, Ankara, 2010.
- Higley, Sarah L: **Hildegard of Bingen's Unknown Language**, Palgrave Macmillan, New York, 2007.
- Hodgson, Natasha R: **Women, Crusading and The Holy Land**, Woodbridge, The Boydell Pres, 2007.

Ian D. K. Siggins,

“Luther’s Mother Margarethe”, **The Harvard Theological Review**, Vol. 78, S. ½, 1978.

Izbicki, Thomas M:

“Catherine of Siena”, **Women and Gender in Medieval Europe: An Encyclopedia**, Ed. Margaret Schaus, Routledge, 2006.

Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri, Çev: Dominik Pamir, Ağustos, 2000.

Kephart, William M:

“Hutterian Brethren” **Encyclopedia of Religious, Second Edition**, Ed. Lindsay Jones, Thomas-Gale, 2005

Klassen, William:

“Musonius Rufus, İsa ve Pavlus: İlk Asrın Üç Feministi, Çev: Bayramali Nazıroğlu, **Pavlus’u Düşünmek**, Ed.: Cengiz Batuk, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2006.

Kolb, Robert:

“Luther, Martin”, **The Encyclopedia of Protestantism**, Ed. Hans J. Hillerband, Routledge, New York, 2004.

Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, Haz. Prof Dr. Hayrettin Karaman, v.d., Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.

Küng, Hans:

Women in Christianity, Trans by: John Bowden, London and New York, Continuum, 2004.

- Lekai, L.J: “Cistercians”, **New Catholic Encyclopedia, Second Edition**, Thomson-Gale, 2003.
- Leonard, Amy E: “Female Religious Orders”, **A Companion to the Reformation World**, Ed by. R. Po-chia Hsia, Blackwell Publishing, 2004.
- L' Hermite-Leclercq, P: Feodal Düzen, **Kadınların Tarihi II**, Ed: Georges Duby, Michelle Perrot, Böl. Ed: Christiane Klapisch-Zuber Çev: Ahmet Fethi, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005.
- Luke, Carmen: **Pedagogy, Printing and Protestantism: The Discourse on Childhood**, Albany, State University of New York Press, 1989.
- Luther, Martin: **Selections From His Writings**, Ed. John Dillenberger, New York, Anchor Books, 1961.
- : **Martin Luther’s Basic Theological Writings**, Ed. Timothy F. Lull, Minneapolis, Fortress Press, 1989.
- : **Luther, Letters of Spiritual Counsel**, Ed. Theodore G. Tappert, Kentucky, Westminster Jhon Knox Press, 2006.
- : “Lectures on Genesis: Chapters 1-5”, **Luther's Works, Vol. 1**, Ed. J. J. Pelikan, H. C. Oswald & H. T. Lehmann, (Ge. 1:27). Saint Louis: Concordia Publishing House. (1999, c1958).

-----:
“Lectures on Genesis: Chapters 31-37”
Luther’s Works, Vol. 6, Ed. J. J. Pelikan, H. C. Oswald & H. T. Lehmann, (Ge 34:3). Saint Louis: Concordia Publishing House, (1999, c1970).

-----:
“Devotional Writings II” **Luther's Works, Vol. 43**, Ed. J. J. Pelikan, H. C. Oswald & H. T. Lehmann, Philadelphia: Fortress, Pres, (1999, c1962).

-----:
“The Christian in Society II”, **Luther's Works, Vol. 45**, Ed. J. J. Pelikan, H. C. Oswald & H. T. Lehmann, Philadelphia: Fortress Pres, (1999, c1962).

-----:
“The Christian in Society III” **Luther's Works, Vol. 46** : Ed. J. J. Pelikan, H. C. Oswald & H. T. Lehmann, Page: 269-270), Philadelphia: Fortress Pres, (1999, c1967).

-----:
“Table Talk”, **Luther’ Works, Vol. 54**, Ed. J. J. Pelikan, H. C. Oswald & H. T. Lehmann, Philadelphia: Fortress Pres, (1999, c1967).

Matheson, Peter:
“A Life in Letters: Argula von Grumbach (1492-1556/7)”, **Early Modern Women: An Interdisciplinary Journal**, vol.4, 2009.

-----:
“Breaking the Silence: Women, Censorship, and the Reformation, **Sixteenth Century Journal**, Vol. 27- 1, 1996.

- Mclaughlin, R. Emmet: “Celibacy” **The Encyclopedia of Protestantism**, Ed. Hans J. Hillerbrand, New York, Routledge, 2004.
- Methuen, Charlotte: “And Your Daughters Shall Prophecy” Luther, Reforming Women and the Construction of Authority, **Archiv für Reformationsgeschichte**, Vol. 104,1, 2013, pp.82-109.
- Nestingen, James Arne: “Priesthood of All Believers”, **The Encyclopedia of Protestantism**, Ed. Hans J. Hillerbrand, New York, Routledge, 2004.
- Olgun, Hakan: **Luther ve Reformu Katolisizm’i Protesto**, Ankara, Fecr Yayınları, 2001.
- : **Sekülerliğin Teolojik Kurgusu Protestanlık**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2006.
- Opitz, Claudia: “Geç Ortaçağ’da Yaşam”, **Kadınların Tarihi II**, Ed: Georges Duby, Michelle Perrot, Böl. Ed: Christiane Klapisch-Zuber Çev: Ahmet Fethi, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005.
- Ott, Ludwig: **Fundamentals of Catholic Dogma**, Trans by. Patrick Lynch, Ed. Canon Bastible, Illinois, Tan Books and Publishers Inc., 1974.

- Ozment, Steven: **When Fathers Ruled: Family Life in Reformation Europe**, Cambridge: Harward University, 1983.
- Ökten, Kaan H: **Reformasyon Düşüncesi Siyasal ve Dinsel Düşünce Tarihine Giriş**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2003.
- Parish, Helen: **Clerical Celibacy in the West: c.1100-1700**, England, Ashgate Publishing, 2010.
- Pennington, M. Basil: “Cistercians”, **Encyclopedia of Religious, Second Edition**, Ed. Lindsay Jones, Thomas-Gale, 2005.
- Pizan de, Christine: **Debate of the “Romance of the Rose”**, Ed. and Trans. David F. Hult, The University of Chicago Press, 2010.
- Rosemary Radford Ruether: **Women and Redemption A Theological History**, Minneapolis, Fortress Press, 2012.
- Russel, Bertrand: **Evlilik ve Ahlak**, Çev: Vasıf Eranus, İstanbul, Say Yayınları, 1983.
- Russel, Jeffrey Burton & Magliocco, Sabina: “Witchcraft” **The Encyclopedia of Religion, Second Edition**, Thomson-Gale, Ed. Lindsay Jones, 2005
- Saari, Peggy & Saari, Aaron: **Renaissance & Reformation Almanac**, vol.2, Thomson Gale, 2002.

- Schimmel, Annemarie: **Dinler Tarihine Giriş**, İstanbul, Kırkambar Yayınları, 1999.
- Schroeder, Joy A.: "The Rape of Dinah: Luther's Interpretation of a Biblical Narrative", **The Sixteenth Century Journey**, C. 28, S. 3, 1997.
- Schütz Zell, Katharina: **Church Mother**, Ed. Trans. Elsie McKee, The University of Chicago Press, 2006.
- Shantz, Douglas H: "Anabaptist Women as Martyrs, Models of Courage, and Tools of the Devil", **Historical Papers**, 2009
- Smith, Jeanette C: "Katharina von Bora Through Five Centuries: A Hystography, **The Sixteenth Century Journal**, Vol. 30, No. 3 (Autumn, 1999) pp.745-774.
- Simons, Walter: **Cities of Ladies: Beguine Communities in the Medieval Low Countries 1200-1565**, University of Pennsylvania Pres, 2001.
- Siwek, P: "Stigmatization" **New Catholic Encyclopedia**, Vol. 13, Ed. Berard L. Marthaler,
- Sormunen, Eino: **Martin Luther: Kutsal İnanç Adamı**, İstanbul, Zafer Matbaası, 1984.

- Sprunger, Keith L: “Anabaptist Women of the Radical Reformation, **Triumph Over Silence: Women in Protestant History**, Ed by. Richard L. Greaves, Connecticut London, Greenwood Press, 1985.
- Stjerna, Kirsi: **Women and the Reformation**, Oxford, Blackwell Publishing, 2009.
- Susan C. Karant-Nunn,
Merry Wiesner-Hanks: **Luther on Women A Sourcebook**, New York, Cambridge, 2003.
- Taşpınar, İsmail: **Din ve Fenomenoloji Arasında Yahudilik ve Hıristiyanlık**, İstanbul, M.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, 2017.
- The Trial Joan of Arc**,
Translated and Introduced by: Daniel Hobbins, Harvard University Press, 2005.
- Treu, Martin: “Katharina von Bora, the Woman at Luther’s Side, **Lutheran Quarterly 13(2)**: pp. 157-178.
- Tucker, Karen B. Westerfield: “Divorce” **The Encyclopedia of Protestantism**, Vol. 2, Ed. Hans J. Hillerbrand, Routledge, New York, 2004.
- Usta, Aydın: “Haçlı Seferlerinde Kadın”, **Ortaçağda Kadın**, Ed: Altan Çetin, Ankara, Lotus Yayınları, 2011.

- Ünal, Asife: **Yahudilik'te, Hıristiyanlık'ta ve İslam'da Evlilik**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Valerio, Adriano: “Kadınların İktidarı” **Ortaçağ: Katedraller, Şövalyeler, Şehirler**, Çev. Leyla Tonguç Basmacı, Ed. Umberto Eco, İstanbul, Alfa Yayıncılık, 2010.
- Vecchio, Silvana: “İyi Karı”, **Kadınların Tarihi II**, Ed: Georges Duby, Michelle Perrot, Böl. Ed: Christiane Klapisch-Zuber Çev: Ahmet Fethi, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005.
- Vorgrimler, Herbert: **Sacramental Theology**, Trans: Linda M. Maloney, Minnesota, The Liturgical Press, 1992.
- Watanabe-O'Kelly, Helen: “Women's Writing in the Early Modern Period”, **A History of Women's Writing in Germany, Austria and Switzerland**, Ed. Jo Caitling, Cambridge University Press, 2000.
- Wemple, Suzanne Fonay: “Beşinci Yüzyıldan Onuncu Yüzyıla Kadınlar”, **Kadınların Tarihi II**, Ed: Georges Duby, Michelle Perrot, Böl. Ed: Christiane Klapisch-Zuber Çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005.
- Wiesner, Merry E: “Beyond Women and the Family: Towards a Gender Analysis of the Reformation”, **Sixteenth Century Journal**, 18/3, 1987, ss. 311-321.

-----:

“Katharina Zell’s Ein Brieff an die ganze
Burgerschaft der Statt Strassburg as Theology
and Autobiography”, **Colloquia Germanica**,
Vol:28, S.3/4, 1995, ss. 245-254.

Wiesner-Hanks, Merry:

“Women and Religious Change”, **The
Cambridge History of Christianity, Reform
and Expansion 1500-1660**, Ed. by. R. Po-chia
Hsia, New York, Cambridge University Press,
2007.

Yalom, Marilyn:

**Antik Çağlardan Günümüze Evli Kadının
Tarihi**, Çev: Zeynep Yelçe, Neşenur Domaniç,
İstanbul, Çitlembik Yayınları, Aralık, 2002.

EKLER

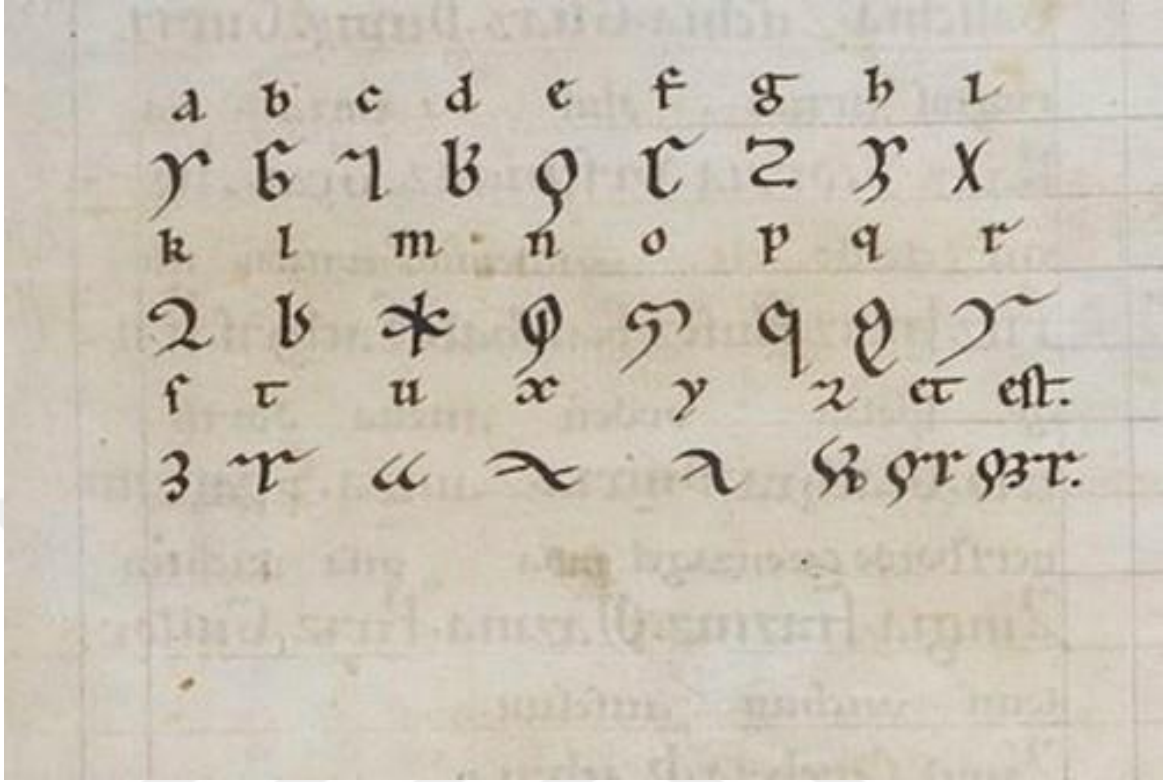
Ek 1: Münzevi kadınların yaşadıkları kiliseye yapışık biçimde inşa edilen yapılar. (Erişim tarihi: 10.08.2017)

<http://www.oldwillingham.com/History/SMAS/Lander/image001.jpg>

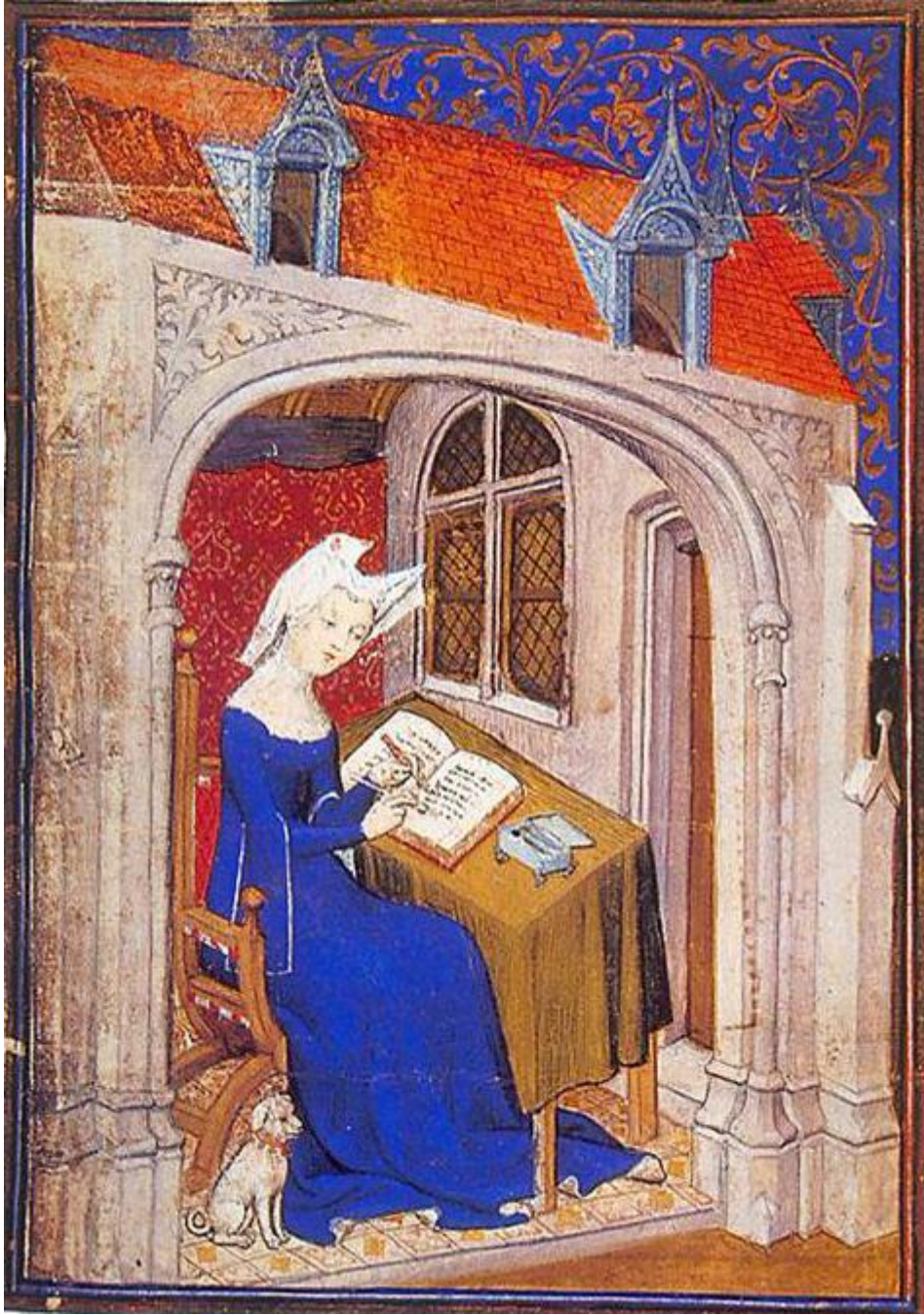
Ek 2: Münzevinin kaldığı yerin ibadetlere katılabilmesi için kiliseye bakan penceresi. (Erişim tarihi: 10.08.2017)

<https://citydesert.files.wordpress.com/2014/01/anchorite-8.jpg?w=600&h=450>

Ek 3: Hildegard von Bingen'in icat ettiği dilin alfabesi. (Erişim tarihi: 10.08.2017)

http://freeweeling.com/blog/wp-content/uploads/2015/05/Hildegard_von_bingen_-_litterae_ignotae-500x336.jpg

Ek 4: Cristine de Pizan'in çalışırken çizilmiş illüstrasyonu. (Erişim tarihi: 10.08.2017)

<https://crm.revues.org/docannexe/image/3212/img-2.jpg>

Ek 5: Katharina von Bora'nın mezarının bulunduğu Almanya'nın Torgau kasabesindeki Saint Mary Şehir Kilisesinin dış duvarına kabartma şeklinde yapılan resmi. (Erişim tarihi: 10.08.2017)

<https://s-media-cache-ak0.pinning.com/564x/9c/1b/3e/9c1b3ec62c8e5ec955e57610f297b15e.jpg>

Ek 6: Argula von Grumbach'ın Arsacius Seehoffer'ı müdafaasını resmeden bir illüstrasyon. (Erişim tarihi: 10.08.2017)

<https://livinglutheran.blob.core.windows.net/cdn/wp-content/uploads/2015/09/15October16.jpg>

Ek 7: Elisabeth von Brandenburg (Erişim tarihi: 10.08.2017)

<http://efid.adminkerygma.de/upload/3f34471c7d27edabd212d05316aa87b0.jpg>

Ek 8: Elisabeth von Braunschweig (Erişim tarihi: 10.08.2017)

<http://regiowiki.hna.de/images/thumb/7/73/Wiki449.jpg/678px-Wiki449.jpg>

Ek 9: Katharina Schütz Zell (Erişim tarihi: 10.08.2017)

http://www.followingphoebe.com/content/images/2016/10/Katharina_Zell.jpg